

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT DE GÉOGRAPHIE »JOVAN CVIJIC«

MONOGRAPHIES
№ 28

MILENA SIKIMIĆ-SPASOVSKI

COMPOSANTES NATURELLES DE L'ÉVOLUTION
DE LA POPULATION DE BEOGRAD

Rédacteur
Dr. ČEDOMIR S. MILIĆ

Conseil de rédaction

Dr. MIHAJLO KOSTIĆ
Dr. MILISAV LUTOVAČ
Dr. ČEDAMIR S. MILIĆ
Dr. RADOVAN RŠUMOVIC
Dr. MILOŠ ZEREMSKI

BEOGRAD
1977.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 28

МИЛЕНА СИКИМИЋ-СПАСОВСКИ

ПРИРОДНЕ КОМПОНЕНТЕ РАЗВИТКА
СТАНОВНИШТВА БЕОГРАДА

Уредник
Др ЧЕДОМИР С. МИЛИЋ

Уређивачки одбор

Др МИХАЈЛО КОСТИЋ
Др МИЛИСАВ ЛУТОВАЦ
Др ЧЕДОМИР С. МИЛИЋ
Др РАДОВАН РШУМОВИЋ
Др МИЛОШ ЗЕРЕМСКИ

Примљено на XIII седници Уређивачког одбора Института
1. јуна 1976. године

БЕОГРАД
1977.

Обрада картографских и графичких прилога
 ДИМИТРИЈЕ КУЗМАНОВИЋ

БИБЛИОТЕКА
 ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
 „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
 И. Број _____

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
УВОДНА РАЗМАТРАЊА — — — — —	1
Предмет и циљ истраживања — — — — —	1
Територијални оквир истраживања — — — — —	2
Методологија истраживања — — — — —	5
НАТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА — — — — —	9
Наталитет у периоду од средине 19. века до првог светског рата —	9
Наталитет у периоду између два светска рата — — — — —	12
Наталитет у периоду после другог светског рата — — — — —	13
Наталитет становништва Београда, неких југословенских и европ- ских градова — — — — —	18
ФЕРТИЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА — — — — —	21
Женско фертилно становништво — — — — —	22
Трансверзални приступ анализи фертилитета — — — — —	24
Фертилитет женског становништва по старости — — — — —	24
Фертилитет женског становништва по реду рођења — — — — —	28
Кохортна анализа фертилитета на основу пописа становништва од 31. III 1971. године — — — — —	30
Фертилитет кохорти жена које су изишле из репродуктивног пери- ода живота — — — — —	30
Фертилитет кохорти жена које се налазе у репродуктивном пери- оду живота — — — — —	32
Структура женског становништва према броју живорођене деце	34
Фертилитет неудатих жена — — — — —	39
Вероватноћа повећања броја живорођене деце — — — — —	40
Фертилитет женског становништва по народности — — — — —	42
Фертилитет женског становништва према школској спреми — — — — —	47
Фертилитет женског становништва према активности и занимању	48
Неучествовање у репродукцији женског становништва — — — — —	55
Неучествовање у репродукцији женског становништва по народ- ности — — — — —	56
Неучествовање у репродукцији женског становништва према школској спреми — — — — —	57

	Стр.
Неучествовање у репродукцији женског становништва по активности и занимању — — — — — — — — — —	62
Бруто и нето стопа репродукције — — — — — — — — — —	69
МОРТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА — — — — — — — — — —	70
<i>Морталитет у периоду од средине 19. века до првог светског рата</i>	70
<i>Морталитет у периоду после другог светског рата — — — — —</i>	73
<i>Морталитет у периоду после другог светског рата — — — — —</i>	73
<i>Морталитет у периоду између два светска рата — — — — —</i>	73
<i>Таблице mortalитета — — — — — — — — — —</i>	81
<i>Смртност по узроку смрти — — — — — — — — — —</i>	82
<i>Смртност одојчади — — — — — — — — — —</i>	82
Смртност одојчади по старости и узроку смрти — — — — —	86
Биометријска анализа смртности одојчади — — — — —	92
<i>Морталитет становништва Београда, неких југословенских и европских градова — — — — — — — — — —</i>	94
ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ СТАНОВНИШТВА — — — — — — — — — —	97
<i>Природни прираштај у периоду од средине 19. века до првог светског рата — — — — — — — — — —</i>	97
<i>Природни прираштај између два светска рата — — — — —</i>	99
<i>Природни прираштај у периоду после другог светског рата — — — — —</i>	101
<i>Удео природног прираштаја у укупном порасту становништва — — — — —</i>	103
<i>Природни прираштај становништва Београда, неких југословенских и европских градова — — — — — — — — — —</i>	105
ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА — — — — — — — — — —	107
НАПОМЕНЕ — — — — — — — — — —	110
RÉSUMÉ — — — — — — — — — —	114

ПРЕДГОВОР

Проучавање природних компоненти развика београдског становништва започела сам 1971. године а окончала 1975. године, када је рад одбрањен као магистарска теза на Одсеку за географске науке Природно-математичког факултета у Београду.

У раду се разматра проблематика natalитета и фертилитета, затим mortalитета и природног прираштаја становништва београдског подручја. У истраживању је обухваћен период од око 140 година, у ствари читаво временско раздобље за које се располаже статистичким подацима. Овако дуг период омогућује праћење природних компоненти развика у веома важном раздобљу преображаја београдског становништва. То је време прихватања новог типа репродукције, који карактерише низак natalитет и низак mortalитет, а нарочито планирање породице.

Истраживање је вршено, тамо где су подаци дозвољавали, одвојено за разна подручја Београда. То даје могућност сагледавања разлика у компонентама природног развика становништва у градској, приградској и сеоској средини овог подручја.

Користим и ову прилику да се захвалим члановима комисије и менторима:

др Душану Брезнику, редовном професору Универзитета, и др Миловану Радовановићу, ванредном професору Универзитета, на упућивању у научно сагледавање ове проблематике, као и за рецензије, којима су овај рад препоручили за штампу.

Захваљујем се члановима Географског института „Јован Цвијић” САНУ за прихватање да се рад објави као Посебно издање Института, а особито академику др Милисаву В. Луговцу и др Михајлу Костићу, научном саветнику, који су овај рад препоручили Институту за штампу.

П и с а ц

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Природном развоју становништва посвећује се данас у југословенској научној и стручној литератури знатна пажња.* Природне компоненте развојка становништва прате се најчешће за већа подручја, за становништво република или југословенско становништво у целини. Мањи је број радова који анализира природне компоненте развојка становништва мањих подручја а посебно појединих насеља. Узрок овоме је непостојање података о плодности и смртности становништва територијално мањих подручја. Београд је у том изузетак. Завод за статистику Београда даје у својим публикацијама (Статистички годишњаци Београда) детаљне податке о виталним догађајима. Такође је попис становништва из 1971. године табелиран према програму табелирања података за републике и Југославију у целини. Захваљујући томе могуће је вршити детаљне анализе плодности и смртности београдског становништва и компарације са становништвом Југославије и појединих република.

Природни развој становништва Београда одликује низ специфичности у односу на становништво Србије и југословенско становништво у целини. Процес демографске транзиције захватио је београдско становништво раније од осталог становништва Србије и Југославије. Пад плодности и смртности београдског становништва од краја 19. века довео је данас до изразито ниског њиховог нивоа, како у југословенским, тако и у европским размерама. Женско становништво Београда одликује већ читав један век, заједно са становништвом источне Србије, најнижа плодност у Србији.

Природне компоненте развојка становништва Београда заслужују детаљну анализу и поред тога што су поједини њихови аспекти били до сада предмет анализа у нашој научној и стручној јавности.

Предмет и циљ истраживања

Демографски аспект развојка становништва Београда био је до сада предмет истраживања низа аутора. Међутим, природне компоненте развојка становништва сагледаване су само као елементи

* Центар за демографска истраживања Института друштвених наука у Београду проучава више деценија природни развој становништва Југославије и појединих њених подручја.

укупног пораста становништва. Посебно је то случај са фертилитетом и неким аспектима смртности.

Уважавајући постојеће студије о овој проблематици,** циљ рада је детаљније сагледавање оних питања природног развитка београдског становништва која до сада нису детаљно анализирана. Анализа ће се вршити одвојено за укупно административно подручје, уже градско подручје и остало административно подручје Београда. На тај начин је могуће указати на разлике у природном развоју градског, сеоског и новодосељеног становништва у приградске делове Београда. Анализом плодности женског становништва по старости и разним обележјима жена (брачност; народност, школска спрема, активности и занимање) могуће је пратити ниво и токове плодности женског становништва од почетка овог века до данас. Сем тога, могу се пратити разлике које у погледу плодности постоје међу разним категоријама жена, а затим међу женама истих категорија у различитим срединама београдског подручја. Детаљну анализу фертилитета женског становништва Београда могуће је извршити захваљујући обимној статистичкој документацији пописа из 1971. године, обрађеној у Заводу за статистику Београда по програму обраде статистичких података за републике и Југославију у целини. Ток смртности становништва разних подручја Београда у различитим историјским периодима сагледаће се кроз анализу општег тока смртности, смртности по старости и смртности одојчади, као и таблица смртности. Као резултанта плодности и смртности даће се природни прираштај градског и становништва претежно сеоских насеља осталог административног подручја Београда и његов удео у укупном порасту становништва.

Територијални оквир истраживања

За анализу природних компоненти развитка становништва одабрано је укупно административно подручје Београда. Одлучивање за анализу овако бројне популације делимично је наметала постојећа

** Неки од радова који разматрају проблематику становништва Београда: *Група сарадника*: Тенденције у досадашњем демографском развоју Београда и перспективе за будући период, Центар за демографска истраживања ИДН у Београду, Београд 1969.

С. Николић и М. Радовановић: Становништво Београда и околине, Зборник радова Природно-математичког факултета, св. IX, Београд 1962.

М. Радовановић: Град и његово становништво, Историја Београда, књ. II и III, САНУ, Београд 1974.

Д. Тасић и Д. Брезник: Промене у структурама становништва Београда (рукопис)

Ј. Стефановић: Миграције и њихов утицај на пораст и структуру градског становништва Београда, Становништво, бр. 1—2, Центар за демографска истраживања ИДН, Београд 1972.

М. Лаловић: Регионално порекло становништва Београда (малистарска теза)

М. Ранчић: Пораст становништва Београда (рукопис)

М. Ранчић: Белешке о пописима становништва у Београду (рукопис)

статистичка документација. Осим тога, Београд је утицао својим снажним популационим растом (од 7033 становника из 1834. године достигао је 1971. године 899 095 становника) на промене и преображај околних сеоских насеља. Истовремено су се преплитали утицаји које су околна сеоска насеља вршила и врше на развој града. Управо због снажних и многоструких веза Београда са насељима његовог административног подручја од интереса је указати на сличности и разлике у карактеру природног развитка становништва разних подручја града. Из потребе да се сагледа природни развој градског, а и сеоског становништва београдског подручја, узето је за територијални оквир истраживања укупно данашње административно подручје града.

Административно подручје Београда обухвата осим града и 166 самосталних насеља и у 1971. години броји 1 209 361 становника. Овако пространо подручје захвата различите рељефне целине шумадијског побрђа и алувијалних равни Дунава, Саве, Колубаре, Раље и Тамиша. Бројна насеља карактерише различит географски положај, развој време постанка, различит тип и функције, као и различито порекло и остале карактеристике становништва. Међутим, у погледу природних компоненти развитка становништва, и поред специфичних карактеристика сваког насеља, може се говорити о особеностима природног развитка становништва на сеоском и градском подручју.

Истина, издвајање градског и осталог административног подручја Београда није издвајање у апсолутном смислу градског и сеоског становништва, јер остало административно подручје сачињава поред 125 сеоских насеља, и 12 насеља градског, и 29 насеља мешовитог карактера.¹⁾ Међутим, с обзиром на преовладавање сеоских насеља, подаци за остало административно подручје Београда могу се узети као показатељ стања у самим сеоским насељима.

Сеоска насеља београдског подручја разликују се по карактеристикама становништва, па и у природном развоју. Једна су типично емиграциона и депопулациона. Таква су, на пример, скоро сва сеоска насеља у општинама Барајево, Сопот, Гроцка итд. (ск. 1). Емиграцијом становништва, које је махом у репродуктивном периоду живота, ремети се старосна и полна структура доводећи до специфичног тока наталитета и морталитета становништва у овим насељима.

Друкчије карактеристике има становништво у сеоским насељима у непосредној близини града, која су захваћена процесом урбанизације, имиграцијом и снажним порастом становништва. Таквог су карактера насеља, која су 1972. године и административно прикључена градском језгру (Железник, Жарково, Батајница, Миријево итд.). Она су већ дуже времена територијално и функционално с градом срасла. На скици бр. 1 види се пораст становништва у периоду 1948—1971. године у насељима ближе граду, а опадање становништва у удаљенијим сеоским насељима. Досељавање млађег станов-

ништва у приградска насеља, обично са подручја више плодности, доводи до пораста плодности и тиме друкчијег карактера природног развитка њихова становништва. Због тога ће се, тамо где подаци буду дозвољавали, анализа вршити по општинама Београда и на тај начин указати на разлике у природном развоју градског, сеоског и новодосељеног становништва на подручјима Београда.

Постојећа статистичка и остала документација односила се у различитим временским периодима на разне територије које су чиниле насеље Београд. Популациони ток становништва Београда могуће је пратити од 1834. године, тј. од првог исправног и све-обухватног пописа становништва у Србији. Од тада па до 1971. године извршен је 21 попис, чији се резултати сматрају поузданим. Подаци о природном кретању становништва почели су да се бележе у Београду 1816. године у црквеним протоколима, али се они све до оснивања Статистичког одељења (1862) сматрају непоузданим у целини. Податке о природном кретању становништва у Србији и Београду у првој половини 19. века сакупио је ј дао *В. Јакшић* у „Гласнику друштва српске словесности” и у књизи „Статистика Србије од 1855—1857. године”.²⁾

Подаци за природно кретање становништва Београда од 1863. године дати су у публикацији „Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године”. На основу њих пратиће се природно кретање градског становништва Београда од 1863. године до првог светског рата. Карактеристике природног кретања становништва осталих насеља данашњег административног подручја Београда сагледаће се у истом периоду преко података за рејон Подунавља.* Како рејон Подунавља обухвата махом сеоска насеља, подаци, и поред ширег подручја на које се односе, могу послужити као показатељ карактера природног кретања сеоског становништва на београдском подручју. Ово тим пре, што је сеоско становништво београдског и смедеревског среза током 19. века слабо комуницирало с градом и у погледу природног развитка међу њима није било већих разлика.

Подаци о природном кретању становништва Београда у периоду 1921—1940. године односе се на уже градско подручје Београда. Под њим се подразумевају подручја следећих општина: Савски венац, Стари град, Нови Београд и Врачар у потпуности; Чукарица без села

* Под подручјем Београда у наведеној публикацији сматрани су следећи градски делови: у периоду 1863—1879. град Београд (централни, изграђени део); у периоду 1880—1910. град Београд и 25% од тога на име општина Крњача, Борча, Овча, Бежанија и Нови Београд и 2% рејона Подунавље на име општина Жарково, Железник и Раковица; у периоду 1911—1920. град Београд, Земун и 9% земунског среза, 7% панчевачког среза и 15% врачарског среза.

Рејон Подунавља обухвата следећа подручја: у периоду 1863—1879. године округе београдски и смедеревски; у периоду 1880—1889. године округе београдски и смедеревски и 7% од збира срезова на име осталих територија које су чиниле ово подручје; у периоду 1911—1940. одговарајуће срезове београдског и смедеревског округа и 42% моравског, 75% посавског и 85% врачарског среза.

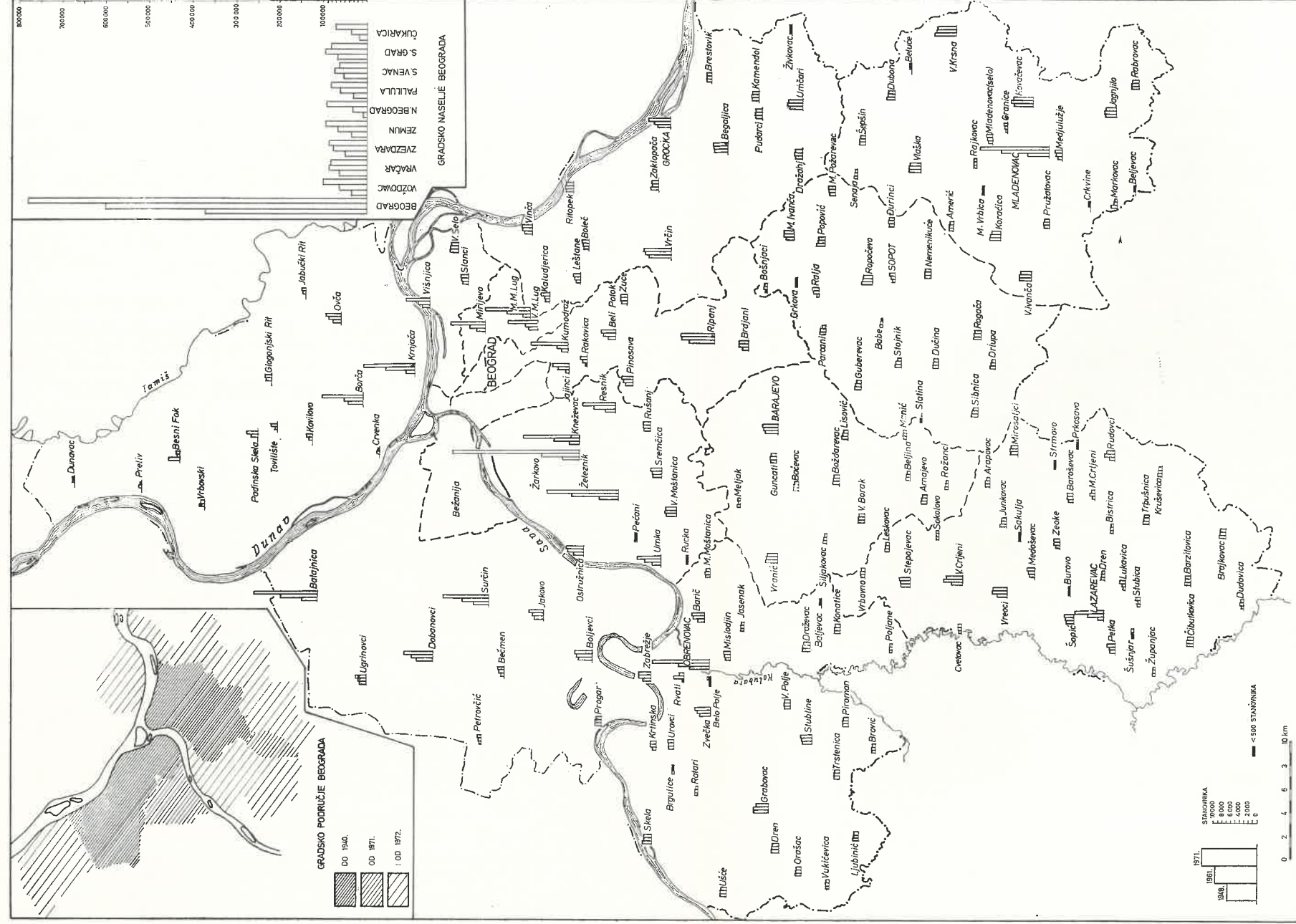
ше плодности, гера природног мо где подаци ограда и на тај адског, сеоског да.

односила се у рије које су штва Београда правног и свепа до 1971. гоају поузданим. у да се бележе и се они све до оузданим у це Србији и Беоакшић у „Глас-тика Србије од

ограда од 1863. становништва бе се природно одине до првог становништва ја Београда сам Подунавља.* и, подаци, и по-ти као показаштва на бео-новништво бео-комуницирало а није било ве-

рада у периоду : Београда. Под Савски венац, карица без села

рани су следећи и, изграбени део); општина Крњача, ље на име општи-10. град Београд, врачарског среза. дау 1863—1879. го-39. године округе сталих територија јуће срезове бео-вског и 85% вра-

Ск. 1 — Бројно кретање становништва административног подручја Београда

Остружница, Пећани, Ресник, Руцка, Рушањ, Сремчица, Умка, Велика Моштаница, Жарково и Железник; Вождовац без села Бели Поток, Бошњаци, Брћани, Јајинци, Кумодраж, Пиносава, Раковица село, Рипањ и Зуце; Звездара без села Миријево, Мали Мокри Луг и Велики Мокри Луг; Палилула без села Сланци, Велико Село, Вишњица и без бивше општине Крњача и Земун без Батајнице и Угриноваца и без бивше општине Сурчин.³⁾ Значи, ужем градском подручју нису прикључена новоурбанизована сеоска насеља, која су са градским језгром територијално срасла. Приградска насеља: Миријево, Вишњица, Мали Мокри Луг, Велики Мокри Луг, Кумодраж, Јајинци, Ресник, Раковица, Жарково, Железник, Крњача и Батајница прикључена су ужем градском подручју 7. X 1972. године, Законом о изменама и допунама Закона о образовању општина у СР Србији.⁴⁾ Територија града Београда на коју се односе подаци од 1921—1973. године приказана је на ск. 1.

Административно подручје Београда обухвата на основу важеће административно-територијалне поделе из 1961. године следеће општине: Барајево (са 12 насеља), Чукарицу (део града Чукарице и Раковице и 11 насеља), Гроцка (са 10 насеља), Крњачу (са 13 насеља), Обреновац (са 28 насеља), Палилулу (део града Палилула и 3 насеља), Савски венац, Сопот (са 18 насеља), Стари град, Сурчин (са 7 насеља), Вождовац (део града Вождовца и 9 насеља), Земун (део града Земуна и 2 насеља) и Звездару (део града Звездаре и 3 насеља).⁵⁾

Административно подручје Београда је у 1971. години проширено прикључењем насеља Љубинић из општине Уб општини Обреновац и прикључењем насеља Дражањ, Камендол, Пударци, Умчари и Живковац из општине Колари општини Гроцка. Осим тога, административном подручју Београда од 1969. године прикључене су и општине Лазаревац (са 34 насеља) и Младеновац (са 23 насеља). Такође је општина Сурчин од 1966. године прикључена општини Земун, а општина Крњача општини Палилула.⁶⁾

Осим ужег градског у састав административног подручја Београда улазило је у 1961. години још 116 насеља, а у 1971. години 178 насеља, заједно са приградским насељима. Значи, административно подручје Београда у 1971. години обухвата 62 насеља више него у 1961. Ова разлика неће негативно деловати при поређењу природног развјатка становништва због тога што већина сеоских насеља у општинама Лазаревац и Младеновац има сличан природни развјатка са становништвом сеоских насеља београдског подручја.

Методологија истраживања

У анализи природних компоненти развјатка становништва Београда примењен је претежно демографско-статистички метод. За анализу плодности примењене су следеће демографско-статистичке мере: општа стопа наталитета, општа стопа фертилитета, годишња стопа фертилитета по реду рођења, вероватноћа повећања породице,

бруто и нето стопа репродукције, а у кохортној анализи просечан број живорођене деце на једну жену која је рађала. Анализа смртности вршена је преко опште стопе смртности, специфичне стопе смртности, таблица смртности, стопа смртности одојчади и биометријске анализе смртности одојчади. За анализу природног прираштаја коришћења је општа стопа природног прираштаја.⁷⁾

Општа стопа наталитета представља број живорођених у једној години у односу на укупан број становника средином године, а изражава се у промилима.

Општа стопа фертилитета представља број живорођене деце у односу на број жена старих 15—49 година. Изражава се у промилима.

Специфичне стопе фертилитета по одређеним старосним групама представљају број живорођене деце, које су родиле мајке одређене старости, у односу на укупно женско становништво те старости. Изражавају се у промилима.

Годишње стопе фертилитета по реду рођења представљају број живорођене деце која су рођена као прво, друго, итд., у односу на укупно фертилно женско становништво. Оне се, такође, израчунавају у промилима.

Израчунавање вероватноће повећања породице дао је француски демограф Roland Pressat, а у нашу литературу је пренео и обрадио D. Breznik.⁸⁾ Вероватноћа да ће жена која има n деце родити $n+1$ дете рачуна се на основу дистрибуције жена према броју живорођене деце из пописа становништва ($V_{s0}, V_{s1}, V_{s2}, \dots, V_{s11 \text{ и више}}$, где је s симбол који означава групу) преко кумуланти:

$$\sum_0^{11 \text{ и више}} V_{sx}, \quad \sum_1^{11 \text{ и више}} V_{sx}, \quad \sum_2^{11 \text{ и више}} V_{sx} \dots V_{11 \text{ и више}}$$

$x = 0$ до
 $x = 11$ и више

$x = 2$ до
 $x = 11$ и више

$x = 1$ до
 $x = 11$ и више

(све жене)

(жене са најмање
двоје деце)

(жене са најмање
једним дететом)

Вероватноће $a_0, a_1, a_2 \dots$ итд. добијају се из односа:

$$a_0 = \frac{\sum_1^{11 \text{ и више}} V_{sx}}{\sum_0^{11 \text{ и више}} V_{sx}} \cdot 1000, \quad a_1 = \frac{\sum_2^{11 \text{ и више}} V_{sx}}{\sum_1^{11 \text{ и више}} V_{sx}} \cdot 1000$$

Бруто стопа репродукције женског становништва добија се из обрасца:

$$R = \left(\frac{nNx}{nVfx} \cdot n \right) \cdot 0,485.$$

Значи, збир специфичних стопа фертилитета, које су рачунате на једну а не на хиљаду жена, множи се са 0,485, што представља пропорцију женске живорођене деце у укупно живорођеној деци. Резултат је број живорођене женске деце коју ће родити женско дете на рачуном подручју, под условом истог фертилитета као у години посматрања.

Прецизнија од бруто је нето стопа репродукције, која се добија множењем бруто стопе са аритметичком средином или медијаном вероватноћа да ће женско живорођено дете доживети старост од 15—49 година. За медијану вероватноћа коришћене су у овом раду апроксимативне таблице морталитета по полу за ужу Србију (1967—1968.)⁹⁾ Медијана вероватноће доживљења рачуната је из релације:

$$M_{ep} = \frac{130 + 135}{100000}$$

Нето стопом репродукције добијен је број живорођене женске деце која ће родити живо женско дете под условом истог нивоа фертилитета и морталитета као у години рачунања.

Општа стопа смртности представља број умрлих у једној години у односу на укупан број становника средином године, а изражава се у промилима.

Специфичне стопе морталитета представљају однос између умрлих лица старих x година и броја свих становника старих x година. Такође се изражавају у промилима.

Различита смртност становништва по старости приказује се и помоћу таблица смртности. Оне показују на који се начин маса од 100 000 живорођених смањује из године у годину, док сасвим не изумре (обично са предпоставком живота од 100 година). У овом раду су за таблице морталитета израчунаване следеће биометријске функције: вероватноћа умирања (q_x), вероватноћа доживљења (p_x), бројеви живих старих x година (l_x), средњи број живих у старосној групи x до $x+n$ и средње трајање живота (e^0_x). Вероватноћа умирања представља вероватноћу да ће лице старо x година умрети пре навршених $x+n$ година. Она се израчунава по обрасцу:

$$q_x = \frac{2n \cdot m_x}{2 + n \cdot m_x}$$

Вероватноћа доживљења представља вероватноћу да ће лице старо x година доживети старост од $x+n$ година. Израчунава се из обрасца:

$${}_n p_x = 1 - {}_n q_x.$$

Бројеви живих старих x година израчунавају се полазећи од 100 000 живих старих 0 година. Бројеви живих из масе од 100 000 који ће навршити 1, 5, 15, 25, 45 и 65 година добијају се множењем броја живих и вероватноће доживљења у свакој претходној старосној групи ($l_1 = 100\,000 \cdot p_0$, $l_2 = 100\,000 \cdot p_1 \cdot p_2 \dots l_{x+n} = l_x \cdot p_x$). Средњи број живих од старости x до $x+n$ израчунава се из аритметичке средине средњих бројева живих, а по релацији

$$L_x = \frac{l_x + l_{x+n}}{2}.$$

Ова апроксимација није примењена једино за израчунавање L_0 и L_1 и то стога што је различит интензитет умирања у првим и последњим месецима у овој старости. L_0 и L_1 израчунати су из релација:

$$L_0 = 0,25 l_0 + 0,75 l_1 \text{ и } L_1 = 0,41 l_1 + 0,59 l_2.$$

Средње трајање живота показује колико ће година у просеку живети лице старо x година ако буде владала смртност као у годинама које су служиле за израду таблица морталитета. Средње трајање живота израчунава се по формули

$$e^0_x = \frac{\omega}{\sum L_x},$$

у којој је ω горња граница људског века. С обзиром да у старости 65 и више година није постојао ограничен старосни интервал, није било могуће израчунати за београдско становништво број живих у овој старосној групи. Због тога је коришћен средњи број живих из таблица морталитета за ужу Србију.¹⁰⁾

Стопа или коефицијент смртности одојчади представља број умрле одојчади у односу на број живорођене деце у једној години. Изражава се у промилима. На исти начин рачунају се коефицијенти умрле одојчади по старости и узроку смрти. Услед недостатка прецизнијих података о узроцима смртности одојчади врши се биометријска анализа смртности одојчади. Анализа се врши на основу метода француског демографа *J. Bourgeois Pichat*, који је у нас усвојио и разрадио *D. Breznik*.¹¹⁾ Биометријски метод анализе смртности

одојчади састоји се у следећем: ако се у координатном систему на апсцису нанесе старост деце у данима (са одговарајућом скалом, која представља функцију $\log^3(n+1)$, где је n број деце од рођења до смрти) а на ординату кумуланта умрлих услед егзогених узрока смрти онда се добијена права веома добро прилагођава емпиријским подацима. Међутим, ако се на ординату уносе подаци укупног броја умрле одојчади, преко кумуланта, онда се до извесне старости права не прилагођава емпиријским подацима. Обично од једног месеца па на даље права се поново прилагођава емпиријским подацима. Ако се права прилагођена емпиријским подацима продужи до y осе онда дуж на ординати од координатног почетка до тачке где је пресечена y оса представља умрле услед ендогених узрока смрти. Остали део дужи на y осе представља број умрлих услед егзогених узрока смрти. Кад се добијеној прави повуче паралела кроз координатни почетак добија се права која показује кретање кумуланта броја умрле одојчади услед егзогених узрока смрти. Једначина праве која се најбоље прилагођава емпиријским подацима добијена је методом најмањих квадрата. При израчунавању константи a и b узете су у обзир тачке за x_1 од 28 до 365 дана.

Општа стопа природног прираштаја представља разлику стопе natalитета и стопе морталитета, а изражава се у промилима.

НАТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА

Наталитет у периоду од средине 19. века до првог светског рата

Београдско становништво карактерисао је средином 19. века релативно низак наталитет. Подаци таб. 1 показују да је стопа наталитета у осмогодишњем периоду, од 1847—1854. године, у просеку износила 29,9%, што је за дати период низак наталитет.

Таб. 1. — Наталитет становништва Београда од 1847—1854. године¹²⁾

Година	Укупно становништва	Живорођени			Живорођени на 1000 становника
		свега	мушки	женски	
1847	14 471	407	204	203	28,1
1848	14 773	437	219	215	29,4
1849	15 074	445	223	222	29,5
1850	15 376	517	264	253	33,6
1851	15 677	411	197	214	26,2
1852	15 979	305	301	243	34,0
1853	16 280	533	268	265	32,7
1854	16 582	432	203	229	26,1
1847—1854	—	3723	1879	1844	29,9

Београдско становништво после 1854. године карактерисао је нешто виши наталитет (таб. 2, ск. 8). Почетком седме деценије 19. века стопа наталитета становништва Београда износила је између 38—40‰. После српско-турског рата (1875—1878.) настаје краћи компензациони период пораста наталитета, а од осамдесетих година почиње опадање наталитета становништва Београда. У истом периоду почиње и опадање наталитета становништва источне Србије, која је данас типично депопулационо подручје Југославије. Наталитет становништва рејона Подунавље и уже Србије почео је значајније да опада почетком овог века. Стопа наталитета становништва рејона Подунавље опала је са 54,5‰ у 1875. години на 37,3‰ у 1909, односно на 16,7‰ у ратној 1917. години. У истом периоду наталитет становништва уже Србије износио је у 1875. години 46,0‰, у 1909. 38,0‰, а у ратној 1917. години 17,4‰.

У целокупном посматраном периоду од 1863—1920. године наталитет становништва градског подручја Београда је знатно испод нивоа наталитета становништва у рејону Подунавља и ужеј Србији у целини. Становништво рејона Подунавља имало је током друге половине 19. века вишу плодност од становништва на подручју уже Србије. Градско становништво Београда је, дакле, током друге половине 19. века, посебно од осамдесетих година, захваћено контролом рабања и падом наталитета. Оно је у том периоду имало 1,5 до 2 пута нижу плодност од сеоског становништва београдског и подунавског среза. Продирање контроле рабања и бржи пад плодности захватиће сеоско становништво београдског среза између два рата, а посебно после другог светског рата.

Низак ниво наталитета становништва Београда, који је у другој половини 19. века заједно са рејонима источне Србије био међу најнижим у Србији и његов секуларни пад од осамдесетих година 19. века, резултат је низа специфичности у развоју Београда. Као централно насеље Србије, са специфичним географским положајем, Београд је био изложен струјама како завојевача тако и разним економским и културним утицајима са севера и југа. Ратним збивањима током 19. века вршиле су се смене становништва (одсељавање турског, а досељавање српског живља итд.) и град се развијао захваљујући сталним миграционим струјама. Чешће миграције мушког становништва изазвале су током 19. века поремећај полне структуре становништва. Од 1820—1910. године у Београду је непрестано било знатно више мушког од женског становништва,¹³⁾ што је реметило склапање бракова и деловало на пад наталитета. Сем тога, у структури породице знатан удео долазио је на самачка домаћинства,¹⁴⁾ што се такође негативно одражавало на ниво плодности. Новонасељено становништво у Београд није увек имало сигурну основицу живота, те је у условима продора капитализма и раслојавања породице губљена сигурност егзистенције. Истина, В. Миленковић истиче да се ограничење рабања и пад наталитета становништва Београда јавља из економских разлога у минималном облику, и то код становништва са променљивом основицом живота.¹⁶⁾

Специфичан и буран друштвено-историјски развој Београда, смене становништва и стална миграциона струјања, вероватно и уз променљиве економске услове у периоду продора капитализма, утицали су да становништво Београда у другој половини 19. века прихвати контролу рабања пре него остало становништво Србије. Социјо-економски услови градске средине, уз продор утицаја развијених западних земаља имиграцијом странаца током 19. века, утицали су на измену схватања београдског становништва о величини породице. Јачање занатске и индустријске функције и снажан урбани развој Београда током 20. века деловали су да започета тенденција опадања наталитета осамдесетих година 19. века до данас буде настављена.

Таб. 2. — Стопе наталитета становништва Београда, рејона Подунавља и уже Србије у периоду 1863—1920. године¹⁵⁾

Година	Београд	Рејон Подунавља	Уже Србија	Година	Београд	Рејон Подунавља	Уже Србија
1863.	39,4	49,0	43,8	1892.	23,3	44,2	41,6
1864.	42,6	52,2	45,4	1893.	24,1	45,1	41,6
1865.	38,8	52,8	47,0	1894.	25,0	46,6	41,6
1866.	30,0	46,6	45,7	1895.	24,0	43,5	43,1
1867.	33,1	53,4	44,8	1896.	24,1	39,7	40,4
1868.	31,9	53,3	46,0	1897.	24,0	42,1	41,8
1869.	29,9	50,4	46,0	1898.	22,3	32,7	34,3
1870.	32,4	52,2	45,3	1899.	23,1	39,0	38,3
1871.	32,6	50,6	43,6	1900.	22,7	40,0	41,2
1872.	32,2	42,2	39,9	1901.	27,0	42,0	37,3
1873.	31,2	46,9	42,1	1902.	23,5	40,0	37,4
1874.	32,0	43,2	41,7	1903.	24,2	43,5	39,7
1875.	34,9	54,5	46,0	1904.	23,0	40,7	39,0
1876.	32,2	43,8	41,1	1905.	22,1	36,9	36,6
1877.	23,8	38,5	32,4	1906.	24,0	42,5	40,3
1878.	30,0	40,9	36,9	1907.	25,3	38,9	39,6
1879.	28,9	43,8	39,3	1908.	23,0	35,0	36,4
1880.	30,7	45,4	39,4	1909.	23,8	37,3	38,0
1881.	33,3	49,5	44,6	1910.	23,8	37,8	38,2
1882.	33,5	49,8	43,7	1911.	23,9	35,8	34,0
1883.	34,8	50,2	46,5	1912.	26,4	32,6	31,9
1884.	33,8	52,8	47,3	1913.	24,2	22,1	24,2
1885.	34,4	52,3	46,0	1914.	21,4	22,1	24,2
1886.	31,0	47,6	41,5	1915.	9,3	13,5	16,7
1887.	30,5	52,1	45,8	1916.	8,3	15,2	16,1
1888.	30,4	53,0	45,3	1917.	7,3	16,7	17,9
1889.	26,7	48,6	43,7	1918.	7,6	17,9	17,4
1890.	23,9	44,1	39,6	1919.	16,3	29,0	30,9
1891.	24,8	49,2	44,2	1920.	24,8	38,7	41,5

Становништво сеоских насеља београдског подручја, чији је ток наталитета приказан на основу резултата за рејон Подунавља, током друге половине 19. века и све до првог светског рата одликовала је висока плодност, међу највишим у Србији. Становништво сеоских насеља је тада врло мало контактирало са градом, услед

слабих саобраћајних веза и изолованости градског становништва, те је као типично сеоско сву своју активност остваривало у оквиру и за потребе породице, у којој је већи број деце омогућавао бољи економски просперитет, а и личну сатисфакцију.

Наталитет у периоду између два светска рата

Након завршетка првог светског рата настаје период компензације. Тада је наталитет становништва сва три анализирана подручја карактерисао пораст (таб. 3). Стопа наталитета становништва ужег градског подручја Београда износила је у 1922. години 25,9‰, рејона Подунавље 33,2‰, а Ужге Србије 39,9‰. Наталитет сва три подручја у компензационом периоду после првог светског рата није виши него пред балканске ратове, што је последица опште тенденције пада плодности.

Таб. 3. — Наталитет становништва Београда, рејона Подунавље и уже Србије у периоду 1921—1940. године¹⁷⁾

Година	Бр. становника у Београду крајем године у 000	Живорођени у Београду	Живорођени на 1 000 становника		
			Београд	Подунавље	ужа Србија
1921.	135	2 754	20,4	37,2	39,9
1922.	145	3 780	25,9	33,2	39,9
1923.	158	3 870	24,4	34,9	39,5
1924.	170	3 960	23,3	32,6	38,0
1925.	182	4 170	22,7	30,6	36,4
1926.	197	4 527	22,5	30,5	37,1
1927.	211	4 737	22,9	28,6	36,0
1928.	226	5 036	22,3	30,0	35,1
1929.	224	4 809	19,7	29,9	34,1
1930.	252	5 209	20,6	29,0	34,0
1931.	266	5 038	19,0	29,0	33,6
1932.	278	4 870	13,9	28,2	33,1
1933.	283	4 657	16,4	27,1	31,7
1934.	286	4 471	15,5	29,9	32,5
1935.	290	4 442	15,5	26,0	30,0
1936.	295	4 503	15,2	23,1	27,4
1937.	300	4 521	15,0	22,9	26,9
1938.	306	4 903	16,0	20,9	24,8
1939.	314	4 772	15,2	19,6	23,7
1940.	320	4 550	14,2	18,9	23,3

Наталитет становништва ужег градског подручја Београда је од тридесетих година до другог светског рата изразито низак, са стопом од око 15,0‰. Поред контроле рађања, која је основни узрок пада наталитета, у овом периоду је на његов пад деловала и тешка економска криза 1929—1930. године.

Између два светска рата опада и наталитет сеоског становништва у рејону Подунавља, као и становништва уже Србије у целини. Стопа наталитета становништва у рејону Подунавља опала је са 29,0‰ у 1930. години на 18,9‰ у 1940. години, а становништва уже Србије са 34,0‰ у 1930. на 23,3‰ у 1940. години.

Разлика у нивоу плодности између градског становништва Београда и сеоског становништва у београдском и смедеревском срезу знатно је смањена у међуратном периоду. Наталитет сеоског становништва ових срезова је у периоду између два рата нижи од износа наталитета становништва уже Србије, што није био случај током друге половине 19. века.

То указује да је између два светска рата сеоско становништво београдског и смедеревског среза захваћено контролом рађања и падом наталитета. Истина, опадање наталитета код сеоског становништва последица је и емиграције из села становништва у репродуктивном периоду живота.

Наталитет у периоду после другог светског рата

Други светски рат деловао је на знатно опадање наталитета, мада се не може рећи колика је у току рата била стопа рађања, јер за њу недостају подаци. Стопа наталитета становништва ужег градског подручја Београда износила је у 1945. години 10,6‰, а број живорођених 3 308 (таб. 4). Од 1946—1951. године настаје поново поратни период компензације и пораст опште стопе наталитета. Са бројем живорођених од 11 370 и стопом наталитета од 26,7‰ становништво ужег градског подручја Београда има незнатно виши наталитет него у компензационом периоду после првог светског рата. Од 1951. године настаје опадање наталитета све до 1958. године, да би се у наредним годинама стопа наталитета стабилизовала на 13—12‰, а са бројем живорођених од 7—8 500. Последњих година наталитет становништва ужег градског подручја је у порасту услед уласка у репродуктивни период бројних генерација из периода вишег наталитета после другог светског рата.

Разлике у нивоу плодности међу становништвом ужег градског подручја Београда и становништвом осталих насеља административног подручја, која чине претежно сеоска насеља, могу се сагледати на основу података таб. 5.

У периоду 1961—1972. године становништво ужег градског подручја Београда одликовао је нижи наталитет од претежно сеоских насеља осталог административног подручја. Посебно издвојена такозвана приградска насеља имала су скоро два пута вишу плодност од становништва градског подручја. То показује да највиши наталитет на београдском подручју имају новоурбанизована сеоска насеља, у које је у послератном периоду интензивно досељавање становништва у репродуктивном периоду живота, обично са подручја више плодности.¹⁹⁾ Подаци за 1972. и 1973. годину, такође, потврђују ову

Таб. 4. — Наталитет становништва ужег градског подручја Београда у периоду 1945—1974. године¹⁸⁾

Година	Број становника крајем године у 000	Живорођени	Живорођени на 1 000 становника
1945.	313	3 308	10,6
1946.	342	5 059	17,9
1947.	366	7 791	21,3
1948.	385	8 030	20,9
1949.	405	9 980	24,7
1950.	426	11 370	26,7
1951.	428	10 300	24,1
1952.	440	9 518	21,6
1953.	457	9 575	20,9
1954.	471	8 984	19,1
1955.	484	8 788	18,2
1956.	498	8 184	16,4
1957.	517	7 407	14,3
1958.	542	7 179	13,2
1959.	567	7 350	13,0
1960.	562	7 620	12,9
1961.	619	8 171	13,2
1962.	641	8 603	13,4
1963.	665	8 829	13,3
1964.	689	8 831	12,8
1965.	710	9 233	13,0
1966.	727	8 961	12,3
1967.	742	9 086	12,2
1968.	754	9 480	12,5
1969.	764	10 316	13,5
1970.	772	10 542	13,7
1971.	780	11 086	14,2
1972.	922	14 270	15,5
1973.	942	14 816	15,7
1974.	963	15 095	15,7

констатацију. У подацима за ове две године у саставу ужег градског подручја налази се 12 приградских насеља, што је утицало на јачи пад наталитета у групи осталих насеља административног подручја, у којој су до 1972. године била и приградска насеља.

Таб. 5. — Стопе наталитета становништва разних подручја Београда у периоду 1961—1974. године²⁰⁾

Година	Административно подручје	Уже градско подручје	Остала насеља административног подручја	Само приградска насеља
1961.	14,7	13,3	17,5	24,3
1962.	14,5	13,4	16,9	
1963.	14,1	13,3	15,6	
1964.	13,4	12,8	14,6	
1965.	13,6	13,0	14,6	
1966.	13,0	12,3	14,2	20,3
1967.	13,2	12,2	14,9	
1968.	13,7	12,5	15,6	
1969.	14,5	13,5	16,4	
1970.	14,9	13,7	17,4	
1971.	14,6	14,2	16,2	
1972.	14,9	15,5	13,3	
1973.	15,2	15,7	13,8	
1974.	15,2	15,7	14,0	

Разлике у нивоу и кретању наталитета разних подручја Београда могу се сагледати и при анализи наталитета по општинама (таб. 6, ск. 2).

Искључиво градско становништво у општинама Савски Венац, Стари град и Врачар карактерише у периоду 1957—1974. године најнижи наталитет на београдском подручју. Стопа наталитета становништва општине Стари град износила је, на пример, у посматраном периоду 8—12‰, што је испод нивоа ужег градског подручја Београда. Ове општине представљају централне, раније изграђене градске делове, који су интензивно насељавани још између два светска рата. Тако је у општини Стари град од укупно досељених 27,5‰ досељено пре 1940. године, у општини Врачар 28,6‰, а у општини Чукарица свега 7,1‰.²¹⁾ Опадање досељавања у најновијем периоду одражава се на старење становништва ових општина, што негативно утиче и на ниво наталитета. Осим тога, типично градско становништво одликује виши образовни и културни ниво, већа запосленост, боље организована здравствена заштита итд. На пример, проценат неписменог женског становништва старијег од 10 година износио је у 1971. години у општини Стари град 3,8‰, у општини Савски венац 4,3‰, док је у типично сеоским општинама био и до десет пута виши (у Барајеву 38,0‰, у Сопоту 32,0‰, у Гроцкој 34,8‰ итд.).²²⁾

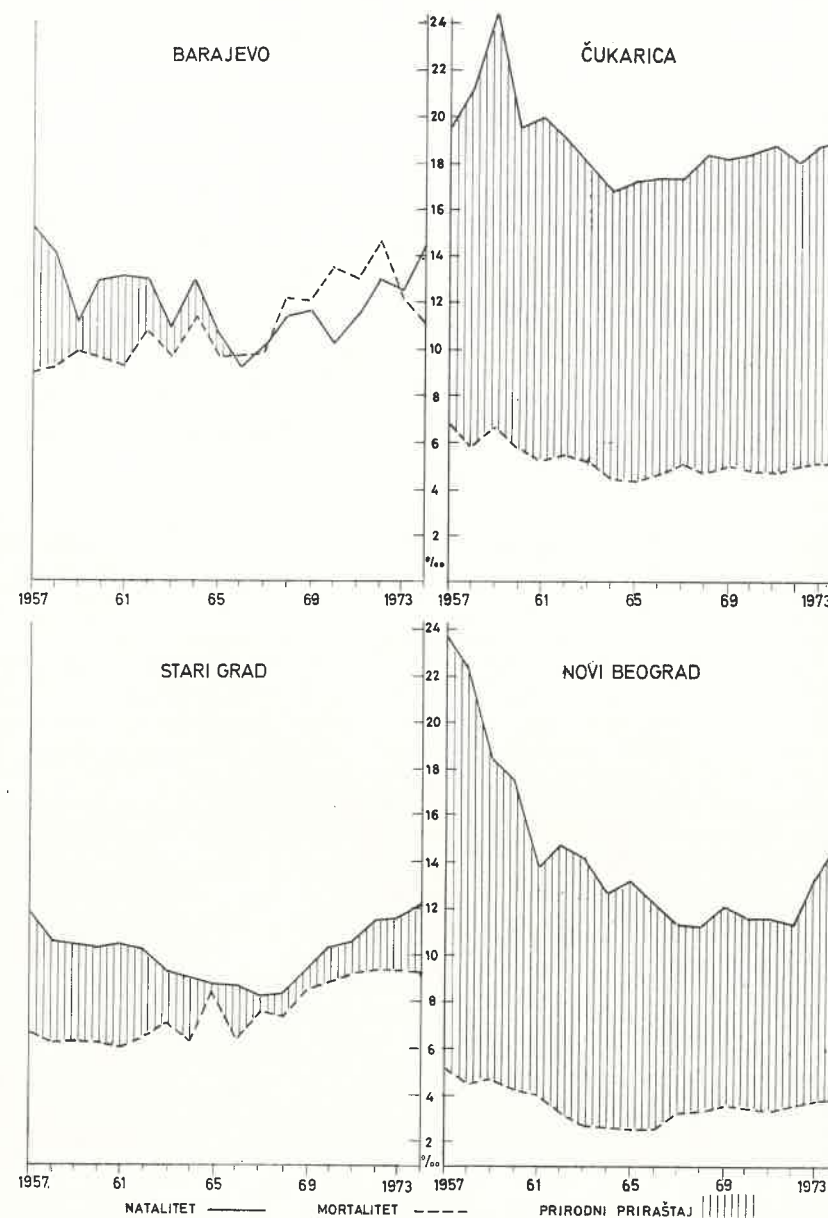
Наведени фактори, као и бројни други који делују у условима градске средине, утицали су да становништво старих градских општина Београда раније прихвати и спроведе контролу рабања, захваљујући којој, а уз одговарајућу старосну структуру, има данас најнижи наталитет на београдском подручју.

Нешто више стопе наталитета карактеришу у периоду 1957—1974. године становништво општина у којима преовлађују типич-

на сеоска насеља (Барајево, Сопот, Гроцка и друге). У општини Барајево наталитет становништва кретао се у посматраном периоду између 10—13‰, у општини Сопот између 9—13‰, а у Гроцкој између 18—11‰. Претежно пољопривредно становништво ових општина, које је у 1971. години чинило и до 60,0‰ укупног становништва, одликује нижи образовни и културни ниво, слабије развијена и организована здравствена заштита и уопште лошији услови живота. С обзиром на ове и свеукупне социо-економске и психолошке факторе, који у сеоској средини делују на вишу плодност, требало би очекивати да ово становништво има вишу плодност од чисто градског становништва. Међутим, само незнатно виши наталитет овог у односу на градско становништво последица је интензивног процеса старења, насталог емиграцијом становништва у репродуктивном периоду живота и депопулационим карактером сеоских насеља београдске околине (ск. 1).

Највишим наталитетом на београдском подручју одликује се становништво општина Чукарица, Земун, Вождовац, Звездара, у чијем су саставу новоурбанизована приградска насеља, и ка којима се шири градска територија. Стопа наталитета становништва општине Чукарица износила је у периоду 1957—1974. године између 17—21‰, општине Вождовац између 15—18‰, општине Земун између 14—20‰, а општине Звездара између 13—20‰. Индустријализација и урбанизација сеоских насеља ових општина у периоду после другог светског рата изазвали су досељавање у њих становништва у репродуктивном периоду живота, обично са подручја више плодности. Савремена струјања млађег становништва довела су до повољније старосне структуре за процес репродукције. Осим тога, новодосељено становништво, које је махом са подручја више плодности, са собом носи схватања о величини породице средине из које долази. То утиче на његову вишу плодност у градској средини.

Специфичним током наталитета одликује се у периоду 1957—1974. године становништво општине Нови Београд. Ка Новом Београду је у периоду после другог светског рата усмерена снажна миграција становништва. Од укупно досељеног становништва 54,5‰ досељено је у периоду 1961—1971. године.²³⁾ Новодосељено становништво карактерисао је у 1957. и 1958. години наталитет виши од становништва општина које одликује највиша плодност (преко 22,0‰). Међутим, пад наталитета становништва општине Нови Београд од шездесетих година био је бржи него на осталом подручју Београда. Последњих година наталитет становништва Новог Београда, са стопом од око 11,0‰, ближи је наталитету становништва старих градских општина него наталитету становништва општина ка којима су, такође, усмерена снажна миграциона кретања. Овакав ток кретања наталитета становништва општине Нови Београд последица је појаве досељавања на Нови Београд знатног броја старијих лица, које пре свега чине породице пензионисаних војних лица. Осим тога, на пад наталитета својим комплексом фактора делује чисто градска средина.

Ск. 2 — Наталитет, морталитет и природни прираштај становништва неких београдских општина

Наталитет становништва Београда, неких југословенских и европских градова

Посматрано у југословенским релацијама становништво Београда има у периоду после другог светског рата изразито низак наталитет, који је испод просека за југословенско и становништво уже Србије (таб. 7). Градско становништво Београда је до 1969. године имало нижи наталитет од војвођанског становништва, које у југословенским оквирима одликује најнижа плодност. Последњих година, услед мањег пораста плодности, има нешто вишу стопу наталитета од војвођанског становништва.

Таб. 6. — Стопе наталитета становништва по општинама административног подручја Београда у периоду 1957—1974. године²⁴⁾

Општина	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.
Барајево	15,0	14,2	11,0	13,2	13,4	13,2	10,9	13,0	10,7
Чукарица	21,6	21,2	24,4	19,5	19,9	19,0	18,0	16,9	17,1
Гроцка	17,5	18,9	14,7	16,9	15,2	13,7	13,4	12,0	12,3
Крњача	27,3	24,7	27,0	22,6	22,2	22,0	29,0	17,5	17,2
Нови Београд	23,8	22,1	18,9	15,6	13,9	14,8	14,1	12,5	13,2
Обреновац	—	18,8	16,7	18,1	16,4	13,9	15,0	14,1	14,4
Палилула	14,8	14,5	13,8	13,2	13,0	13,9	14,4	12,0	13,1
Раковица	19,1	21,4	21,9	—	—	—	—	—	—
Рипањ	19,3	22,0	19,6	—	—	—	—	—	—
С. венац	14,9	14,7	12,5	10,9	12,2	11,2	10,8	10,4	9,8
С. град	11,9	10,5	10,4	10,3	10,5	10,2	9,1	9,0	8,8
Сурчин	19,6	25,3	23,6	24,3	21,1	19,0	18,9	20,0	19,3
Умка	12,2	15,1	16,4	—	—	—	—	—	—
Вождовац	18,0	18,0	17,4	15,9	16,5	16,8	16,6	15,8	15,7
Врачар	10,4	9,9	9,5	10,1	10,1	10,2	9,2	9,6	9,1
Земун	14,3	14,2	14,4	14,6	16,9	15,8	16,7	17,2	17,6
Звездара	19,3	18,0	17,7	16,0	14,9	15,9	15,4	14,7	14,9
Сопот	—	—	—	13,2	13,8	12,4	12,5	10,9	9,7

Општина	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.
Барајево	19,2	10,2	11,6	11,8	10,1	11,5	13,0	12,6	14,3
Чукарица	17,3	17,3	18,3	18,2	18,4	18,9	18,1	18,8	18,9
Гроцка	12,7	11,3	14,0	14,0	13,5	13,9	15,7	17,7	18,1
Крњача	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Нови Београд	12,2	11,3	11,2	12,1	11,7	11,7	11,3	13,6	14,8
Обреновац	13,3	14,4	14,4	14,7	14,3	12,9	14,4	16,7	15,8
Палилула	13,7	13,9	13,5	14,1	15,5	15,7	15,4	15,9	16,1
Раковица	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Рипањ	—	—	—	—	—	—	—	—	—
С. венац	10,2	9,3	9,5	11,1	12,2	12,2	12,4	14,1	14,4
С. град	8,7	8,1	8,4	9,4	10,3	10,7	11,5	11,6	12,1
Сурчин	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Умка	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вождовац	15,1	15,6	16,0	17,2	17,5	16,8	15,8	14,7	14,1
Врачар	8,9	8,8	8,9	9,7	10,5	10,6	11,8	11,9	11,8
Земун	16,6	16,7	17,2	18,1	18,0	17,4	18,6	17,4	17,5
Звездара	13,2	14,0	15,2	16,5	15,5	17,4	17,6	17,4	16,5
Сопот	10,6	11,2	10,6	10,2	12,8	11,3	12,8	11,9	11,6

Становништво сеоских насеља београдског подручја одликује у последњој деценији наталитет сличан становништву уже Србије, са 1—3‰ вишом стопом наталитета од 1968. године.

Таб. 7. — Стопе наталитета становништва Југославије, подручја Србије и Београда у периоду после другог светског рата²⁵⁾

Период	СФРЈ	С р б и ј а			Уже градско подручје Београда	Остало административно подручје Београда
		свега	уже подручје	Војводина		
1947—1949.	28,3	26,9	25,2	24,8	22,3	
1950—1954.	28,8	27,4	26,1	23,3	22,2	
1955—1959.	24,0	22,0	19,6	18,4	15,0	
1960—1964.	22,0	19,8	16,6	16,3	12,9	16,1*
1965.	20,9	18,9	15,5	15,6	13,0	16,6
1966.	20,3	18,2	15,0	14,9	12,3	14,2
1967.	19,5	18,2	15,0	14,4	12,2	14,9
1968.	18,9	17,9	14,9	13,8	12,5	15,6
1969.	18,8	18,3	15,6	13,1	13,5	16,4
1970.	17,6	17,6	15,2	12,4	13,7	17,4
1971.	18,3	17,9	14,8	13,4	14,2	16,2
1972.	18,3	18,1	15,5	13,6	15,5	13,3
1973.	18,0	18,0	15,5	13,3	15,7	13,8
1974.	18,1	18,4	15,5	13,8	15,7	14,0

* односи се на период 1961—1964. године

Наталитет становништва Београда је у периоду 1955—1971. године на нивоу наталитета становништва Загреба, с тим што је до 1961. године београдско становништво карактерисала за 1—3‰ виша, а од 1962. године нижа стопа наталитета (таб. 8). Ово стога што је становништво Загреба већ између педесетих и шездесетих година карактерисао изразито низак наталитет (12—13,0‰), после кога је нормално уследио пораст. Београдско становништво је овако снижење наталитета захватило десет година касније, те отуда последњих пар година долази до пораста стопа наталитета.

Становништво Сарајева и Скопља одликује у посматраном периоду знатно виша плодност. Разлике су велике и због тога што је у подацима за Скопље и Сарајево обухваћено читаво њихово административно подручје. Стопа наталитета становништва Сарајева у 1956. години од 24,7‰ је за 8,3‰ виша од стопе наталитета становништва Београда, односно за 10,7‰ од стопе наталитета становништва Загреба. С обзиром на тенденцију пада, разлике у стопама наталитета становништва Сарајева, Београда и Загреба у 1971. години износе свега 2—3‰. Становништво Скопља имало је у 1958. години, са стопом од 32,5‰, преко два пута вишу плодност од становништва Београда и Загреба. Наведене разлике су резултат различитих старосних структура становништва, као и осталих социо-економских и психолошких фактора у различито развијеним градским срединама.

Београдско становништво карактерише у поређењу са европским градовима низак наталитет (таб. 9). У периоду 1962—1969. године нижи наталитет од становништва Београда имало је становништво Варшаве, Лођа, Штокхолма, Прага и Будимпеште. Становништво Софије до 1966. године карактерисао је нижи наталитет од београдског становништва, док је од 1966. године, услед већег прираштаја, виши него код становништва Београда.

Таб. 8. — Стопе наталитета становништва Београда, Загреба, Сарајева и Скопља у периоду 1955—1971. године²⁶⁾

Година	Београд	Загреб	Сарајево	Скопље
1955.	18,2	—	27,3	—
1956.	16,4	14,0	24,7	—
1957.	14,3	12,8	23,4	—
1958.	13,2	12,1	23,6	32,5
1959.	13,0	12,5	21,6	31,0
1960.	12,9	12,6	20,9	29,7
1961.	13,2	13,3	20,7	29,2
1962.	13,4	13,6	20,0	28,1
1963.	13,3	14,1	20,6	27,2
1964.	12,8	14,4	20,6	29,4
1965.	13,0	15,8	19,4	30,6
1966.	12,3	16,1	19,2	28,1
1967.	12,2	15,3	18,1	27,5
1968.	12,5	14,9	17,9	—
1969.	13,5	15,2	18,2	—
1970.	13,7	14,7	16,9	—
1971.	14,2	15,1	17,5	—

Међу наведеним европским градовима највишом плодношћу одликује се становништво Палерма, Лисабона, Конвентрија, Манчестера и Милана. И поред тога што је становништво ових градова у посматраном периоду карактерисала тенденција пада рађања, у 1969. години стопа наталитета становништва Палерма износила је 26,5‰, Милана 20,9‰, Лисабона 17,1‰, Конвентрија 18,4‰, а Београда 13,5‰. Не поседујемо детаљне податке којима би утврдили прецизно колико су ове разлике последица различитих старосних структура становништва а колико стварне плодности. Међутим, из табеле бр. 9 може се запазити да становништво Софије, Лођа, Осла и Београда има на почетку посматраног периода нижи наталитет него при крају. То говори да је после шездесетих година овога века становништво наведених градова карактерисао низак ниво наталитета. У пракси и теорији је познато да после пада наталитета до минималних граница долази до његовог поновног раста. То је, донекле, случај са становништвом Београда и становништвом Софије, Лођа и Осла.

Таб. 9. — Стопе наталитета становништва неких европских градова у периоду 1962—1969. године²⁷⁾

Град	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Београд	13,4	13,3	12,8	13,0	12,3	12,2	12,5	13,5
Дортмунд	—	17,0	16,5	16,0	15,9	15,0	14,4	13,7
Дизелдорф	—	15,8	15,8	15,1	15,3	14,6	13,7	12,1
Франкфурт	—	14,0	14,1	13,6	13,6	13,3	12,2	11,2
Штутгарт	—	15,1	15,0	14,4	14,3	13,7	13,1	12,1
Дрезден	14,6	15,4	15,1	14,9	14,4	13,8	13,3	13,4
Беч	—	12,3	12,2	12,1	12,3	12,5	12,4	11,6
Антверпен	16,0	16,3	—	15,2	15,0	14,5	13,8	—
Софија	—	12,2	11,9	11,2	12,7	13,3	15,0	15,9
Хелсинки	17,4	18,0	18,0	18,3	18,3	18,1	16,9	15,2
Будимпешта	—	8,6	9,0	9,3	10,0	11,2	12,2	12,5
Милано	18,4	19,8	21,5	—	21,1	20,4	20,4	20,9
Палермо	27,5	26,8	27,6	—	26,1	25,8	25,7	26,5
Осло	14,6	14,6	—	15,6	15,4	14,7	15,6	15,5
Хаг	—	16,3	15,2	14,6	13,3	13,2	12,8	13,2
Лођ	11,5	10,8	10,5	10,2	9,7	9,4	9,7	10,1
Варшава	11,3	10,7	10,3	9,6	9,2	8,9	9,3	9,5
Лисабон	24,4	25,1	26,6	18,0	18,0	18,0	17,5	17,1
Букурешт	—	—	—	8,0	7,2	23,5	21,5	16,3
Конвентри	20,9	21,0	20,3	20,2	19,9	19,3	19,2	18,4
Манчестер	20,5	20,2	20,7	19,6	19,2	18,3	17,8	16,8
Штокхолм	12,9	12,9	13,7	12,8	11,9	11,4	10,1	9,6
Цирих	16,8	17,0	16,7	16,0	15,4	14,9	14,0	13,0
Праг	—	10,9	11,5	11,4	10,5	10,4	10,4	10,5

ФЕРТИЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА

Општа стопа наталитета је општи показатељ плодности, којом се број живорођених у једној популацији доводи у везу са укупним становништвом. Зато је она под утицајем старосно-полне структуре становништва. То је дошло до изражаја и при анализи наталитета становништва разних подручја Београда. Ради елиминисања утицаја старосно-полне структуре врши се анализа фертилитета становништва, којом се живорођени доводе у везу са женским фертилним контингентом. Још детаљнији приказ нивоа и тока плодности дају специфичне стопе фертилитета по старости.*

* Извор података за анализу фертилитета је витална статистика, која је од 1957. године дата у Статистичким годишњацима Београда, и пописна статистика. Методом трансверзалне анализе, а на основу података виталне и пописне статистике, анализиран је ниво плодности женског становништва београдског подручја по старости и реду рођења у 1961. и 1971. години. Анализом у 1961. години нису обухваћене општине Лазаревац и Младеновац.

На основу материјала пописа становништва од 31. III 1971. године извршена је кохортна анализа фертилитета. На тај начин је за жене које су изишле из репродуктивног периода живота приказана целокупна плодност, а

ЖЕНСКО ФЕРТИЛНО СТАНОВНИШТВО

Фертилитет становништва у зависности је, али не одлучујуће, од бројности женског становништва старог 15—49 година.²⁸⁾

Учешће фертилног женског становништва и старосне групе жена од 20—39 година у укупном женском становништву на подручју града Београда је у порасту у периоду 1921—1931. године (таб. 10.). У истом периоду наталитет становништва је само у краћем компензационом периоду након првог светског рата био у порасту, да би од тридесетих година непрестано опадао. Према попису из 1948. године учешће женског фертилног становништва у укупном женском становништву града Београда смањено је у односу на 1931. годину. До 1961. године оно је у сталном паду. У периоду 1961—1971. године учешће фертилног контингента жена у укупном женском становништву ужег градског подручја Београда порасло је са 58,4% на 61,6%. То је последица изласка из репродуктивног периода живота крњих генерација из периода првог светског рата, а уласка бројнијих генерација из компензационог периода вишег наталитета после другог светског рата.

Иста тенденција карактерише у периоду 1961—1971. године и становништво осталих насеља административног подручја Београда, у чијем саставу су и приградска насеља. Сама приградска насеља карактерише виши пораст учешћа фертилног женског становништва у укупном женском становништву. То је у вези са интензивним процесом миграција млађег становништва последњих деценија ка њима.

Издвојено посматрање учешћа женског становништва старости 20—39 година, које даје гро репродукције, у укупном женском становништву на подручјима Београда показује друкчије карактеристике. Учешће овог контингента жена у укупном женском становништву ужег градског подручја Београда од 1948—1953. године опада, од 1953—1961. године је у порасту, а од 1961—1971. године поново у паду, и то са 41,2% на 39,9%.

Женско становништво осталих насеља административног подручја у периоду 1961—1971. године бележи знатно изразитији пад учешћа контингента жена од 20—39 година, и то са 36,6% на 24,5%. У групи осталих насеља налазе се и приградска насеља, која ако посебно посматрамо немају овако изразит пад. Значи, сеоско становништво београдског подручја карактерише изразито опадање контингента жена старих 20—39 година, што је последица емиграција у репродуктивном периоду живота.

за жене које су се још налазиле у репродуктивном периоду живота дотадашња плодност. Кохортна анализа фертилитета женског становништва обухвата анализу фертилитета жене по брачности, народности, школској спреми, активности и занимању. Разлике у плодности истих категорија жена које живе на градском и сеоском подручју Београда указује и на факторе који условљавају те разлике. У кохортној анализи ужег градског подручја Београда прикључено је 12 приградских насеља.

Таб. 10. — Женско фертилно становништво београдског подручја²⁹⁾

	Попис	Број женских лица	
		свега	процент
<i>Уже градско подручје</i>			
укупно	1921.	59 480	100
	1931.	121 930	100
	1948.	187 713	100
	1953.	228 085	100
	1961.	305 111	100
	1971.	401 299	100
женско становништво од 15—49 година	1921.	37 218	62,6
	1931.	79 519	65,2
	1948.	120 462	64,2
	1953.	138 755	60,8
	1961.	178 161	58,4
	1971.	247 313	61,6
од тога жене старости 20—39 година	1921.	23 901	40,2
	1931.	53 735	44,1
	1948.	75 804	40,4
	1953.	90 129	39,5
	1961.	125 711	41,2
	1971.	160 436	39,9
<i>Административно подручје</i>			
укупно	1961.	427 757	100
	1971.	619 009	100
женско становништво од 15—49 година	1961.	240 337	56,2
	1971.	372 045	60,1
од тога жене старости 20—39 година	1961.	170 600	39,9
	1971.	213 731	34,5
<i>Остала насеља административног подручја</i>			
укупно	1961.	122 646	100
	1971.	217 710	100
женско становништво од 15—49 година	1961.	62 236	50,7
	1971.	124 732	57,3
од тога жене старости 20—39 година	1961.	44 829	36,6
	1971.	53 295	24,5
<i>Приградска насеља</i> (Жарково, Железник, Батајница, Миријево, Вишњица, Мали Мокри Луг, Велики Мокри Луг, Кумодраж, Јајинци, Ресник, Раковица и Крњача)			
укупно	1961.	28 792	100
	1971.	61 798	100
женско становништво од 15—49 година	1961.	16 361	56,8
	1971.	38 530	62,3
од тога жене старости 20—39 година	1961.	12 245	42,5
	1971.	24 818	40,2

Опадање континента жена старих 20—39 година у укупном женском становништву на подручју Београда један је од фактора наведеног пада наталитета. Ово посебно важи за сеоско становништво београдске околине, код кога је изразит пад учешћа жена старости 20—39 година у периоду 1961—1971. године значајно деловао на пад наталитета.

ТРАНСВЕРЗАЛНИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ФЕРТИЛИТЕТА

Фертилитет женског становништва по старости

На основу података о дистрибуцији живорођене деце према старости мајке у 1961. и 1971. години и структуре женског фертилног становништва по старости, на основу пописа од 31. III 1961. и 31. III 1971. године, могуће је пратити ниво плодности женског становништва по старости на разним подручјима Београда. Градско становништво Београда карактерише у обе посматране године нижа општа стопа фертилитета женског становништва од фертилитета женског становништва сеоских насеља осталог административног подручја Београда (таб. 11.). Виша плодност сеоског становништва последица је низа специфичних социо-економских и психолошких фактора који делују у сеоској средини и који су утицали да сеоско становништво касније и мање прихвати контролу рађања, која је основни узрок ниске плодности градског становништва. Осим тога, у оквиру осталих насеља административног подручја Београда налазе се и приградска насеља, која на београдском подручју имају највишу плодност становништва.

Разлике међу општим стопама фертилитета градског и сеоског становништва изразитије су у 1961. него у 1971. години. Општа стопа фертилитета градског становништва Београда износила је у 1961. години 45,9%, а у 1971. години 44,8%. Општа стопа фертилитета сеоског становништва износила је у 1961. години 72,5%, а у 1971. години 54,8%.

Специфичне стопе фертилитета женског становништва по старости и у 1961. и у 1971. години ниже су на ужем градском подручју (изузев старости 25—29 година у 1971.) него на осталом административном подручју.

Општа стопа фертилитета становништва ужег градског подручја Београда, као и специфичне стопе фертилитета по старости, у обе

посматране године ниже су од фертилитета женског становништва Југославије и уже Србије. Међутим, сеоско становништво београдског подручја имало је у обе посматране године вишу општу стопу фертилитета од женског становништва уже Србије. То је, такође, случај и са специфичним стопама фертилитета у млађим старосним групама. На ово је утицала виша плодност женског становништва у приградским насељима, која су у групи осталих насеља административног подручја.

Анализа општих стопа фертилитета по општинама Београда указује на наглашену различиту плодност женског становништва београдског подручја. Најнижу плодност у обе посматране године има женско становништво у старим, раније изграђеним, градским општинама. Тако општа стопа фертилитета женског становништва општине Стари град и Врачар у 1961. и 1971. години износила је око 34,0%, а становништва општине Савски венац између 38—40,0%.

Женско становништво општина у чијем су саставу сеоска насеља имало је у обе посматране године нешто вишу општу стопу фертилитета. Највишу општу стопу фертилитета имало је у 1961. и 1971. години женско становништво општина у чијем су саставу приградска насеља. Општа стопа фертилитета женског становништва општине Барајево износила је у 1961. години 56,3%, а у 1971. години 45,1%. Општа стопа фертилитета женског становништва општине Чукарица, у чијем су саставу приградска насеља Жарково и Железник, износила је у 1961. години 76,2%, а у 1971. години 61,6%.

Ово указује да новодосељено становништво, које је обично дошло из крајева које одликује виши наталитет, има вишу плодност од градског становништва, као и од сеоског становништва београдског подручја. Раније је подвучено да је сеоско становништво на београдском подручју између два рата захваћено контролом рађања и падом наталитета.

Општа стопа фертилитета женског становништва Новог Београда била је у 1961. години виша од стопе фертилитета женског становништва чисто градских општина. Знатнијим падом од 1961. до 1971. године она је достигла ниво фертилитета осталих градских општина.

Специфичне стопе фертилитета по старости још више указују на разлике у нивоу и току плодности женског становништва на градском, сеоском и на приградском подручју Београда.

У старости од 15—19 година градско становништво у старим градским општинама има и до четири пута нижи фертилитет од становништва осталих општина. У овој старосној групи највишим фертилитетом се одликује женско становништво општина у чијем су саставу искључиво сеоска насеља. На селу је изразитија појава ранијег склапања брака услед мањег обухвата женског становништва школовањем.

Таб. 11. — Опште и специфичне стопе фертилитета женског становништва београдског подручја у 1961. и 1971. години

Подручје	Година	Општа стопа фертилитета	Специфичне стопе фертилитета				
			15—19	20—24	25—29	30—39	40—49
Југославија	1961.	85,9	52,3	178,0	151,4	71,4	13,8
	1971.	68,4	53,5	170,3	129,6	59,2	6,4
Ужа Србија	1961.	66,4	65,8	161,2	108,9	35,0	4,9
	1971.	52,1	66,5	152,0	91,8	26,5	1,9
Административно подручје Бгд.	1961.	52,8	58,6	126,6	87,8	27,4	1,9
	1971.	48,9	45,9	126,5	96,1	30,4	1,5
Уже градско подручје Бгд.	1961.	45,9	39,2	106,5	83,6	27,0	1,8
	1971.	44,8	29,2	111,6	102,5	30,2	1,5
Остало административно подручје Бгд.	1961.	72,5	106,2	181,1	98,1	28,7	2,5
	1971.	54,8	73,4	157,2	84,1	30,9	1,8
Барајево	1961.	56,3	88,6	203,5	72,5	18,8	0,0
	1971.	45,1	95,3	45,0	66,1	15,4	1,4
Чукарица	1961.	76,2	89,4	171,3	108,4	31,6	2,5
	1971.	61,6	53,2	160,5	106,6	35,3	3,3
Гроцка	1961.	61,8	—	154,1	70,6	14,5	2,8
	1971.	50,5	92,2	58,3	54,0	15,8	0,7
Нови Београд	1961.	50,4	52,2	110,1	78,3	22,0	1,7
	1971.	34,9	22,1	98,6	97,6	27,2	0,7
Обреновац	1961.	67,0	79,0	170,0	97,8	35,0	1,3
	1971.	47,6	73,6	143,3	87,0	18,0	1,9
Палилула	1961.	57,2	61,6	137,0	88,7	31,3	3,0
	1971.	50,0	41,7	138,5	104,1	30,0	2,0
Савски венац	1961.	38,1	26,3	81,7	75,9	25,9	1,1
	1971.	38,2	17,8	87,9	100,5	37,2	2,0
Сопот	1961.	59,0	106,7	179,8	83,2	19,4	1,8
	1971.	43,7	81,7	147,7	48,7	16,2	1,6
Стари град	1961.	33,4	21,2	69,7	70,2	26,7	1,4
	1971.	34,3	20,5	80,3	90,8	15,8	1,3
Вождовац	1961.	60,6	77,9	138,6	89,0	29,1	1,1
	1971.	54,8	51,2	134,5	105,0	67,6	2,2
Врачар	1961.	33,4	18,6	77,0	75,9	24,0	0,8
	1971.	34,7	18,6	74,0	93,6	37,3	0,9
Земун	1961.	81,7	75,7	192,5	130,5	36,7	4,6
	1971.	60,8	49,8	224,8	106,2	32,6	1,2
Звездара	1961.	54,1	61,1	126,4	88,7	27,0	3,4
	1971.	57,4	51,8	141,4	101,9	37,1	1,3
Лазаревац	1971.	45,1	75,9	55,5	57,0	15,5	0,8
Младеновац	1971.	24,1	34,6	78,6	33,1	9,9	—

У старосним групама 20—24 и 25—29 година, у којима је најинтензивније рабање, као и у осталим старосним групама до краја репродуктивног периода, највишом плодношћу одликује се женско становништво у чијем су саставу приградска насеља. И ово указује да се највишом плодношћу на београдском подручју одликује новодосељено становништво у урбанизованим сеоским насељима, која су постала саставни део градске територије.

Плодност београдског становништва опада у периоду 1961—1971. године. Тенденција опадања фертилитета бржа је код женског становништва сеоских насеља. Ово с тога што је женско становништво на градском подручју већ у 1961. години имало изразито низак ниво плодности. Зато женско становништво градских општина Врачара, Старог града, Савског венца и других бележи у 1971. години чак изванредан пораст стопа фертилитета. Ово се посебно запажа при анализи стопа плодности по старости.

Плодност женског становништва старосне групе 15—19 година показује у периоду 1961—1971. године опадање на целом административном подручју Београда, изузев општине Барајево. Женско становништво старосних група 20—24 и 25—29 година карактерише на ужем градском подручју у посматраном периоду пораст стопе фертилитета, док женско становништво осталих насеља административног подручја карактерише опадање фертилитета. Тако је у овој старосној групи стопа фертилитета становништва ужег градског подручја порасла са 106,5‰ у 1961. на 111,6‰ у 1971. години, а стопа фертилитета женског становништва сеоских насеља опала са 181,1‰ у 1961. години на 157,2‰ у 1971. години. Становништво чисто градских општина карактерише у овој старосној групи пораст плодности у последњем десетогодишњем периоду. То је последица ниске плодности женског становништва ових општина још у 1961. години и спровођења контроле рабања, при којој се репродукција обавља махом у периоду од 20—30 година старости. Женско становништво у општинама у којима преовлађују сеоска насеља бележи у старости 20—24 и 25—29 година изразит пад плодности, што је резултат продирања контроле рабања међу сеоско становништво. Плодност становништва у старостима 20—24 и 25—29 година у општинама у чијем су саставу новоурбанизована сеоска насеља и нови градски делови мање варира. Међутим, женско становништво ових општина има највише стопе фертилитета на београдском подручју. На пример, 1000 жена старих 20—24 године родило је у општини Чукарица у 1971. години 160 деце, у општини Земун 224, а у општини Стари град 80, и у општини Барајево свега 45 деце. У старосној групи 30—39 година женско становништво ужег градског подручја, као и женско становништво осталих насеља административног подручја, карактерише у периоду 1961—1971. године мањи пораст плодности на рачун пада плодности у најстаријој старосној кохорти (40—49 година).

Фертилитет женског становништва по реду рођења

Разлике у кретању у нивоу фертилитета разних подручја Београда испољавају се у разликама у нивоу и кретању фертилитета појединих редова рођења.

Таб. 12. — Стопе фертилитета женског становништва београдског подручја по реду рођења у 1961. и 1971. години³¹⁾

Подручје општине	Година	Стопе фертилитета жена по реду рођења				
		1	2	3	4	5 и вишег реда
Административно подручје Београда	1961.	30,0	15,3	4,5	1,5	1,3
	1971.	27,8	16,9	2,3	0,6	0,4
	индекс 1971/61.	92,0	110,4	51,1	40,0	30,8
Градско подручје	1961.	27,7	13,0	3,0	1,0	0,9
	1971.	26,9	15,1	1,6	0,4	0,3
	индекс 1971/61.	97,1	116,2	53,3	40,0	33,3
Остала насеља административног подручја	1961.	36,6	22,1	8,6	2,8	2,3
	1971.	29,0	20,4	3,7	0,9	0,7
	индекс 1971/61.	79,2	92,3	43,0	32,1	30,4
Барајево	1961.	31,1	17,5	4,7	2,2	0,7
	1971.	26,0	14,4	2,6	1,8	0,2
	индекс 1971/61.	83,8	82,3	55,3	81,8	28,6
Чукарица	1961.	43,8	22,3	5,4	2,2	1,7
	1971.	34,1	23,3	2,8	0,6	0,4
	индекс 1971/61.	77,9	101,7	51,9	27,3	23,5
Гроцка	1961.	31,3	20,3	6,6	2,5	0,8
	1971.	26,2	20,1	2,9	0,9	0,2
	индекс 1971/61.	83,7	99,0	43,9	36,0	25,0
Нови Београд	1961.	25,2	16,4	5,3	1,9	1,6
	1971.	19,9	12,8	1,2	0,5	0,2
	индекс 1971/61.	79,0	78,0	22,6	26,3	12,5
Обреновац	1961.	34,2	20,2	7,5	2,6	2,4
	1971.	25,5	17,1	3,4	1,0	0,5
	индекс 1971/61.	74,6	84,7	45,3	38,5	20,8
Палилула	1961.	32,2	16,4	5,4	1,8	1,3
	1971.	29,1	17,4	2,0	0,4	0,6
	индекс 1971/61.	90,4	106,1	37,0	22,2	46,1
Савски венац	1961.	21,0	12,0	2,9	0,9	0,8
	1971.	22,5	12,5	1,6	0,3	0,4
	индекс 1971/61.	107,1	104,0	55,1	33,3	50,0
Сопот	1961.	24,6	20,5	10,1	3,2	0,7
	1971.	20,2	17,3	5,0	0,7	0,3
	индекс 1971/61.	82,1	84,4	49,5	21,9	42,8

Стари град	1961.	19,8	9,5	0,3	0,5	0,5
	1971.	22,8	9,5	1,1	0,1	0,1
	индекс 1971/61.	115,2	100,0	84,6	20,0	20,0
Вождовац	1961.	36,1	15,9	5,0	1,8	1,8
	1971.	31,6	19,6	2,1	0,5	0,4
	индекс 1971/61.	87,5	123,3	42,0	27,8	22,2
Врачар	1961.	21,1	9,1	2,0	0,6	0,4
	1971.	22,2	10,3	1,1	0,1	0,2
	индекс 1971/61.	105,2	113,2	55,0	16,7	50,0
Земун	1961.	57,2	22,5	6,5	2,1	2,6
	1971.	35,0	20,3	3,2	0,8	0,9
	индекс 1971/61.	61,2	90,2	49,2	38,1	33,3
Звездара	1961.	31,3	15,6	4,2	1,4	1,5
	1971.	33,3	20,2	2,3	0,1	0,4
	индекс 1971/61.	106,4	129,5	54,8	7,1	26,7
Лазаревац	1971.	20,6	18,3	5,0	5,0	0,6
Младеновац	1971.	14,9	6,5	1,9	0,6	0,1

Нижа општа стопа фертилитета становништва ужег градског подручја у односу на плодност становништва осталог административног подручја испољава се и кроз ниже стопе фертилитета свих редова рођења и у 1961. и у 1971. години (таб. 12.). При том су разлике у фертилитету по реду рођења међу градским и становништвом сеоских и приградских насеља биле изразитије у 1961. него у 1971. години. То је последица пада фертилитета становништва на сеоском подручју, а оно је било изразитије од пада фертилитета на градском подручју.

Највише стопе фертилитета такорећи свих редова рођења има у обе посматране године женско становништво општина у чијем су саставу урбанизована сеоска насеља (Чукарица, Земун, Вождовац, Звездара). Нижи фертилитет има сеоско становништво, а најнижи, у свим редовима рођења, становништво старих градских општина (Стари град, Врачар и Савски венац).

Стопе фертилитета свих редова рођења опадале су у периоду 1961—1971. године и код градског становништва (изузев стопе фертилитета другог реда рођења), и код становништва сеоских насеља. За становништво сеоских насеља карактеристичније је опадање свих редова рођења него за градско становништво. То указује на јачи пад плодности сеоског становништва на београдском подручју у периоду 1961—1971. године, што је последица вишег нивоа фертилитета у 1961. години.

Стопе фертилитета рођења првог детета биле су у порасту у периоду 1961—1971. године код жена у општинама Стари град, Савски венац и Врачар, а у опадању код жена осталих општина. Стопе фертилитета другог реда рођења у порасту су осим код градског становништва и код становништва у приградским насељима. Међу-

тим, код сеоског становништва општина Барајева, Гроцке, Сопота и других, стопе фертилитета првог и другог реда рођења опадале су у периоду посматрања.

То говори да се репродукција код градског становништва Београда своди на рабање двоје деце, а код сеоског становништва на више од двоје деце.

Стопе фертилитета трећег, четвртог, петог и виших редова рођења опадале су у периоду 1961—1971. године на целокупном административном подручју Београда. То је последица пада плодности и спровођења контроле рабања, при којој се репродукција одвија са мањим бројем живорођене деце.

КОХОРТНА АНАЛИЗА ФЕРТИЛИТЕТА НА ОСНОВУ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА ОД 31. III 1971. ГОДИНЕ

На основу резултата пописа становништва од 31. III 1971. године извршена је кохортна анализа фертилитета женског становништва за административно подручје у целини, за градско (коме је прикључено 12 приградских насеља) и за остало административно подручје Београда.

Посматрајући плодност различитих кохорти жена, које су рабале у различитим периодима друштвено-историјског, економског и културног развитка Београда од почетка овог века до седамдесетих година, употпуњује се анализа плодности женског становништва. Кохортном анализом указује се и на неучествовање женског становништва у репродукцији и на промене у структури породице према броју деце. Осим тога, утврђује се зависност између фертилитета и појединих етничких, социо-економских и образовних карактеристика женског становништва, као и типа насеља у коме становништво живи.

Фертилитет кохорти жена које су изишле из репродуктивног периода живота

Женско становништво које је 1971. године било изишло из репродуктивног периода живота рођено је у последњим деценијама 19. века и до 1921. године. Репродуктивни период ових жена трајао је од почетка овог века па до 1971. године.

Наведена тенденција пада фертилитета женског становништва током овог века запажа се и у подацима табеле 13 и за градско становништво и за женско становништво осталог административног подручја Београда. Старије кохорте жена родиле су у просеку већи број живорођене деце од млађих старосних кохорти изишлих из репродуктивног периода живота. Изузетак су једино последње две старосне кохорте жена на сеоском подручју, где су жене старости 75 и

више година имале нешто нижи фертилитет од жена старости 70—74 године. То је последица почетка фертилног периода ових жена у време ратних збивања почетком овог века. Женско становништво у старосној групи 75 и више година у граду родило је у просеку 2,87 деце, док су жене у старосној кохорти тек изишле из репродуктивног периода живота (50—54 године) родиле у просеку 1,77 деце. Женско становништво сеоских насеља родило је у старосној кохорти 70—74 године у просеку 3,83 деце, у старосној кохорти 75 и више година 3,77 деце, а у старосној кохорти 50—54 године 2,73 деце. Ово показује вишу плодност женског становништва на селу у односу на женско становништво у граду.

Таб. 13. — Кумулативне стопе фертилитета женског становништва београдског подручја старијег од 50 година, попис 1971. године⁸²)

Старост	Број жена	% удатих, разведених и удовица, које нису рабале од удатих, разведених и удовица		Број живорођене деце	
		% удатих, разведених и удовица	% удатих, разведених и удовица	на једну жену	на једну удату, разведену и удовицу
<i>Административно подручје Београда</i>					
50—54	23 201	94,3	16,8	2,00	2,12
55—59	26 985	94,7	18,7	2,13	2,25
60—64	25 945	94,9	18,2	2,41	2,55
65—69	20 768	95,4	16,4	2,81	2,94
70—74	15 887	95,5	16,1	2,07	3,21
75 и више	14 378	95,5	13,9	3,27	3,42
<i>Градско подручје Београда</i>					
50—54	17 717	93,3	19,7	1,77	1,89
55—59	20 423	93,6	22,0	1,84	1,97
60—64	18 280	93,4	22,3	2,04	2,19
65—69	14 192	94,0	19,9	2,27	2,54
70—74	10 849	97,0	18,8	2,71	2,88
75 и више	9 926	94,3	15,7	2,87	3,05
<i>Остало административно подручје Београда</i>					
50—54	5 484	95,8	8,1	2,73	2,84
55—59	6 562	98,2	8,5	3,00	3,06
60—64	7 665	99,1	9,1	3,31	3,33
65—69	6 576	98,3	8,9	3,70	3,76
70—74	5 038	98,5	10,6	3,83	3,89
75 и више	4 452	96,3	11,2	3,77	3,84

Осим тога, из анализе се запажа и опадање плодности женског становништва оба анализирана подручја од почетка овог века до данас. Тенденција пада плодности карактеристична је и за општи и за брачни фертилитет. Тако жене које су заснивале брак (удате,

удовице и разведене) родиле су у граду у старосној кохорти 75 и више година просечно 3,05 деце, а у старосној кохорти 50—54 године 1,89 деце. Жене на селу, које су заснивале брак, родиле су у просеку у старости 75 и више година 3,84 деце, а у старости 50—54 године 2,84 деце. Значи, брачни фертилитет је више опао на градском него на сеоском подручју. Разлике између општег и брачног фертилитета изразитије су код жена у граду у свим старосним кохортама него код жена на сеоском подручју. То отуда што је међу женским становништвом у граду нешто нижи проценат оних које су заснивале брак, а виши проценат оних које нису рабале.

Разлике у нивоу плодности жена на градском и на сеоском подручју Београда видне су у свим старосним кохортама жена изишлим из репродуктивног периода живота. Жене на селу родиле су, такође, у свим старосним кохортама по једно дете више од жена у граду.

Може се закључити да су жене које су рабале у првим трима деценијама овог века родиле у просеку у граду 2—3 деце, а жене на селу више од троје деце. Међутим, жене у граду, које су у репродуктивни период ступиле после 1927. године, родиле су у просеку мање од двоје живорођене деце, а жене на сеоском подручју београдске околине истих кохорти између двоје и троје деце.

Женско становништво најмлађе старосне кохорте изишле из репродуктивног периода живота на градском подручју није репродуковало два члана брачне заједнице. На плодност ових жена негативно је деловала и светска економска криза 1929/33. године и други светски рат, у чије време су ове кохорте биле у периоду најинтензивније репродукције. Међутим, одлучујући фактори ниске плодности ових жена су контрола рабања и високо неучествовање у репродукцији.

Фертилитет кохорти жена које се налазе у репродуктивном периоду живота

За жене београдског подручја које су се 1971. године још увек налазиле у репродуктивном периоду живота не може се говорити о нивоу плодности, јер оне још увек могу учествовати у репродукцији. Но и поред тога запајају се разлике у нивоу плодности жена које су још увек у репродуктивном периоду живота на градском и сеоском подручју Београда (таб. 14). Женско становништво у граду родило је, на пример, у старосној кохорти 25—29 година у просеку 0,98 деце, а у старости 45—49 година 1,65 деце. Жене на сеоском подручју родиле су у старости 25—29 година 1,5 деце, а у старости 45—49 година 2,45 деце.

Разлике у броју живорођене деце код жена сеоског и градског подручја Београда мање су код кохорти жена које су још увек у

репродуктивном периоду живота, него код кохорти жена које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота. Ово је посебно случај код брачног фертилитета. Смањење разлика долази отуда што је и женско становништво сеоског подручја захваћено контролом рабања и падом фертилитета, посебно интензивно у периоду после другог светског рата.

Разлике у нивоу плодности женског становништва градског и сеоског подручја Београда у најмлађој старосној кохорти 15—19 година знатније су кад су у питању све жене, а код брачног фертилитета је незнатно виша плодност жена на селу (0,66 према 0,53 деце на једну жену). Ово с тога што мањи проценат градских жена у овој старости склапа брак, услед настављања школовања.

Таб. 14. — Кумулативне стопе фертилитета женског становништва београдског подручја у старостима 15—49 година, попис 1971.³³)

Старост	Административно подручје	Градско подручје	Остало административно подручје
<i>Све жене</i>			
15—19	0,07	0,05	0,14
20—24	0,52	0,42	0,88
25—29	1,09	0,98	1,50
30—34	1,35	1,25	1,74
35—39	1,55	1,43	1,93
40—44	1,72	1,57	2,20
45—49	1,83	1,65	2,45
<i>Удате, разведене и удовице</i>			
15—19	0,59	0,53	0,66
20—24	0,95	0,84	1,20
25—29	1,30	1,20	1,62
30—34	1,35	1,40	1,84
35—39	1,67	1,55	2,00
40—44	1,83	1,69	2,26
45—49	1,95	1,78	2,52

Жене које су при крају репродуктивног периода живота, старости 45—49 година, имају нижи ниво плодности и на градском и на сеоском подручју од жена старости 50—54 године. Фертилни период ових жена почиње 1936. године и други светски рат је умањило износ њихове укупне плодности. Међутим, одлучујући утицај на нижу плодност има контрола рабања, која је после другог светског рата знатније захватила и жене на селу. Зато жене које су при крају репродуктивног периода живота, са просечним бројем живорођене деце на једну жену која је склапала брак на градском подручју од 1,78 деце, а на сеоском подручју од 2,52 деце, неће достићи ниво фертилитета жена које су 1971. године биле старе 50—54 године.

Жене београдског подручја карактерише током овог века стална тенденција пада плодности. Постојеће разлике у плодности жена сеоског и градског подручја резултат су разлика у схватању о величини породице и различитог обима неучествовања у репродукцији. То је условљено друшћким социоекономским и психолошким одликама становништва у градској и сеоској средини.

Структура женског становништва према броју живорођене деце

Разлике у нивоу плодности становништва узроковане су различитим обимом жена које не учествују у репродукцији, „мада у једној популацији може мали проценат жена да учествује у репродукцији а да ниво фертилитета буде низак или висок, што зависи од прихваћених ставова о величини породице“.³⁴⁾

Структура укупног женског становништва града Београда према броју живорођене деце, а према резултатима пописа становништва у 1953. и 1971. години, дата је у раду *Д. Тасића* и *Д. Брезника*: „Промене у структурама становништва града Београда“. У овом раду је истакнут пад удела жена које нису рабале у укупном женском становништву старијем од 15 година у Београду у периоду 1953—1971. године, и то са 40,2% на 36,2% (таб. 15). То је, по речима аутора, резултат повољније брачне структуре. Удео жена које нису рабале опао је и код женског становништва у старости 25—29 година. Међутим, у старосним кохортама 15—19, 20—24 и у кохортама старијим од 50 година порастао је у истом периоду удео жена које нису рабале. У млађим старосним групама то је последица каснијег склапања брака, услед вишег обухвата женског становништва школовањем. Женско становништво најстаријих старосних кохорти у 1971. години ступило је у фертилни период за време ратних збивања током друге деценије овог века, и то је узроковало нижу плодност у поређењу са женама које су пре тих ратова ушле у период репродукције. У 1953. години удео жена које нису рабале у старосној кохорти 25—29 година износио је на градском подручју Београда 39,4%, а у кохорти 30—34 године 31,8%. У 1971. години удео жена које нису рабале у овим старосним групама је смањен, мада је и даље велики. У старосној групи 25—29 година он је износио 32,6%, а у групи 30—34 године 22,2%. Овако висок проценат жена које не учествују у репродукцији у Београду један је од значајних фактора ниске плодности његовог становништва.³⁵⁾

Структура жена према броју живорођене деце у 1953. и 1971. години (таб. 15) показује да је код свих старосних кохорти жена на градском подручју Београда порастао удео жена које су родиле једно и двоје деце, а смањено удео оних које су родиле троје, четворо, петоро и више деце. Значи, београдско становништво карактерише појава ограничења рабања на двоје и мање деце.³⁶⁾

Ради елиминисања утицаја поремећене брачне структуре појединих кохорти жена ратним збивањима, као и због чињенице да око 90,0% живорођене деце долази из законитих бракова,³⁷⁾ анализира се структура жена које су засновале брачну заједницу (удате, удовице и разведене) према броју живорођене деце (таб. 16 и 17).

Таб. 15. — Женско становништво старо 15 и више година у насељу Београд, према старости и броју живорођене деце по пописима од 1953. и 1971. године — релативни бројеви³⁸⁾

Групе старости	Попис	Број женских лица према броју живорођене деце							
		Укупно	Није рабало	1 дете	2	3	4	5 и више	Непознато
Укупно	1971.	100,0	36,2	25,7	23,6	7,2	3,1	3,7	0,4
	1953.	100,0	40,2	21,0	17,7	8,8	4,7	7,4	0,2
15—19	1971.	100,0	95,5	3,9	0,4	0,0	0,0	—	0,1
	1953.	100,0	93,8	5,4	0,7	0,0	—	—	0,1
20—24	1971.	100,0	65,3	27,9	6,0	0,4	0,1	0,0	0,1
	1953.	100,0	60,5	27,4	9,7	1,9	0,3	0,0	0,2
25—29	1971.	100,0	32,6	41,4	23,0	2,1	0,5	0,3	0,1
	1953.	100,0	39,4	30,5	21,4	6,1	1,6	0,7	0,2
30—34	1971.	100,0	22,2	38,8	33,4	4,0	0,9	0,5	0,1
	1953.	100,0	31,8	25,7	25,4	10,4	3,9	2,5	0,2
35—39	1971.	100,0	19,5	33,4	37,0	6,9	1,9	1,0	0,1
	1953.	100,0	32,5	22,6	24,1	11,4	4,7	4,4	0,3
40—44	1971.	100,0	19,8	27,4	37,0	10,5	3,2	1,8	0,1
	1953.	100,0	31,5	21,5	23,0	11,5	5,5	6,8	0,3
45—49	1971.	100,0	21,7	24,7	33,4	12,5	4,4	3,2	0,1
	1953.	100,0	30,0	19,0	20,9	12,6	7,6	9,5	0,3
50—54	1971.	100,0	24,5	22,5	27,7	13,6	5,9	5,5	0,1
	1953.	100,0	28,6	16,3	18,5	13,7	9,2	13,6	0,2
55—59	1971.	100,0	26,4	21,3	25,2	13,0	6,2	7,7	0,1
	1953.	100,0	27,1	15,2	17,9	14,1	9,6	15,9	0,2
60—64	1971.	100,0	26,7	19,1	22,3	13,3	7,3	11,0	0,1
	1953.	100,0	23,2	13,8	15,7	14,4	10,2	22,5	0,2
65—69	1971.	100,0	24,2	16,3	20,2	14,2	9,3	15,7	0,2
	1953.	100,0	20,4	11,1	13,6	13,3	11,3	30,0	0,3
70—74	1971.	100,0	22,8	14,0	17,6	14,4	10,7	20,2	0,3
	1953.	100,0	16,6	9,3	11,0	12,1	12,8	37,9	0,2
75 и више	1971.	100,0	19,7	13,3	16,1	14,1	11,4	25,2	0,2
	1953.	100,0	15,6	8,4	9,1	10,1	11,2	45,5	0,2
Непознато	1971.	100,0	47,6	8,2	6,4	1,6	0,8	1,5	33,8
	1953.	100,0	11,1	6,3	4,8	3,2	—	3,2	71,4

Таб. 16. — Жене (удате, удовице, разведене) старости 50 и више година према броју живорођене деце на подручју Београда, попис 1971, у %⁸⁸

Укупно	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
0	16,8	19,7	8,0	18,7	21,0	8,9	18,3	22,3	9,2	16,4	20,0	8,9	16,1	18,8	10,6	13,9	15,6	10,1	16,4	18,5	10,3
1	21,3	23,8	13,1	19,5	24,0	10,6	16,5	20,1	8,2	13,6	17,1	6,6	12,2	14,6	7,4	12,5	13,9	9,4	29,8	32,7	21,4
2	29,2	29,6	27,2	25,9	26,7	23,4	22,4	23,8	18,9	18,9	21,3	14,1	16,4	18,6	11,8	15,7	17,0	12,9	30,9	30,5	31,9
3	16,6	14,5	24,4	16,0	13,8	22,4	15,9	14,3	21,8	16,5	15,0	19,2	15,5	15,2	16,3	15,5	14,9	16,2	11,0	9,3	15,0
4	8,1	6,3	13,8	8,8	6,2	15,1	10,6	7,8	16,6	12,6	9,8	18,2	12,9	11,3	16,2	12,9	12,1	15,2	5,4	4,0	8,8
5	3,9	2,9	7,0	4,9	3,6	9,0	6,8	4,7	10,7	8,5	5,9	13,6	9,1	6,9	13,6	9,7	8,6	12,2	2,8	2,0	5,0
6	2,0	1,4	3,7	2,8	2,0	5,0	3,9	2,8	6,5	5,4	4,3	8,2	6,5	5,0	9,6	6,8	5,8	8,8	1,6	1,2	2,8
7	0,9	0,6	1,6	1,3	1,2	2,7	2,3	2,5	3,6	3,4	2,6	4,9	4,3	3,3	6,6	4,6	4,3	6,1	0,9	0,7	1,6
8	0,5	0,5	0,7	0,8	0,6	1,4	1,4	0,9	2,0	2,1	1,6	3,2	2,6	2,2	3,5	3,4	2,9	4,4	0,6	0,4	0,9
9	0,3	0,2	0,3	0,8	0,4	0,8	0,9	0,7	1,1	1,1	0,9	1,5	1,8	1,7	2,2	2,2	1,9	2,5	0,3	0,3	0,5
10	0,2	0,2	—	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	1,0	1,0	1,1	1,2	1,2	1,1	0,1	0,2	0,4
11 и више	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,4	0,6	0,8	0,8	0,9	1,2	1,3	1,1	1,6	1,8	1,1	0,2	0,2	0,3

1. Административно подручје

2. Градско подручје

3. Остало административно подручје

— разлика до 100 је непознато

Таб. 17. — Жене (удате, удовице и разведене) старости 15—49 година према броју живорођене деце на подручју Београда, попис 1971, у %⁴⁰

Укупно	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
0	51,6	54,6	47,1	27,5	31,6	17,0	15,9	18,2	8,5	12,2	13,8	7,3	12,0	15,4	7,7	12,9	14,6	8,0	15,0	16,6	8,7
1	42,0	39,9	44,5	54,1	55,2	51,3	46,8	50,0	36,3	39,4	42,8	28,3	32,4	35,7	22,5	26,1	29,0	16,9	23,4	26,1	14,5
2	5,9	5,0	7,5	16,4	11,9	28,0	32,0	28,1	44,5	39,6	37,4	47,5	41,2	39,8	45,2	39,7	39,6	40,2	35,3	35,8	33,8
3	0,5	0,5	0,3	1,4	0,9	2,7	3,8	2,5	8,2	6,1	4,4	11,9	9,7	7,5	16,6	13,7	11,3	21,2	15,3	11,4	21,8
4	0,0	0,2	0,0	0,3	0,2	0,5	0,8	0,6	1,7	1,5	1,0	3,4	2,8	2,0	5,1	4,5	3,4	8,0	6,4	3,3	11,8
5	—	—	—	0,2	0,1	0,0	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	0,8	0,9	0,7	1,7	1,6	1,1	3,3	2,6	1,9	5,2
6	—	—	—	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,6	0,6	0,5	1,1	1,1	0,8	2,3
7	—	—	—	0,0	0,0	—	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0,3	0,8
8	—	—	—	—	—	—	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,6
9	—	—	—	—	—	—	0,0	0,0	—	0,0	0,0	—	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2
10	—	—	—	—	—	—	—	0,0	—	0,0	0,0	—	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
11 и више	—	—	—	—	—	—	0,0	0,0	—	0,0	0,0	—	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1

1. Административно подручје

2. Градско подручје

3. Остало административно подручје

— разлика до 100 је непознато

Подаци пописа у 1971. години показују да је удео жена (удатих, удовица и разведених) које нису учествовале у репродукцији у свим старосним кохортама за 1,5 до 2,5 пута више код жена на градском него на сеоском подручју Београда. У кохортама жена које су изишле из репродуктивног периода живота проценат оних које нису рађале посебно је висок у граду у старостима 55—59, 60—64 и 65—69 година. Међу њима око једна петина жена није рађало. У истим старосним кохортама на сеоском подручју око једна десетина жена није рађала. Кохорте градских жена старости 40—44 и 45—49 година карактерисао је 1971. године нижи проценат оних које нису рађале у односу на старосне кохорте изишле из репродуктивног периода живота. Ова разлика мање је изражена међу женама на сеоском подручју. Значи, на градском подручју се запажа тенденција опадања учешћа жена које нису рађале у укупном женском становништву које је заснивало брачну заједницу. Но и поред тога, удео жена које не учествују у репродукцији у граду је и даље висок, што заједно са појавом ограничења рађања на двоје и мање деце представља основни узрок ниске плодности женског становништва Београда.

Структура женског становништва (удате, удовице и разведене) према броју живорођене деце указује на пораст ниже плодности жена, како у граду тако и у селу. При поређењу кохорти жена од 50—54 године и 75 и више година, које су рађале у различитим временским периодима, запажа се код млађих кохорти на градском подручју пораст удела жена са једним и двоје деце, а пад удела са троје, четворо, петоро и више деце. На сеоском подручју код жена у млађим старосним кохортама расте удео жена које су родиле једно, двоје и троје деце, а опада удео жена које су родиле четворо, петоро и више деце.

Жене на градском подручју у млађим старосним кохортама опредељују се за рађање свега двоје деце, што није довољно за нормално одвијање репродукције. И док је учешће жена ниске плодности (које нису рађале, родиле једно и двоје деце) на градском подручју у кохорти 75 и више година износило 46,5% свих жена које су заснивале брак, дотле је оно у кохорти 50—54 године износило 73,1%, а у кохорти 45—49 година чак 78,5%. Код женског становништва на сеоском подручју ситуација је повољнија. На једну жену на селу, која је изишла из репродуктивног периода живота, долази у просеку по близу троје живорођене деце. На жене ниске плодности је у старосној кохорти 75 и више година долазило 42,4%, у кохорти 50—54 године 48,3%, а у кохорти 45—49 година 57,0% свих жена.

Женско становништво, које је 1971. године било при крају репродуктивног периода живота, на градском подручју одликовало је, дакле, велико учешће жена ниске плодности. Жене које нису рађале и које су родиле једно и двоје деце чиниле су у кохорти 40—44 године 83,2%, а у кохорти 45—49 година 78,5% свих жена које су заснивале брак. На женско становништво ниске плодности долазило је на сеоском подручју у старосној кохорти 40—44 године 75,1%, а у кохорти 45—49 година 57,0% свих жена које су заснивале

брак. Значи, женско становништво градског подручја Београда у кохортама које су при крају репродуктивног периода одликује изразито ниска плодност, недовољна за нормално обнављање репродукције.

Фертилитет неударних жена

Ради сагледавања укупне плодности неопходно је сагледати учешће неударних жена у репродукцији и висину плодности неударних жена.

У погледу учествовања у репродукцији запажају се знатне разлике међу неударним женама на градском и осталом административном подручју Београда. У свим старосним групама на селу среће се два до четири пута више процентуално учешће жена које нису рађале у односу на неударне жене у граду. Тако је у старосној групи 25—29 година у граду 4,2% неударних жена рађало, а на селу 15,8%. У старосној групи 50—54 године у граду је 7,1% неударних жена рађало, а на селу 21,1%. У најстаријој старосној групи 75 и више година рађало је у граду 6,5% неударних жена, а на селу 23,1%, тојест четири пута више (таб. 18.).

Таб. 18. — Учешће неударних жена у репродукцији, попис 1971, у ‰⁴¹)

Старост	Административно подручје Београда	Градско подручје Београда	Остало административно подручје Београда
Укупно	3,0	2,7	4,9
15—19	0,5	0,3	1,2
20—24	1,6	1,2	4,6
25—29	5,4	4,2	15,8
30—34	8,5	7,2	19,2
35—39	11,2	9,8	21,5
40—44	10,6	9,1	22,9
45—49	10,5	9,1	25,8
50—54	8,4	7,1	21,1
55—59	7,7	6,8	19,6
60—64	7,8	7,1	17,2
65—69	7,4	5,9	22,6
70—74	6,6	6,7	11,8
75 и више	7,7	6,5	23,1

Наведене разлике и изразито високо учешће неударних жена у репродукцији на сеоском подручју Београда последица су честе појаве, посебно на селу, што се бракови законски не региструју, а фактички постоје. Због тога би за доношење коначног закључка о обиму неударних жена које учествују у репродукцији на београдском подручју требало извршити детаљна теренска истраживања.

Анализа фертилитета неударних жена (таб. 19) указује на вишу плодност неударног женског становништва на сеоском него на градском подручју Београда. При том су разлике мање код млађих него код старијих старосних група.

Ако се посматра број живорођене деце на једну неударну жену која је рађала запажа се да у старијим старосним кохортама на сеоском подручју долази више од четворо живорођене деце, а на градском подручју око двоје деце. Овако висок број живорођене деце на једну неударну жену која је рађала потврђује констатацију да је знатан број неударних жена у брачној заједници која није законски регистрована. Ово је посебно случај на сеоском подручју.

Таб. 19. — Ванбрачни фертилитет по старости, попис 1971. године⁴²⁾

Старост	Број живорођене деце на једну неударну жену			Број живорођене деце на једну неударну жену, која је рађала		
	Остало админ. подручје Београда		Остало админ. подручје Београда	Остало админ. подручје Београда		Остало админ. подручје Београда
	Админ. подручје Београда	Градско подручје Београда	Остало админ. подручје Београда	Админ. подручје Београда	Градско подручје Београда	Остало админ. подручје Београда
Укупно	0,049	0,040	0,090	1,6	1,5	1,9
15—19	0,005	0,003	0,013	1,8	1,1	1,1
20—24	0,020	0,014	0,059	1,2	1,1	1,3
25—29	0,077	0,057	0,258	1,4	1,3	1,6
30—34	0,124	0,099	0,337	1,5	1,4	1,8
35—39	0,184	0,148	0,435	1,6	1,5	2,1
40—44	0,185	0,144	0,518	1,7	1,6	2,3
45—49	0,187	0,144	0,571	1,7	1,6	2,2
50—54	0,147	0,113	0,491	1,7	1,6	2,3
55—59	0,171	0,134	0,618	2,2	2,0	3,2
60—64	0,160	0,153	0,232	2,0	2,2	3,5
65—69	0,179	0,095	0,988	2,4	1,6	4,4
70—74	0,153	0,120	0,529	2,2	1,8	4,5
75 и више	0,234	0,155	1,000	2,9	2,4	4,3

Вероватноћа повећања броја живорођене деце

Вероватноћа повећања броја живорођене деце анализирана је за женско становништво административног, градског и осталог административног подручја Београда за старосне кохорте 50—54 године (таб. 20.).

На овај начин показује се колика је вероватноћа да жена која има n деце роди $n+1$ дете у најмлађој и најстаријој старосној кохорти које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота. Вероватноће су означене симболима и симбол a_0 означава

вероватноћу да ће жена која нема деце родити једно дете, a_1 да ће жена која има једно дете родити још једно дете итд.

Таб. 20. — Вероватноћа повећања броја живорођене деце женског становништва на подручју Београда, попис 1971.⁴⁴⁾

	Административно подручје Београда	Градско подручје Београда	Остало административно подручје Београда
Кохорте 50—54 године			
a_0	790	754	905
a_1	743	701	856
a_2	529	475	648
a_3	494	459	551
a_4	500	484	521
a_5	520	512	529
a_6	514	542	505
a_7	575	620	512
a_8	549	553	544
a_9	560	606	482
a_{10}	595	545	704
75 и више година			
a_0	829	802	889
a_1	854	834	894
a_2	786	758	836
a_3	735	721	759
a_4	694	689	702
a_5	670	675	631
a_6	658	675	625
a_7	643	657	619
a_8	596	633	528
a_9	568	597	491
a_{10}	578	593	537

Код женског становништва и градског и осталог административног подручја вероватноћа рађања другог детета већа је од вероватноће рађања првог детета, с тим што је разлика у висини ових вероватноћа мања у старијој него у млађој старосној кохорти, и мања код женског становништва на сеоском него на градском подручју Београда. Већа вероватноћа рађања другог него првог детета јавља се због тога што знатан број жена не учествује у репродукцији.⁴⁵⁾ Пошто је у старијој старосној кохорти нижи проценат жена које нису учествовале у репродукцији мање су и разлике у вероватноћама рађања првог и другог детета. Такође, мањи проценат жена које не учествују у репродукцији на сеоском него на градском подручју утицао је на мање разлике у вероватноћама рађања првог и другог детета на сеоском подручју.

На градском и на сеоском подручју Београда у старосној кохорти 50—54 године вероватноћа рађања трећег, четвртог и петог

детета је знатно нижа од вероватноће рађања првог и другог детета, и то изразитије на градском него на сеоском подручју. Ово је последица ограничавања рађања на мањи број деце, што је посебно изражено код жена на градском подручју. Тако је вероватноћа рађања другог детета на градском подручју 701 а трећег 475, док је вероватноћа рађања другог детета на сеоском подручју 856 а трећег 648.

Вероватноћа рађања већег од петог реда рођења код градског и сеоског становништва кохорти 50—54 године мање варирају, негде чак и расту, а то због тога што женско становништво већих редова рођења и на градском и на сеоском подручју није захваћено контролом рађања.

У старосној кохорти 75 и више година запажа се појава опадања вероватноће рађања трећег, четвртог и већих редова рођења код женског становништва и у граду и на селу. Међутим, износ опадања је знатно мањи него у млађој старосној кохорти, посебно код жена сеоског подручја. Тако је вероватноћа рађања другог детета на градском подручју у овој старости 834 а трећег 758, док је на сеоском подручју вероватноћа рађања другог детета 894 а трећег 836. Мање разлике у вероватноћи рађања трећег и четвртог од другог детета у овој старосној групи јављају се с тога што је ово становништво рађало у периоду више плодности.

Може се закључити да је вероватноћа рађања мањих редова рођења (до петог) у обе посматране старосне кохорте већа код женског становништва на сеоском него на градском подручју, што је последица више плодности сеоског становништва. Код виших редова рођења срећу се мање разлике у вероватноћи повећања броја деце код женског становништва и на градском и на сеоском подручју Београда. Ово с тога што женско становништво виших редова рођења на београдском подручју није било захваћено контролом рађања.

Фертилитет женског становништва по народности

Анализа фертилитета женског становништва по народности извршена је преко просечног броја живорођене деце на једну жену која је рађала. Тако је елиминисан утицај неучествовања жена у репродукцији, које је различито код жена разних народности и на разним подручјима Београда.

Фертилитет женског становништва по старости и народности указује на разлике у плодности жена разних народности на подручју Београда. Анализа за жене настањене у граду или селу указује на разлике у плодности жена истих народности, а у различитим географским срединама. То говори да припадност одређеној народности не условљава разлике у плодности, јер оне нису биолошки условљене. Међутим, различити друштвено-историјски, економски и културни услови у којима је становништво одређених народности живело и њихов данашњи различит социо-економски и образовни ниво утицали

су на формирање различитих ставова о величини породице. То је условило разлике у плодности међу женским становништвом разних народности и на разним подручјима Београда.

У целини посматрано женско становништво старије од 15 година, које је рађало, разних народности одликује различит број живорођене деце (таб. 21, ск. 3).

Највећи број живорођене деце на једну жену долази код жена албанске, турске и муслиманске народности и на градском и на осталом административном подручју Београда. Међутим, женско становништво свих народности које живе на селу карактерише већи број живорођене деце на једну жену, него жене у граду. Тако на пример, жене албанске народности старије од 15 година, које су учествовале у репродукцији, родиле су у просеку у граду 3,9 деце, жене турске народности 3,4 деце, а жене муслиманске народности 3,0 деце. Жене албанске народности на селу родиле су у просеку 4,3 деце, жене турске народности 4,0 деце, а жене муслиманске народности 3,9 деце.

Најнижом плодношћу на београдском подручју одликује се женско становништво словеначке, хрватске, бугарске, српске и румунске народности. Женско становништво старије од 15 година словеначке народности родило је у граду у просеку 1,9 деце, женско становништво српске као и хрватске народности 2,0 деце. На сеоском подручју жене ових народности одликује виша плодност. Тако су Словенке старије од 15 година родиле у просеку на селу 2,2 деце, Српкиње 2,7 а Хрватице 2,4 деце.

Анализа кохорти жена које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота јасније указује на ове разлике (таб. 21, ск. 3). Женско становништво истих народности одликује се у појединим кохортама изишлим из репродуктивног периода живота различитим нивоом плодности. Већи број живорођене деце имају и у граду и на селу жене у старијим старосним кохортама. Изузетак представља женско становништво словеначке и албанске народности. Словенке имају, посебно на градском подручју, у свим старосним групама мањи број живорођене деце (у граду око двоје а на селу двоје до троје деце). То указује да је женско становништво словеначке народности које је рађало још почетком овог века имало ниску плодност, нижу од осталог београдског становништва. На другој страни, женско становништво албанске народности има у свим старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота већи број живорођене деце. То показује да је албанско женско становништво, које је у просеку нижег образовног нивоа и мање активно ван породице, под утицајем традиционалних схватања о величини породице, услед чега је мало захваћено контролом рађања и планирањем породице.

Женско становништво осталих народности, и то бројчано јаче заступљених (српске, црногорске, хрватске, македонске итд.), одликује у старијим старосним кохортама виша плодност него у кохортама тек изишлим из репродуктивног периода живота. Тако су, на

пример, Црногорке на градском подручју Београда родиле у старости 50—54 године у просеку 3,0 деце а у старости 75 и више година 5,0 деце. Црногорке на селу родиле су у старости 50—54 године 3,2 деце а у старости 75 и више година 6,5 деце. Виша је плодност женског становништва истих народности у старијим старосним кохортама зато што је оно рађало у периоду када је општи ниво фертилитета био виши. Млађе старосне кохорте жена имају нижи фертилитет, што је последица пада плодности београдског становништва током овог века.

Разлике у плодности међу женским становништвом разних народности у кохортама изишлим из репродуктивног периода живота видне су и на градском и на осталом административном подручју Београда. Женско становништво највише плодности (Албанке, Муслиманке, Туркиње) има у односу на женско становништво најниже плодности (Словенке, Хрватице) у граду до три пута вишу, а на селу и преко три пута вишу плодност. У старости 50—54 године на једну жену албанске народности у граду долазило је 6,2 живорођене деце, на жену муслиманске народности 4,6 деце, а на жену словеначке народности 2,0 живорођене деце. У старосној кохорти 75 и више година на жену албанске народности долазило је у граду 6,4 деце, на жену муслиманске народности 5,8 деце, а на жену словеначке народности свега 2,6 деце.

Женско становништво истих народности на сеоском подручју имало је у кохортама изишлим из репродуктивног периода живота вишу плодност него женско становништво на градском подручју. Тако су жене српске народности у старосној кохорти 50—54 године родиле у граду у просеку 2,3 деце, а на сеоском подручју 2,9 деце. Жене исте народности у старосној кохорти 75 и више година родиле су у граду у просеку 3,8 деце, а на сеоском подручју 4,3 деце.

Разлике у плодности женског становништва међу разним народностима, а такође међу истим народностима на разним подручјима Београда, јављају се и у старосним кохортама које су 1971. године још увек биле у репродуктивном периоду живота (таб. 22, ск. 3). Оне су код млађих старосних кохорти под утицајем брачних варијабли, а код старијих под утицајем различитих ставова о величини породице.⁴⁵⁾ Међутим, разлике у плодности жена разних народности и на разним подручјима Београда мање су у кохортама које су 1971. године биле при крају репродуктивног периода живота него у оним које су биле изишле из репродуктивног периода живота. Тако су жене муслиманске народности у старости 45—49 година на градском подручју родиле око једно дете мање него Муслиманке на сеоском подручју, док су старости 50—54 године Муслиманке у граду родиле двоје деце мање него Муслиманке на селу. Или, Муслиманке у старости 40—44 године имале су на градском подручју око два пута вишу плодност од Словенки, а у старости 50—54 године преко два пута вишу плодност.

Таб. 21. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, по народности на подручју Београда, попис 1971. године⁴⁶⁾

	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	2,5	2,3	3,0	2,7	2,5	3,3	3,1	2,8	3,7	3,5	3,2	4,1	3,8	3,5	4,3	3,9	3,8	4,2	2,2	2,1	2,7
Црногорци	3,1	3,0	3,2	3,5	3,4	4,4	4,3	4,2	5,5	4,9	4,9	5,0	5,5	5,3	6,8	5,1	5,0	6,5	2,5	2,5	2,7
Хрвати	2,3	2,2	3,5	2,4	2,3	3,3	2,6	2,5	3,5	2,8	2,7	3,8	3,4	3,3	4,2	3,9	3,8	4,8	2,0	2,0	2,4
Македонци	3,1	3,1	3,7	3,4	3,4	3,3	3,7	3,7	4,2	4,4	4,5	3,5	4,5	4,5	4,0	5,2	4,8	8,8	2,4	2,4	2,4
Муслимани	4,7	4,6	7,0	4,9	4,9	—	5,3	5,2	9,0	5,0	5,7	5,1	6,4	5,6	11,0	5,8	5,8	—	3,0	3,0	3,9
Словенци	2,1	2,0	2,4	2,0	1,9	2,4	1,9	1,9	2,2	2,0	2,0	2,0	2,2	2,2	3,0	2,8	2,6	5,0	1,9	1,9	2,2
Срби	2,5	2,3	2,9	2,8	2,5	3,3	3,3	2,8	4,3	3,5	3,2	4,1	3,8	3,6	4,3	4,0	3,8	4,3	2,2	2,0	2,7
Албанци	6,2	6,2	7,8	6,1	5,7	9,3	5,9	6,0	3,0	7,6	7,8	5,0	6,4	6,0	10,0	6,3	6,4	4,5	2,0	2,0	2,3
Бугари	2,3	2,2	3,0	3,3	3,4	1,0	3,0	3,0	1,8	6,1	4,8	6,7	5,5	5,4	—	4,2	4,2	—	2,0	2,0	2,3
Чеси	2,5	2,4	3,3	2,1	2,1	—	2,3	2,3	2,5	2,8	2,8	3,0	2,7	2,7	1,0	3,1	3,1	3,0	2,2	2,2	2,7
Италијани	2,1	2,1	—	2,0	2,0	—	3,2	3,2	—	4,0	4,0	—	1,8	1,8	—	3,0	3,0	—	2,1	2,1	1,8
Мађари	2,6	2,3	4,2	1,9	2,2	3,7	2,7	2,6	3,8	2,7	2,8	3,7	3,1	3,1	3,9	3,8	3,8	5,3	2,2	2,2	2,7
Румуни	2,4	3,6	2,5	2,2	2,1	2,3	2,4	4,1	2,0	2,7	2,9	2,5	2,5	2,5	1,9	2,3	3,2	1,9	2,1	2,3	2,0
Русини	2,0	2,0	—	2,2	2,0	2,9	2,2	2,3	—	3,5	3,2	2,5	7,0	7,0	—	3,5	3,8	—	2,0	2,0	2,0
Словаци	3,4	2,5	—	3,5	2,3	4,3	4,7	2,8	—	4,8	3,2	6,2	5,4	4,2	6,1	5,4	4,0	—	2,8	2,1	3,3
Турци	6,0	6,0	—	5,0	5,0	—	4,5	4,5	—	8,5	6,0	1,0	3,0	3,0	—	—	—	—	3,4	3,4	4,0

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

Таб. 22. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, по народности на подручју Београда, попис 1971. године⁽⁷⁾

	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2	1,4	1,5	1,4	1,7	1,7	1,6	1,9	1,9	1,8	2,2	2,1	2,0	2,4	2,3	2,1	2,7
Црногорци	1,1	1,0	1,5	1,3	1,3	1,9	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	2,1	2,0	2,0	2,6	2,3	2,3	2,9	2,5	2,4	3,5
Хрвати	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,4	1,7	1,6	1,6	2,0	1,8	1,7	2,0	2,0	1,9	2,4	2,1	2,0	2,7
Македонци	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,5	1,5	1,9	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	1,6	2,3	2,2	2,5	2,7	2,7	2,7
Муслимани	1,2	1,3	1,8	1,7	1,8	1,2	2,3	2,2	3,2	2,7	2,7	3,3	2,9	2,9	3,4	3,4	3,4	4,0	3,9	3,8	5,0
Словенци	1,1	1,1	—	1,2	1,2	1,0	1,4	1,4	1,6	1,6	1,6	1,9	1,7	1,7	1,9	1,9	1,8	2,4	1,9	1,9	2,9
Срби	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2	1,4	1,6	1,4	1,9	1,7	1,6	1,9	1,9	1,9	2,1	2,1	1,9	3,3	2,3	2,1	2,7
Албанци	1,4	1,4	1,4	2,1	2,1	2,3	3,0	2,9	3,9	3,8	3,7	5,3	4,8	4,8	5,1	5,2	5,1	6,3	5,6	5,6	6,0
Бугари	0,8	0,8	1,0	1,3	1,2	1,4	1,3	1,4	1,3	1,6	1,5	2,0	2,0	2,0	2,3	2,2	2,1	2,4	2,4	2,3	2,9
Чеси	—	—	—	1,1	1,1	—	1,5	1,5	—	1,3	1,3	—	—	1,7	1,6	1,7	1,7	—	1,9	1,9	1,7
Италијани	—	—	—	1,1	1,1	—	1,5	1,5	—	0,9	1,3	—	—	1,4	1,4	—	—	—	1,9	1,7	1,7
Мађари	1,2	1,0	1,3	1,3	1,4	1,0	—	1,5	1,4	1,6	1,7	1,1	2,1	1,9	1,8	2,0	1,9	2,5	2,0	1,9	2,9
Румуни	1,1	1,1	1,0	1,2	1,3	1,1	1,5	1,6	1,5	1,9	2,0	1,9	1,9	2,0	1,9	1,9	2,2	1,6	2,1	2,5	1,9
Русини	1,0	1,0	—	1,0	1,0	—	1,5	1,5	—	1,4	1,3	2,0	1,8	1,8	—	1,7	1,7	—	2,3	2,3	—
Словаци	1,2	1,5	1,2	1,3	1,1	1,4	1,6	1,4	1,7	2,0	1,7	2,2	2,2	1,8	—	2,6	2,0	3,0	3,1	2,1	4,0
Турци	1,5	1,5	—	1,7	1,7	2,0	2,2	2,2	—	2,5	2,5	—	—	4,5	4,5	3,7	3,7	—	3,0	4,9	1,5

1. Административно подручје

2. Градско подручје

3. Остало административно подручје

Мање разлике у броју живорођене деце међу женама разних народности и на разним подручјима Београда у старосним кохортама које су 1971. године биле при крају репродуктивног периода живота у односу на кохорте које су биле изишле из репродуктивног периода живота резултат су побољшања социо-економских услова, ширења здравствене заштите и продирања контроле рађања и међу сеоско становништво осталог административног подручја Београда.

Фертилитет женског становништва према школској спреми

Степен образовања женског становништва представља значајну детерминанту фертилитета. Женско становништво добија захваљујући школовању поред породичних и разне друштвене обавезе, које имају одраза на репродуктивну функцију жене. Што је степен образовања жене и њена активност ван породице већа, то је код ње прихватање контроле рађања и смањење породице изразитије. Осим тога, што је степен образовања жене виши то је и њено сагледавање и разумевање метода којима се постиже контрола рађања боље.

Значај образовања као детерминанте фертилитета сагледава се и при анализи фертилитета женског становништва београдског подручја према школској спреми. Као што је случај и са осталим анализама фертилитета по појединим обележјима жена, и ова је вршена преко просечног броја живорођене деце на једну жену која је рађала. На тај начин је елиминисан утицај неучествовања жена у репродукцији на ниво фертилитета.

Ако се посматра укупно женско становништво старије од 15 година које је рађало на београдском подручју запажа се да се са порастом образовања жена смањује број живорођене деце. Жене на београдском подручју без школске спреме имале су преко два пута већу плодност од жена са високом школском спремом (таб. 23, ск. 3). Жене без школске спреме родиле су у просеку 3,6 живорођене деце, а жене са високом школском спремом 1,5 живорођене деце.

Жене истог образовања у старијим старосним кохортама одликује виша плодност од жена у млађим старосним кохортама. Тако су жене без школске спреме у старости 50—54 године на градском подручју родиле у просеку 3,3 деце, а жене са високим образовањем 1,7 деце. Жене без школске спреме у старосној кохорти 75 и више година родиле су на градском подручју у просеку 4,6 деце, а жене са високим образовањем 2,0 деце. Опадање броја живорођене деце код женског становништва истог образовања у млађим старосним кохортама последица је општег пада плодности жена током овог века.

Женско становништво истог образовања има у селима београдске околине у свим старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота вишу плодност од жена у граду. Изузетак је једино женско становништво без школске спреме, које на подручју града има незнатно вишу плодност него на сеоском подручју. У

старосној кохорти 50—54 године жене без школске спреме у граду имају у просеку 3,3 живорођене деце, а на сеоском подручју 3,2 живорођене деце. У старосној кохорти 75 и више година жене без школске спреме у граду имају 4,6 деце, а на селу 4,3 деце. Нешто виша плодност женског становништва без школске спреме на градском подручју Београда у односу на жене сеоских насеља београдске околине долази отуда што су жене без школске спреме на сеоском подручју ангажоване и у породици и у пољопривреди, док су градске жене без школске спреме махом само домаћице. Осим тога, жене које нису запослене у граду често рађају више деце због тога што тако лакше реше нека животна питања (питање стана итд.).

Женско становништво на градском подручју које је 1971. године имало од три разреда основне школе па до високе школске спреме карактерисала је у кохортама изишлим из репродуктивног периода живота нижа плодност у односу на жене одговарајуће школске спреме на сеоском подручју Београда. На пример, жене са основном школом у старости 50—54 године имале су у просеку на градском подручју 2,0 деце, а на сеоском 2,1 дете, док су у старосној кохорти 75 и више година жене са основном школом на градском подручју имале 2,9 деце, а на сеоском 3,2 деце.

Разлике у броју живорођене деце на једну жену, која је рађала, разног образовног нивоа и на разним подручјима Београда запажају се и код кохорти жена које су 1971. године биле у репродуктивном периоду живота (таб. 24, ск. 3). Старосне кохорте жена које су при крају репродуктивног периода живота карактерише код, такође, свих степена образовања нижа плодност у односу на старије старосне кохорте. Жене на градском подручју са образовањем вишим од основне школе имале су у кохортама 40—44 и 45—49 година у просеку мање од двоје живорођене деце. Ово је такође случај са женама са вишим и високим образовањем на осталом административном подручју.

Ово показује да ће старосне кохорте жена које су при крају репродуктивног периода, свих нивоа образовања, имати нижу плодност од женског становништва изишлог из репродуктивног периода живота. Виша плодност женског становништва свих нивоа образовања, изузев жена без школске спреме, на сеоском у односу на градско подручје указује да образовање као детерминанта фертилитета делује у склопу свих осталих фактора, који условљавају различит ниво плодности жена на београдском подручју.

Фертилитет женског становништва према активности и занимању

Активност и група занимања у којој се активност обавља представљају значајне детерминанте фертилитета становништва. Активно женско становништво ангажовано је разним друштвеним обавезама ван породице и има мање могућности да се посвети подизању и од-

Таб. 23. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, према школској спреми у старосним групама 50 и више година на подручју Београда, попис 1971. године⁴⁸)

	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	2,5	2,3	3,0	2,7	2,5	3,3	3,1	2,8	3,7	3,5	3,2	4,1	3,8	3,5	4,3	3,9	3,8	4,2	2,2	2,1	2,7
Без школске спреме	3,3	3,3	3,2	3,2	3,6	2,9	3,8	4,0	3,6	4,2	4,4	4,1	4,5	4,7	4,3	4,4	4,6	4,3	3,5	3,6	3,5
1—3 разреда основне школе	3,0	3,1	2,8	3,2	3,0	3,5	3,1	3,3	3,3	3,8	3,5	4,4	4,2	4,1	4,6	4,2	3,9	5,3	2,7	2,6	2,7
4 разреда основне школе	2,6	2,4	2,9	2,7	2,5	3,2	2,9	2,7	3,6	3,1	3,0	3,9	3,4	3,3	4,1	3,7	3,6	4,0	2,2	2,2	2,3
5—7 разреда основне школе	2,4	2,3	3,2	2,4	2,3	3,5	2,5	2,4	3,5	2,9	2,7	4,2	3,4	3,2	4,5	3,6	3,5	4,0	2,0	2,0	2,0
Основна школа	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0	2,5	2,1	2,1	2,6	2,3	2,3	3,1	2,6	2,7	3,0	2,9	2,9	3,2	1,6	1,6	1,6
Школа за КВ раднице	2,2	2,1	2,6	2,2	2,2	2,7	2,2	2,1	2,8	2,5	2,5	2,8	2,7	2,7	3,3	3,0	3,0	0,0	1,8	1,8	1,8
Школа за ВКВ раднице	2,1	2,0	2,5	2,2	2,2	—	2,1	2,0	3,0	2,7	2,7	—	1,7	1,7	—	3,2	3,2	—	1,6	1,6	1,8
Гимназија	1,7	1,7	1,9	1,8	1,8	2,1	1,9	1,9	2,1	2,0	1,9	2,4	2,2	2,2	2,0	2,5	2,5	3,0	1,6	0,8	1,5
Школа за средњи кадар	1,9	1,8	2,3	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	2,3	2,2	2,2	2,4	2,4	2,4	3,8	2,8	2,8	3,3	1,6	1,6	1,4
Више школе	1,8	1,8	2,2	1,8	1,8	1,3	1,9	1,9	—	1,9	1,9	1,5	2,5	2,5	—	1,9	1,9	2,0	1,5	1,5	1,5
Високе школе	1,7	1,7	1,5	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	—	1,9	1,9	2,5	2,0	2,0	—	1,5	1,5	1,6

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

Таб. 24. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, према школској спреми у старосним групама 15—49 на подручју Београда, попис 1971. године⁴⁹

	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49			
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
Укупно	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2	1,4	1,5	1,4	1,7	1,7	1,6	1,9	1,9	1,8	2,2	2,1	2,0	2,4	2,3	2,1	2,7	
Без школске спреме	1,4	1,3	1,5	1,9	1,9	1,8	2,3	2,5	2,2	2,4	2,4	2,4	2,5	2,7	2,3	2,7	2,8	2,7	3,0	3,0	2,9	
1—3 разреда основне школе	1,2	1,3	1,2	1,6	1,7	1,6	1,9	2,1	1,8	2,1	2,3	1,9	2,2	1,9	2,3	2,4	2,9	2,0	2,6	2,5	2,8	
4 разреда основне школе	1,0	1,2	1,2	1,5	1,4	1,6	1,7	1,6	1,8	1,8	1,7	2,0	1,9	1,8	2,1	2,1	2,0	2,3	2,3	2,5	2,6	
5—7 разреда основне школе	1,2	1,2	1,2	1,4	1,0	2,2	1,7	0,6	3,2	1,8	1,7	2,0	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,3	2,2	2,1	2,8	
Основна школа	1,0	1,1	1,0	1,3	1,2	1,4	1,5	1,4	1,6	1,6	1,5	1,7	1,7	1,6	1,8	1,8	1,8	2,2	1,9	1,9	2,3	
Школа за КВ раднице	1,0	1,0	1,2	1,1	1,2	1,2	1,4	1,4	1,5	1,6	1,6	1,8	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	2,2	2,0	2,0	2,1	
Школа за ВКВ раднице	—	—	—	1,1	1,4	1,6	1,5	1,2	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	1,6	2,2	1,8	1,8	—	
Гимназија	1,3	1,3	1,0	1,1	1,1	1,1	1,3	1,3	1,3	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,8	1,7	2,3	
Школа за средњи кадар	1,3	1,1	2,3	1,2	1,1	1,1	1,3	1,3	1,5	1,5	1,5	1,9	1,6	1,6	1,8	1,7	1,7	2,0	1,8	1,7	1,9	
Више школе	1,0	1,0	—	1,1	1,1	1,1	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,5	1,7	1,7	1,9	
Високе школе	—	—	—	1,0	1,0	2,0	1,2	1,2	1,1	1,4	1,4	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5	1,8

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

гоју деце. Отуда по правилу активно женско становништво одликује нижи фертилитет у односу на издржавано женско становништво. Међутим, активност делује у склопу свих осталих детерминанти фертилитета, те висина фертилитета активног женског становништва зависи од групе занимања у којој се активност обавља. Ово је у вези са школском спремом женског становништва, врстом насеља у коме живи и другим факторима.

Активно женско становништво у свим групама занимања, у свим старосним кохортама, и на градском и на осталом административном подручју Београда, има нижу плодност од укупног женског становништва које је рађало, као и од женског становништва које се издржава од личног прихода (таб. 25 и 26, ск. 3). На градском подручју на жену старију од 15 година, која је рађала, долазило је по попису у 1971. години просечно 2,1 дете, на једну активну жену 1,6 деце, а на жену са личним приходом преко двоје живорођене деце. Виша плодност жена у селима београдске околине манифестује се и при анализи обележја активности и занимања. Тако је на жену старију од 15 година на сеоском подручју, која је рађала, долазило 2,7 деце, на једну активну жену 2,3, а на жену са личним приходом преко троје живорођене деце.

Разлике су јасније при анализи појединих старосних кохорти. У кохортама које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота долази на активне жене у граду у просеку двоје до троје деце, а на активне жене на сеоском подручју између двоје до троје деце, а на активне жене на сеоском подручју између троје и четворо деце. Жене са личним приходом имале су у кохортама изишлим из репродуктивног периода живота у граду између двоје и троје живорођене деце, а на сеоском подручју између троје и близу петоро живорођене деце.

Ово указује на нижу плодност активног женског становништва у односу на издржавано женско становништво и женско становништво са личним приходом. Такође се запажа да активне жене и жене са личним приходом имају у граду нижу плодност од жена истих категорија на сеоском подручју београдске околине. То је последица дејства већ наведеног комплекса фактора који условљавају нижу плодност сеоског становништва.

Активно женско становништво у старијим кохортама на целом административном подручју Београда одликује виша плодност него у кохортама тек изишлим из репродуктивног периода живота. То је резултат пада плодности београдског становништва током овог века.

Разлике у фертилитету укупног, активног и женског становништва са личним приходом изражене су и у старосним кохортама које су 1971. године још увек биле у репродуктивном периоду живота. Активно женско становништво у граду није имало ни у једној старосној кохорти у току репродуктивног периода просечно двоје живорођене деце. Међутим, активно женско становништво на сеоском подручју имало је у кохортама од 35—49 година у просеку више од двоје живорођене деце на једну жену. Жене са личним приходом

Таб. 25. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, у старостима 50 и више година по активности и занимању на подручју Београда, попис 1971. године⁽⁸⁾

	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	2,5	2,3	3,0	2,7	2,5	3,3	3,1	2,8	3,7	3,5	3,2	4,1	3,8	3,5	4,3	3,9	3,8	4,2	2,2	2,1	2,7
Индивидуални пољопривредници	3,0	2,8	3,0	3,4	3,6	3,3	3,6	3,7	3,6	4,0	4,3	4,0	4,2	4,6	4,2	4,2	4,5	4,2	2,9	3,1	2,9
Пољопривредници	3,7	3,8	3,7	3,8	2,5	4,5	4,0	3,8	4,3	4,6	4,9	4,3	4,9	3,5	5,4	5,9	5,9	6,0	3,6	2,5	4,0
Рудари	3,1	3,2	3,0	3,4	3,0	3,7	4,0	3,4	5,0	2,8	3,0	2,5	4,0	6,0	2,5	4,0	4,0	4,0	2,2	2,0	2,3
Индустријски и занатски радници	2,7	2,6	3,1	3,1	2,7	3,3	3,8	2,0	3,9	3,6	5,5	3,1	4,2	2,5	4,3	5,2	—	5,2	2,5	2,3	2,5
Занатлије	2,0	2,0	2,4	2,3	2,2	2,9	2,2	1,8	4,2	3,1	2,9	4,0	2,2	1,5	1,0	4,8	5,0	4,6	2,0	1,9	2,3
Радници у трговини, угоститељ и ар. услугама	2,5	2,6	1,9	1,1	1,1	2,0	2,6	2,7	2,2	2,7	3,4	1,5	2,2	1,9	3,0	2,5	2,7	2,0	2,0	2,0	2,0
Власници угоститељ., трговинских и других радњи	2,4	2,4	2,9	2,5	2,4	2,8	3,1	3,1	3,6	4,0	3,9	4,2	4,6	4,7	4,2	4,6	4,6	4,7	1,9	1,9	1,8
Особље заштите	2,7	2,7	1,8	2,7	2,5	3,5	3,4	3,1	4,0	3,3	3,4	2,9	3,9	3,1	3,8	2,8	2,3	4,0	1,8	1,8	1,8
Администрат., финансијски и средњи радници	2,6	2,6	2,4	2,5	2,4	3,5	3,3	2,9	4,3	3,3	2,9	2,0	3,6	3,7	3,6	3,6	3,5	4,0	2,4	2,5	2,2
Руководеће особе	3,2	3,2	3,2	3,8	3,8	3,9	4,3	4,3	4,1	4,6	4,6	4,5	4,8	4,9	4,8	5,0	4,4	6,1	2,3	2,2	2,6
Стручњаци	1,9	1,9	—	2,3	2,3	3,0	1,0	1,0	—	2,0	2,0	—	1,0	1,0	—	—	—	—	1,6	1,6	1,6
Уметници и уметнички сарадници	2,0	2,0	2,6	2,2	2,1	2,6	2,8	2,7	3,5	3,4	3,3	4,0	4,2	4,1	4,6	4,2	4,0	4,6	1,7	1,7	2,1
Пензионери	1,7	1,7	2,2	1,7	1,7	1,6	2,0	2,0	1,3	1,6	1,6	—	1,5	1,5	—	1,9	1,9	1,0	1,5	1,5	1,4
Остала лица са личним приходом	2,0	2,5	1,7	2,1	2,1	4,0	2,4	2,5	2,0	3,7	3,6	4,3	3,4	3,6	3,9	4,0	3,9	4,2	1,9	1,9	1,3
Лица на раду у иностранству	1,6	1,6	2,0	1,8	1,8	—	2,0	2,0	—	1,0	1,0	—	1,0	1,0	—	—	—	—	1,5	1,5	1,5
Издржав. лице са лич. приходом	1,7	1,7	—	1,7	1,7	1,7	2,0	2,0	—	2,0	2,0	—	2,0	2,0	—	2,0	2,0	—	1,8	1,8	—
Издржавалац на раду у иностранству	1,7	1,7	—	1,4	1,4	—	1,6	1,6	—	2,0	2,0	—	2,9	2,7	5,8	4,3	4,3	—	1,8	1,7	2,7
Издржавалац правно лице	2,3	2,3	—	2,3	2,2	3,1	2,6	2,5	3,6	2,9	2,8	4,1	3,3	3,2	4,6	3,6	3,5	4,3	1,4	1,4	1,5
Остало	3,0	2,9	3,3	3,2	3,0	3,6	3,3	3,3	3,3	3,5	3,2	4,0	3,8	3,5	4,2	3,5	3,2	3,8	2,7	2,6	3,6
Укупно	2,4	2,1	3,2	2,6	2,4	3,3	3,0	3,0	4,0	3,8	3,3	5,0	3,5	3,6	3,2	1,7	1,7	1,7	3,3	3,0	3,6
Индустријски и занатски радници	2,7	2,6	3,2	2,9	2,8	3,5	3,1	2,8	4,0	3,4	3,1	4,7	3,6	3,5	4,2	3,9	3,8	4,2	2,8	2,7	3,5
Рудари	2,9	2,6	3,4	3,7	3,4	3,8	3,8	3,5	4,2	4,2	4,0	4,4	4,4	3,8	4,9	4,3	4,2	4,7	2,5	2,3	2,8
Индустријски и занатски радници	1,7	1,2	3,0	3,4	3,7	3,1	3,8	2,6	1,3	2,3	1,9	2,9	3,4	4,1	3,9	2,8	2,9	2,8	2,4	2,3	2,7

1. Административно подручје

2. Градско подручје

3. Остало административно подручје

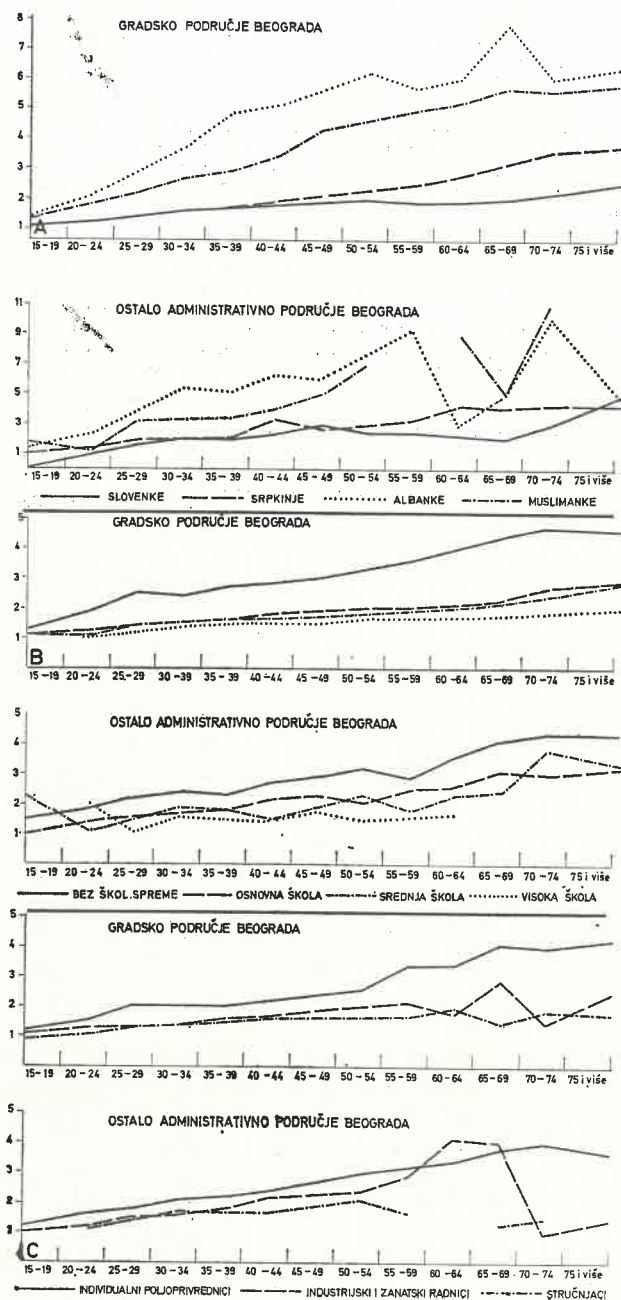
Таб. 26. — Број живорођене деце на једну жену, која је рађала, у старостима 15—49 година по активности и занимању на подручју Београда, попис 1971. године⁽⁸⁾

	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2	1,4	1,5	1,4	1,7	1,7	1,6	1,9	1,9	1,8	2,2	2,1	2,0	2,4	2,3	2,1	2,7
Индивидуални пољопривредници	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,4	1,4	1,3	1,7	1,5	1,5	1,9	1,7	1,6	2,1	1,9	1,7	2,4	1,9	1,8	2,6
Пољопривредници	1,2	1,2	1,2	1,6	1,5	1,6	1,9	1,8	1,9	2,2	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	2,3	2,4	2,7	2,5	2,7
Рудари	1,8	1,0	2,0	1,4	1,5	1,4	1,8	1,7	1,8	1,9	1,7	2,0	2,2	1,9	2,3	2,8	2,7	2,8	2,6	2,4	2,7
Индустријски и занатски радници	1,3	1,0	1,4	1,5	1,3	1,4	1,7	1,5	1,7	1,8	1,7	2,0	2,1	1,6	2,3	2,6	2,3	2,7	2,9	2,7	3,0
Радници у трговини, угоститељству и ар. услугама	1,2	1,0	1,2	1,5	1,0	1,6	2,1	2,7	2,0	2,1	1,9	2,2	2,2	1,2	2,3	2,5	2,8	2,5	2,9	2,0	3,0
Власници угоститељ., трговинских и других радњи	—	—	—	2,0	—	2,0	1,0	—	1,0	2,0	2,0	—	1,0	1,0	—	2,0	—	2,0	3,0	2,0	3,5
Особље заштите	1,1	1,1	1,1	1,3	1,2	1,4	1,6	1,5	1,7	1,8	1,7	2,0	1,9	1,9	2,1	2,2	2,1	2,5	2,4	2,3	3,0
Административни, финансијски и средњи радници	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,2	1,8	1,7	2,0	1,9	1,9	1,9	2,1	2,0	2,2	2,2	2,2	2,4	2,4	2,3	2,7
Руководеће особе	1,0	—	1,0	1,1	1,1	1,2	1,8	1,6	2,0	1,6	1,5	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	2,5
Радници у трговини, угоститељству и ар. услугама	1,1	1,1	1,5	1,2	1,2	1,3	1,5	1,4	1,6	1,6	1,6	1,8	1,9	1,8	2,1	2,1	2,0	2,4	2,2	2,1	2,6
Власници угоститељ., трговинских и других радњи	1,0	1,0	0,9	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,5	1,6	1,5	1,8	1,8	1,7	2,1	2,0	2,0	2,2	2,2	2,1	2,5
Особље заштите	1,2	1,2	1,5	1,2	1,2	1,2	1,8	1,9	1,6	1,8	1,8	1,6	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,2	2,1	2,0	2,6
Административни, финансијски и средњи радници	1,1	1,0	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,6	1,8	1,8	1,8	1,6	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,2	2,1	2,0	2,6
Руководеће особе	—	—	—	1,0	1,0	1,0	1,0	1,3	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	2,3	2,2	2,1	2,9
Стручњаци	1,2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,5	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,8	1,6	1,7	1,1	1,9	1,8	2,4
Уметници и уметнички сарадници	1,2	—	1,2	1,1	1,1	1,1	1,3	1,3	1,5	1,4	1,4	1,6	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	3,7
Пензионери	—	—	—	1,2	1,2	1,3	1,5	1,5	2,1	1,6	1,6	1,7	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	2,1	1,9	1,9	2,2
Остала лица са личним приходом	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5	1,8	1,5	1,5	1,8	1,6	1,6	2,0
Лица на раду у иностранству	1,1	1,0	1,1	1,3	1,2	1,8	1,4	1,4	1,7	1,5	1,4	1,7	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,9	1,7	1,7	2,1
Издржав. лице са лич. приходом	1,2	1,2	1,1	1,3	1,2	1,5	1,7	1,5	1,9	1,6	1,6	1,7	1,5	1,5	1,7	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,9
Издржавалац на раду у иностранству	1,2	1,2	1,2	1,5	1,3	1,7	1,7	1,6	2,5	2,1	2,0	2,4	2,2	2,0	2,4	2,3	2,3	2,7	2,5	2,3	2,8
Издржавалац правно лице	1,3	1,5	1,0	1,0	1,0	1,5	1,7	1,6	2,5	2,4	2,8	1,3	2,4	2,4	—	2,0	2,0	2,2	2,3	2,3	3,0

1. Административно подручје

2. Градско подручје

3. Остало административно подручје

Ск. 3 — Број живорођене деце на једну жену која је рађала (по попису у 1971. години)
 А — разних народности
 В — различите школске спреме
 С — разних занимања

имале су на оба анализирана подручја у старосним кохортама које су у репродуктивном периоду живота вишу плодност од активног женског становништва.

Активно женско становништво на београдском подручју разликује се по нивоу плодности и у зависности од групе занимања у којој се активност обавља (таб. 25 и 26, ск. 3). Највишом плодношћу на београдском подручју одликује се активно женско становништво у пољопривреди. Са порастом ангажованости жена при обављању послова смањује се број живорођене деце на једну активну жену. Тако су на градском подручју Београда жене активне у пољопривреди у старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота имале у просеку између 2,6—4,3 деце, жене активне у индустрији и занатству 2,0—2,6 деце, а жене активне уметнице 1,7—2,0 деце. На сеоском подручју, које се одликује вишом плодношћу, жене активне у пољопривреди имале су у старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота између 3—6 деце, жене активне у индустрији и занатству између 1—4 деце, а жене активни стручњаци између 1,3—2,1 дете.

Различит ниво фертилитета активног женског становништва у истим групама занимања на градском и осталом административном подручју Београда указује да активност, као и група занимања у којој се активност обавља, делује заједно с осталим факторима који условљавају различит ниво плодности женског становништва у разним срединама београдског подручја.

Неучествовање у репродукцији женског становништва београдског подручја

Неучествовање женског становништва у репродукцији негативно делује на висину плодности и нормално репродуковање становништва.

На административном подручју Београда, према попису из 1971. године, око трећина жена (33,8%) старијих од 15 година није учествовала у репродукцији. За градско подручје је та цифра још већа и износи 36,1%, а за сеоско подручје београдске околине 23,0%.

Још веће разлике запажају се у неучествовању жена у репродукцији код појединих старосних кохорти. У старосним групама од 25—49 година неучествовање жена у репродукцији је на градском подручју око два пута више него на сеоском. У старосним кохортама 40—44 и 45—49 година око петина жена на градском подручју није учествовала у репродукцији, а на сеоском око једна десетина. У старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода, изузев две најстарије, било је на градском подручју око 25% жена које нису рађале, а на сеоском и даље око једна десетина. У старосним кохортама 70—74 и 75 и више година нешто је нижи проценат жена на градском подручју које нису учествовале у репродукцији и износи 22,8% и 19,7%. Иако су жене ових старосних кохорти најинтензивније

рађале у првим двама деценијама овог века, ратне прилике нису деловале на пораст неучествовања у репродукцији, због више плодности у том периоду.

Значи, женско становништво градског подручја Београда, које је 1971. године изишло из репродуктивног периода живота и било при крају репродукције, карактерише висок проценат жена које не учествују у репродукцији (око 25,0%). Отуда је неучествовање у репродукцији један од значајних фактора ниске плодности београдског становништва.

Код женског становништва на осталом административном подручју Београда око једна десетина жена не учествује у репродукцији, што је знатно повољније за обнављање становништва. То условљава и вишу плодност женског становништва сеоских насеља београдског подручја.

Неучествовање у репродукцији женског становништва по народности

Женско становништво разних народности на београдском подручју међу собом се разликује у погледу неучествовања у репродукцији. Такође, постоје разлике у неучествовању у репродукцији међу женским становништвом истих народности на разним подручјима Београда. То значи, различито неучествовање у репродукцији и различита висина плодности резултат су разлика у социо-економским, психолошким и другим карактеристикама становништва појединих народности и истих народности на разним подручјима Београда.

Ако се посматра женско становништво разних народности на градском подручју Београда старије од 15 година (таб. 27) запажа се да проценат жена које нису рађале износи код Албанки 28,9%, код Црногорки 41,6%, а код Словенки 39,0%. Међутим, на сеоском подручју није рађало 24,3% Албанки, а 34,0% Словенки.

Може се закључити да је већи проценат жена које нису рађале код народности које карактерише нижа плодност, а мањи код народности са вишом плодношћу. Такође је женско становништво свих народности на сеоском подручју београдске околине више укључено у репродукцију него у граду. Ове разлике су јасније при анализи појединих старосних кохорти. У старосној кохорти 50—54 године проценат жена које нису рађале креће се у граду између 2,6% код Албанки до 36,9% код Словенки. На сеоском подручју у овој старосној групи све жене албанске народности су учествовале у репродукцији, а 33,3% Словенки и 22,2% Хрватица није учествовало у репродукцији. Међу женским становништвом српске народности у овој старосној групи није рађало у граду 23,3% жена, а на селу свега 9,3% жена. Ови подаци указују на знатне разлике у неучествовању у репродукцији међу народностима које одликује ниска и висока плодност. Такође, жене истих народности су на градском подручју

мање учествовале у репродукцији него на сеоском подручју београдске околине. Женско становништво оба испитивана подручја, такође сви народности, карактерише у старосној групи 75 и више година нижи проценат оних које нису рађале у односу на млађе старосне групе. Ово је последица пада плодности женског становништва на подручју Београда током овог века.

У старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота такође је високо неучествовање у репродукцији код жена појединих народности. Тако је међу Словенкама у граду у кохортама изишлим из репродуктивног периода живота било преко једна трећина оних које нису рађале. То је случај и са Хрватицама. Међутим, међу Албанкама истих старости свега 15,0% није рађало. Једино најстарију старосну кохорту Албанки одликује већи проценат оних које нису учествовале у репродукцији. Овај податак је релативан с обзиром на мању бројчану заступљеност жена албанске народности у овој старосној групи.

Сличне разлике у погледу неучествовања у репродукцији карактеришу женско становништво ових народности и у старосним кохортама које су 1971. године биле у репродуктивном периоду живота (таб. 28, ск. 4). Разлике у млађим старосним групама су изразитије због различите брачне структуре жена појединих народности. Код кохорти које су при крају репродуктивног периода живота смањују се разлике у неучествовању у репродукцији код жена разних народности и истих народности на разним подручјима Београда. Тако је, на пример, међу Албанкама било у старосној кохорти 45—49 година у граду 7,5% оних које нису рађале, а међу Словенкама чак 27,5%.

Неучествовање у репродукцији женског становништва према школској спреми

Процент женског становништва административног подручја Београда старијег од 15 година које није учествовало у репродукцији кретао се 1971. године од 13,9 код жена без школске спреме до 57,5 код жена са завршеном гимназијом. У граду тај интервал износио је 17,3—57,1%, а на сеоском подручју од 11,4—57,9%. Жене са вишим и високим образовањем карактерисао је мањи проценат оних које нису учествовале у репродукцији (око 40,0%) у односу на жене са завршеном гимназијом. Ово је у вези са различитим брачним варијаблама женског становништва ових школских спрема.

Међу женама различите школске спреме, које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота (таб. 29, ск. 4), знатне су разлике у неучествовању у репродукцији. Тако, у старосној кохорти 50—54 године у граду није рађало 14,4% жена без школске спреме, а 38,7% жена са вишим образовањем. На сеоском подручју мање је оних које нису рађале и међу женама без школске спреме и са вишом школом (9,8% и 25,0%). У старосној кохорти 60—64 године било је међу женама са образовањем вишим од основне школе око трећина оних које нису учествовале у репродукцији.

Таб. 27. — Женско становништво, које није рабало, по народностима у старосним групама 50 и више година на подручју Београда, попис 1971, у %^{вз}

	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	21,0	24,5	9,5	22,5	26,5	10,0	21,8	26,7	10,1	19,6	24,2	9,8	19,2	22,8	11,4	17,1	19,7	10,9	33,8	36,1	23,0
Црногорци	27,8	28,5	15,0	25,1	25,9	13,0	20,6	21,6	0,0	12,4	12,9	8,0	12,9	12,2	27,3	7,2	7,0	11,1	40,8	41,6	29,1
Хрвати	32,8	33,4	19,6	34,2	34,8	23,2	28,2	28,7	21,0	28,1	28,9	15,8	26,2	26,9	17,5	19,5	20,3	10,3	30,6	31,2	26,0
Македонци	15,4	15,2	22,2	25,4	15,6	8,3	15,8	16,9	0,0	13,2	12,7	20,0	9,1	9,5	0,0	8,9	8,0	20,0	30,8	31,1	26,5
Муслиманци	19,4	18,6	18,2	17,5	17,5	—	15,2	12,9	50,0	7,7	4,2	50,0	14,3	15,4	0,1	18,8	18,8	—	31,1	31,1	31,0
Словенци	36,3	36,9	33,3	40,4	40,7	25,0	46,6	47,1	28,6	42,0	42,2	33,3	37,0	37,3	20,0	28,1	28,3	0,0	38,8	39,0	30,0
Срби	19,5	23,3	9,3	21,0	25,3	9,8	20,3	25,5	9,9	18,5	23,4	9,5	18,0	21,8	11,1	16,6	19,5	11,9	32,1	35,6	22,8
Албанци	2,6	2,9	0,0	8,8	9,7	0,0	15,4	16,7	0,0	0,0	0,0	—	15,4	16,7	0,0	21,4	25,0	0,0	28,4	28,9	24,3
Бугари	26,7	30,7	0,0	10,7	11,5	0,0	19,2	22,7	0,0	16,7	20,0	0,0	17,6	18,8	0,0	33,3	33,3	—	29,6	30,3	25,6
Чеси	28,1	30,2	0,0	32,2	31,1	0,0	21,7	20,0	50,0	27,5	27,9	0,0	23,0	21,7	100,0	33,8	34,4	0,0	30,7	29,8	31,6
Италијани	12,5	12,5	—	62,5	62,5	—	20,0	20,0	—	28,6	28,6	—	25,0	25,0	—	12,5	12,5	—	30,9	31,5	16,7
Мађари	32,6	35,3	5,9	35,8	38,4	11,1	34,6	36,0	21,7	27,0	27,8	21,7	35,9	36,1	33,3	18,8	17,2	50,0	31,7	32,4	25,7
Румуни	12,3	21,0	7,9	15,2	25,0	10,9	11,6	24,0	7,1	16,7	18,2	15,6	18,4	27,3	15,8	12,9	5,0	2,0	25,1	32,9	19,2
Русини	28,6	28,6	—	7,1	7,1	—	33,3	33,3	—	20,0	20,0	—	80,0	80,0	—	42,8	33,3	0,0	30,6	29,1	62,5
Словаци	24,2	35,3	10,0	20,4	37,0	3,7	15,5	21,6	12,1	11,9	18,4	10,0	11,5	20,0	6,7	10,4	11,8	9,7	29,7	37,2	23,6
Турци	16,7	16,7	—	25,0	25,0	—	20,0	20,0	—	0,0	0,0	—	0,0	0,0	—	—	—	—	31,5	31,1	32,9

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

Таб. 28. — Женско становништво, које није рабало, по народностима у старосним групама 15—49 година на подручју Београда, попис 1971, у %^{вз}

	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	93,4	95,5	88,1	59,6	65,3	38,1	28,6	32,6	14,0	19,7	22,2	10,7	17,3	19,5	10,3	17,4	19,8	10,0	19,2	21,7	10,4
Црногорци	97,7	97,2	93,6	74,9	76,9	47,1	36,8	38,4	19,5	25,3	26,5	11,8	20,7	21,6	18,8	22,6	23,4	3,6	22,6	22,6	24,1
Хрвати	94,7	95,6	85,3	57,5	59,4	37,5	24,4	25,1	15,3	18,8	19,2	14,3	17,6	18,1	12,6	20,0	20,4	14,9	24,0	24,2	20,0
Македонци	96,0	96,6	85,4	63,2	65,3	42,1	23,2	24,2	12,1	16,7	16,6	17,6	10,1	10,4	4,9	10,9	10,9	9,7	15,1	14,9	22,2
Муслиманци	84,0	85,7	61,1	47,0	48,1	33,3	17,7	19,2	0,0	16,4	15,9	22,2	18,2	17,4	44,4	12,1	12,0	16,7	16,4	16,1	25,0
Словенци	96,9	96,8	100,0	74,8	75,3	63,6	38,1	38,8	44,4	23,0	22,5	36,4	21,9	22,5	16,7	16,5	17,2	0,0	27,8	27,5	36,4
Срби	93,1	95,4	88,3	57,7	63,9	37,0	28,0	32,4	18,3	19,5	22,3	18,0	17,1	19,6	10,3	17,2	19,9	9,8	18,8	21,7	10,2
Албанци	81,8	82,8	71,9	26,0	27,8	12,9	13,7	13,8	12,0	9,3	9,1	11,1	6,9	7,0	5,9	10,7	9,4	2,5	6,9	7,5	0,0
Бугари	95,1	94,9	96,0	45,4	46,2	40,9	22,0	22,9	12,0	18,5	20,3	7,1	17,0	19,3	8,1	13,4	13,9	10,0	12,5	13,9	0,0
Чеси	100,0	100,0	100,0	62,2	61,1	100,0	26,4	26,4	—	21,7	21,7	—	18,2	20,0	0,0	20,9	20,9	—	21,2	22,9	0,0
Италијани	100,0	100,0	—	58,3	58,3	—	26,4	33,3	23,7	17,6	14,3	33,3	23,1	23,1	—	15,8	15,8	—	30,0	33,3	0,0
Мађари	93,1	96,2	85,0	49,2	52,8	30,0	31,3	34,1	14,3	14,5	13,6	21,9	21,3	22,1	8,3	19,7	20,5	11,1	25,5	27,4	24,0
Румуни	92,1	82,2	96,6	50,9	52,5	72,3	27,1	41,5	6,9	24,2	33,9	8,3	8,3	13,3	5,5	12,3	16,9	7,0	12,6	24,4	3,7
Русини	99,2	90,9	100,0	66,7	66,7	—	13,6	9,5	100,0	9,1	5,3	33,3	20,0	15,8	100,0	36,7	36,7	—	26,3	26,3	—
Словаци	91,2	97,8	86,7	48,7	61,4	41,5	23,7	33,3	14,8	11,1	19,1	4,4	13,7	19,0	8,2	14,3	20,0	9,1	18,8	30,8	4,4
Турци	78,8	78,1	100,0	40,0	36,4	66,7	19,0	19,0	—	19,0	19,0	—	9,5	9,5	—	21,1	21,1	—	0,0	0,0	0,0

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

Таб. 29. — Женско становништво, које није равало, по школској спреми у старостима 50 и више година на подручју Београда, попис 1971, у %⁵⁴

	50—54			55—59			60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	21,0	24,5	9,5	22,5	26,5	10,0	21,8	26,7	10,1	19,6	24,2	9,8	19,2	19,7	11,4	17,1	19,7	10,9	33,8	36,7	23,0
Без школске спреме	11,5	14,4	9,8	11,7	15,1	9,2	11,8	16,0	9,0	10,7	13,8	8,7	12,1	14,0	10,7	11,4	13,1	10,0	13,9	17,3	11,4
1—3 разреда основне школе	15,7	23,8	6,6	17,5	22,9	8,5	17,8	22,7	9,3	18,1	21,4	14,1	24,5	28,4	13,3	17,4	17,3	17,9	16,9	21,4	11,9
4 разреда основне школе	18,2	21,5	9,1	20,8	23,4	10,5	22,3	24,3	13,6	20,8	21,9	12,8	18,9	20,1	12,8	17,4	17,5	14,8	17,3	19,1	13,1
5—7 разреда основне школе	24,4	26,4	9,5	26,5	28,1	11,0	25,9	27,1	11,8	23,7	24,9	13,6	21,9	23,4	10,1	20,7	21,8	11,1	32,9	31,9	43,4
Основна школа	26,5	26,8	16,9	30,0	30,3	17,1	31,1	31,3	25,6	29,6	29,6	31,4	28,4	28,5	24,1	27,0	26,7	41,1	37,1	52,8	59,3
Школа за КВ раднице	25,2	25,3	23,0	30,0	30,7	12,7	31,7	31,8	30,2	36,1	36,7	51,6	31,6	31,2	45,8	29,1	28,8	38,5	32,7	31,8	41,3
Школа за ВКВ раднице	27,5	28,9	0,0	38,5	38,5	—	37,5	38,7	0,0	41,7	41,7	—	22,2	22,2	—	25,0	25,0	—	35,3	35,3	34,7
Гимназија	29,9	29,8	36,4	34,8	34,8	36,4	38,5	38,8	8,2	33,1	33,3	10,0	35,3	35,3	25,0	30,9	30,9	50,0	57,5	57,1	57,9
Школа за средњи кадар	30,2	30,5	16,7	30,9	31,5	15,5	32,8	32,9	29,9	30,3	30,2	35,0	31,9	31,9	31,2	32,3	32,5	22,2	44,9	44,7	46,4
Више школе	38,3	38,7	25,0	38,3	37,8	57,1	45,5	45,5	—	43,5	44,4	0,0	28,1	28,1	—	37,2	38,0	0,0	41,5	44,8	40,5
Високе школе	37,9	38,0	20,8	41,6	41,6	40,0	50,6	50,5	42,9	43,8	43,8	—	43,4	43,4	—	43,1	43,1	—	42,6	42,8	35,0

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

Таб. 30. — Женско становништво, које није равало, по школској спреми у старостима 15—49 година на подручју Београда, попис 1971, у %⁵⁵

	15—19			20—24			25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	93,4	95,5	88,1	59,6	65,3	38,1	28,6	32,6	14,0	19,7	22,2	10,7	17,3	10,5	10,3	17,4	19,8	10,0	19,2	21,7	10,4
Без школске спреме	78,0	81,8	72,6	39,9	40,7	39,1	24,8	26,6	22,4	18,9	21,2	16,2	12,8	14,9	11,3	12,5	14,9	10,5	12,2	14,1	10,7
1—3 разреда основне школе	77,7	80,0	76,2	32,1	36,4	27,6	19,8	24,7	14,3	14,6	18,7	9,9	11,2	14,9	13,8	11,4	15,5	8,1	11,9	16,2	8,0
4 разреда основне школе	76,0	76,3	75,9	23,7	29,4	18,2	13,4	16,9	6,7	13,1	15,9	8,5	13,3	15,2	9,2	14,1	16,1	9,0	15,7	18,0	9,2
5—7 разреда основне школе	87,5	91,4	83,5	29,5	36,2	51,1	13,7	17,9	6,9	13,7	15,6	11,1	16,2	17,4	8,6	15,9	17,1	8,4	19,9	20,8	12,4
Основна школа	95,9	96,7	92,6	45,3	49,4	32,4	24,7	26,3	16,2	20,8	21,8	13,3	19,2	19,5	11,4	20,2	20,4	16,2	23,5	23,5	23,3
Школа за КВ раднице	91,0	90,7	91,9	51,6	53,2	44,0	24,0	24,5	20,3	17,6	18,0	16,9	16,9	17,3	12,9	19,7	19,8	18,3	20,9	21,0	20,7
Школа за ВКВ раднице	100,0	100,0	100,0	56,1	59,3	0,0	31,2	32,6	21,1	17,1	17,0	20,0	31,1	32,0	20,0	38,1	37,5	50,0	36,1	36,1	—
Гимназија	99,6	99,7	98,3	89,4	89,6	87,2	51,6	51,8	48,4	29,3	29,7	14,4	27,2	27,7	15,7	25,6	25,8	11,8	26,7	26,7	27,3
Школа за средњи кадар	96,8	97,4	97,1	73,9	74,9	66,9	36,5	37,8	26,2	25,3	26,2	16,1	22,3	23,0	13,9	22,9	23,1	20,1	26,7	26,8	23,4
Више школе	—	—	—	81,7	83,0	72,4	49,0	48,9	49,6	29,1	23,5	22,0	29,2	30,0	19,4	27,6	28,4	12,5	27,5	27,3	41,2
Високе школе	—	—	—	88,7	88,8	72,3	60,2	60,5	43,9	36,4	36,5	21,6	31,3	31,4	26,2	32,7	32,9	23,1	38,1	38,2	22,8

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

У старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота жене без школске спреме на градском подручју имају око један и по пут већи проценат оних које нису рабале од жена на сеоском подручју. Код жена са 1—7 разреда основне школе у граду је проценат оних које нису рабале преко два пута већи у односу на жене исте школске спреме на сеоском подручју. Међу женама са средњим и вишим образовањем на градском подручју је израженије неучествовање у репродукцији него на сеоском подручју београдске околине.

Код женског становништва које је 1971. године још увек било у репродуктивном периоду живота могу се, такође, пратити разлике у неучествовању у репродукцији међу женама различитог образовања и истог образовања али на разним подручјима Београда (таб. 30, ск. 4). Код кохорти жена које су при крају репродуктивног периода живота ове разлике су мање него код оних које су изишле из репродуктивног периода живота, што је резултат смањења разлика у условима и начину живота сеоског и градског становништва.

Неучествовање у репродукцији женског становништва по активности и занимању

У погледу неучествовања у репродукцији запажају се изразите разлике међу активним и осталим женским становништвом, као и међу активним женским становништвом у разним групама занимања. Ове разлике су потенциране различитим условима живота у градској и сеоској средини београдског подручја.

Међу активним женским становништвом и међу женским становништвом са личним приходом израженија је појава неучествовања у репродукцији у свим старосним кохортама, изузев старости 15—19 година, у свим срединама београдског подручја него међу укупним женским становништвом, у оквиру кога је и издржавано.

Међу укупним женским становништвом градског подручја Београда у старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота око једна четвртина жена није учествовала у репродукцији, међу активним женама и женама са личним приходом од пензије око трећина, а међу осталим женским становништвом са личним приходом и до 40,0%.

На сеоском подручју, које одликује виша плодност, међу укупним женским становништвом око једна десетина нису рабале, међу активним женама и женама пензионерима између 10—20%, а међу женским становништвом са осталим личним приходом и до једна трећина. Неучествовање око трећине активних жена и жена са личним приходом у репродукцији на градском подручју представља значајан фактор ниске плодности женског становништва града Београда.

У старосним кохортама које су 1971. године још увек биле у репродуктивном периоду живота само је у кохорти 15—19 година на градском и на осталом административном подручју мањи проценат активних жена које нису рабале у односу на укупно женско

становништво. Разлог је што активне жене у најмлађој старосној кохорти у репродуктивном периоду пре заснивају брачну заједницу него ако су издржаване.

У старосним кохортама које су при крају репродуктивног периода живота и даље на градском подручју око трећина активних и жена са личним приходом не учествује у репродукцији (таб. 32). На сеоском подручју Београда у овим старосним кохортама око једна десетина активних жена и жена са личним приходом од пензије не учествује у репродукцији. То значи да жене активне на градском подручју три пута више не учествују у репродукцији него активне жене на сеоском подручју. Исти је случај и са женама са личним приходом од пензије. Жене са осталим личним приходом мало се разликују у погледу неучествовања у репродукцији на градском и сеоском подручју.

Различитим неучествовањем у репродукцији одликује се такође активно женско становништво у разним групама занимања (таб. 31 и 32, ск. 4).

Жене активне у пољопривреди, и то као активни индивидуални пољопривредници, одликује најнижи проценат оних које не рабају. У старосним кохортама изишлим из репродуктивног периода живота на градском подручју између 8—18% жена активних у пољопривреди није рабало, а између 25—55% активних у индустрији и занатству. Међу женама активним уметницама није рабало између 37—100%. На сеоском подручју међу женама активним у пољопривреди није рабало између 8—15%, међу женама активним у индустрији између 5—75%, а међу женама стручњацима до 30%. Дакле, у групама занимања која прати потребна виша школска спрема и већа друштвена ангажованост расте број жена које не учествују у репродукцији на оба подручја Београда, при том интензивније у градској средини.

Међу женама које су 1971. године још увек биле у репродуктивном периоду живота разлике у неучествовању у репродукцији између активних жена у разним групама занимања су нешто мање, што је резултат опште тенденције смањења разлика у плодности међу женским становништвом разних обележја и на разним подручјима Београда.

Анализа неучествовања у репродукцији женског становништва по разним обележјима указује на недовољно учешће жена градског подручја Београда у репродукцији, посебно када су у питању жене са повољнијим социо-економским условима живота.

Зато се неучествовање жена у репродукцији, уз ограничење рабања на двоје и мање деце, може сматрати основним факторима ниске плодности женског становништва градског подручја Београда.

Женско становништво на осталом административном подручју Београда, које чине претежно сеоска насеља, карактерише знатно мањи проценат жена које не учествују у репродукцији. Ако се овоме дода и то да жене на сеоском подручју рабају у просеку више од двоје деце, онда се јасно сагледавају узроци више плодности женског становништва на осталом административном подручју Београда.

Таб. 31. — Женско становништво, које није рабало, по активности и занимању

		50—54			55—59		
		1	2	3	1	2	3
Укупно	свега	21,0	24,5	9,5	22,5	26,5	10,0
	активно	27,8	33,6	29,2	28,1	38,0	10,9
Индивидуални пољопривредници	св.	8,1	9,4	8,0	9,0	8,3	9,4
	ак.	8,9	13,0	9,5	10,6	8,3	10,7
Пољопривредници	св.	14,9	24,5	9,8	8,5	10,0	7,7
	ак.	23,4	40,7	8,1	15,4	16,7	14,3
Рудари	св.	7,4	0,0	8,3	23,0	25,0	22,0
	ак.	—	—	—	—	—	—
Индустријски и занатски радници	св.	17,4	19,3	9,4	14,6	17,3	6,3
	ак.	33,0	34,0	19,6	37,0	39,8	50,0
Занатлије	св.	17,8	19,1	11,4	22,6	24,3	14,0
	ак.	27,8	29,0	20,0	45,2	44,2	57,2
Радници у трговини, угоститељству и другим услугама	св.	21,8	19,6	9,7	23,2	24,8	5,6
	ак.	25,2	26,0	10,8	30,2	31,3	13,8
Власници угоститељских, трговинских и других радњи	св.	21,5	23,9	9,5	25,7	28,6	9,5
	ак.	27,2	30,4	8,3	33,0	35,4	11,1
Особље заштите	св.	11,0	11,5	9,5	11,8	13,9	6,2
	ак.	28,6	28,6	—	40,0	42,1	0,0
Административни, финансијски и сродни радници	св.	30,4	31,4	14,4	30,2	31,9	4,7
	ак.	38,0	37,9	33,3	42,3	42,8	0,0
Руководеће особље	св.	17,9	18,1	10,0	24,5	24,9	12,5
	ак.	31,9	31,9	0,0	50,0	50,0	—
Стручњаци	св.	31,3	31,8	28,1	29,2	29,9	11,8
	ак.	39,9	40,0	32,4	42,5	43,0	21,1
Уметници и уметнички сарадници	св.	30,6	32,0	0,0	24,7	25,3	0,0
	ак.	40,0	40,0	—	37,0	37,0	—
Пензионери	св.	28,1	29,7	11,1	31,3	32,3	17,2
	ак.	32,7	36,6	35,2	38,4	40,4	33,7
Остала лица са личним приходом	св.	19,8	22,5	12,5	27,3	32,0	4,0
	ак.	16,0	16,5	12,8	17,6	18,8	10,0
Лица на раду у иностранству	св.	10,3	11,8	7,4	6,7	11,4	2,2
	ак.	46,2	44,4	50,0	27,3	35,7	12,5

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

у старосним групама 50 и више година на подручју Београда, попис 1971, у %⁵⁰)

		60—64			65—69			70—74			75 и више			Укупно		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Укупно	св.	21,8	26,7	10,1	19,6	24,2	9,8	19,2	22,8	11,4	17,1	19,7	10,9	33,8	36,1	23,0
	ак.	21,7	40,2	11,9	14,3	30,1	9,6	21,2	40,5	15,1	22,2	31,2	19,1	34,5	37,9	23,5
Индивидуални пољопривредници	св.	8,5	9,4	8,4	7,9	10,1	7,6	11,0	12,6	10,5	9,9	10,9	7,0	18,3	23,1	17,1
	ак.	10,9	16,2	10,6	9,5	14,3	9,2	15,4	18,5	15,1	19,8	13,6	16,4	17,8	15,0	17,1
Пољопривредници	св.	5,3	8,6	8,8	9,1	5,6	11,5	2,4	9,5	0,0	12,5	12,5	12,5	28,3	34,7	25,6
	ак.	11,1	16,7	0,0	20,0	0,0	33,3	25,0	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	23,7	29,7	20,3
Рудари	св.	4,2	0,0	4,3	0,0	0,0	0,0	3,7	0,0	4,0	3,7	—	3,7	24,2	41,7	20,3
	ак.	—	—	—	—	—	—	0,0	—	0,0	0,0	—	0,0	60,0	66,7	22,0
Индустријски и занатски радници	св.	11,2	13,1	6,8	7,8	9,6	4,7	8,8	9,3	8,1	8,4	9,4	7,0	29,2	30,6	25,0
	ак.	41,9	44,7	20,0	22,2	25,0	0,0	61,5	55,5	75,0	35,7	36,4	33,3	34,7	34,5	36,3
Занатлије	св.	21,5	25,9	8,8	18,6	21,9	11,6	13,5	17,9	6,2	13,5	16,7	7,0	30,3	32,1	25,1
	ак.	46,5	52,8	14,3	56,0	61,1	42,9	28,6	36,4	0,0	42,9	75,0	33,3	38,7	38,0	31,0
Радници у трговини, угоститељству и другим услугама	св.	20,3	21,9	9,9	13,8	16,1	6,8	10,3	12,0	6,0	11,4	10,9	12,6	35,5	36,3	29,6
	ак.	30,2	31,0	12,2	28,8	30,4	15,4	48,9	53,5	0,0	41,7	45,5	25,0	34,6	35,0	30,4
Власници угоститељских, трговинских и других радњи	св.	29,7	35,5	12,0	22,5	22,4	23,1	22,4	33,3	0,0	20,0	22,2	13,3	35,8	40,2	24,8
	ак.	30,3	37,3	13,3	25,0	21,6	66,6	26,3	64,5	0,0	30,6	32,1	25,0	38,4	41,8	25,2
Особље заштите	св.	11,2	11,8	9,6	7,1	8,5	2,6	5,7	8,1	0,0	9,1	10,1	7,1	34,3	35,8	24,4
	ак.	80,0	80,0	—	50,0	50,0	—	50,0	50,0	—	—	—	—	39,7	41,6	42,0
Административни, финансијски и сродни радници	св.	22,1	24,4	2,9	9,3	9,7	7,6	10,7	11,3	8,5	6,5	6,2	8,1	38,0	38,7	31,4
	ак.	39,7	39,5	22,5	39,0	39,0	—	45,4	45,4	—	6,7	7,1	0,0	37,3	37,4	30,6
Руководеће особље	св.	13,8	14,9	0,0	8,1	6,9	16,7	3,8	4,2	0,0	5,1	5,4	0,0	43,1	45,2	34,5
	ак.	71,4	71,4	—	50,0	50,0	—	50,0	50,0	—	100,0	100,0	—	37,6	37,7	34,0
Стручњаци	св.	28,5	29,4	11,4	13,6	14,2	7,0	13,0	13,4	9,3	10,1	10,3	6,9	42,4	42,6	40,7
	ак.	58,9	58,9	—	47,9	51,1	0,0	57,9	61,1	0,0	50,0	47,0	0,0	42,6	42,6	42,7
Уметници и уметнички сарадници	св.	42,6	43,1	33,3	14,6	14,6	—	13,3	12,5	20,0	7,3	8,3	0,0	43,5	44,6	29,5
	ак.	57,1	57,1	—	50,0	50,0	—	100,0	100,0	—	50,0	50,0	—	52,8	52,7	58,3
Пензионери	св.	32,5	33,5	20,0	28,5	29,3	19,8	25,6	26,6	15,1	22,3	23,5	11,2	28,0	29,0	16,0
	ак.	37,1	41,8	21,1	33,3	39,2	24,9	39,4	46,3	25,1	34,2	40,6	25,4	35,4	40,0	27,7
Лица на раду у иностранству	св.	18,0	20,0	9,9	26,9	28,7	40,0	16,7	23,1	0,0	18,6	29,4	25,0	39,2	43,1	29,2
	ак.	17,3	18,5	11,3	19,3	20,7	12,4	19,1	20,3	13,4	14,6	14,5	15,3	36,8	38,6	25,3
Издржавалац лице са личним приходом	св.	5,9	5,1	2,3	2,4	0,0	4,3	11,8	10,0	17,2	5,7	6,3	5,3	30,9	33,1	27,2
	ак.	22,9	23,1	22,2	50,0	52,4	46,7	32,5	38,5	21,4	45,5	64,3	18,3	58,9	64,6	34,3

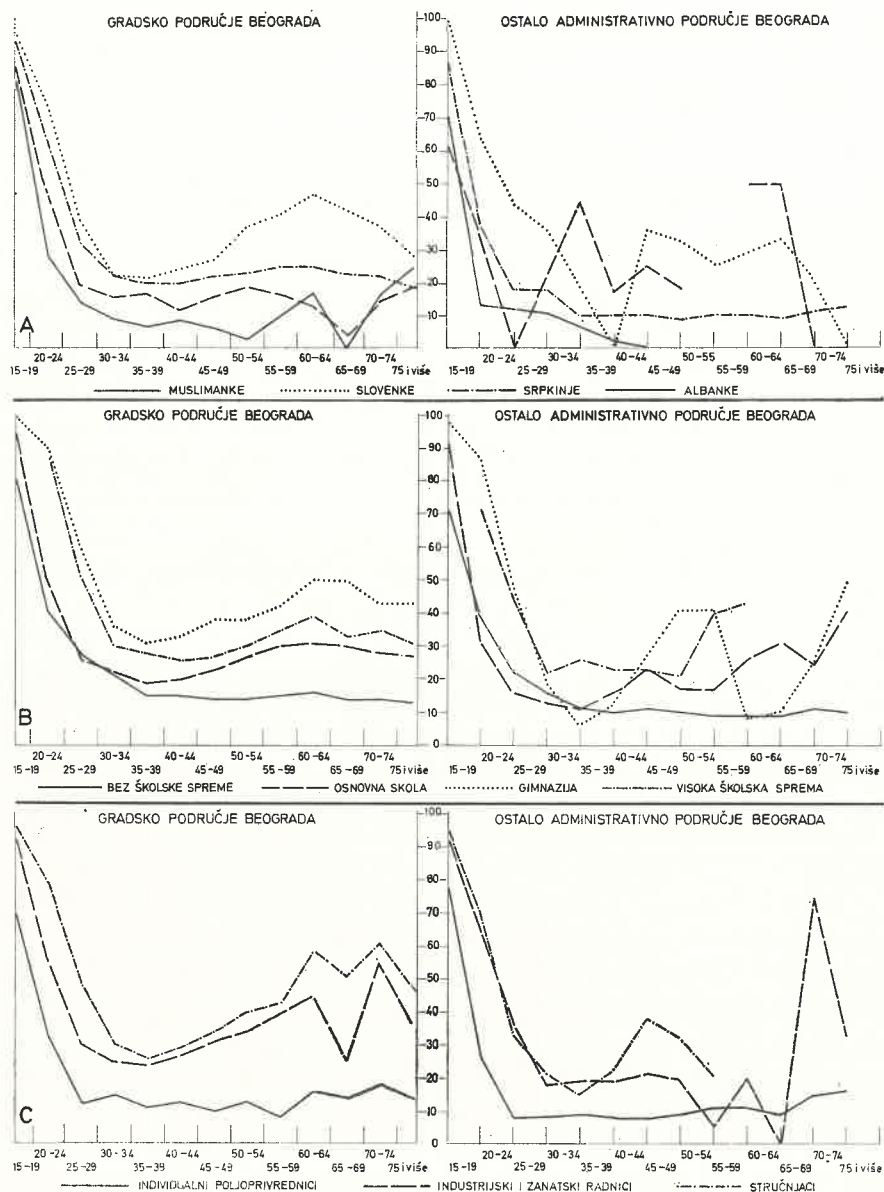
Таб. 32. — Женско становништво, које није рађало, по активности и занимању

		15—19			20—24		
		1	2	3	1	2	3
Укупно	свега	93,4	95,5	88,1	59,6	65,3	38,1
	активно	89,4	66,0	84,4	63,0	68,3	43,6
Индивидуални	св.	86,2	94,0	82,9	31,0	73,2	27,7
пољопривредници	ак.	80,4	70,3	80,5	23,0	31,6	26,5
Пољопривредници	св.	94,2	96,9	95,7	39,7	58,9	29,8
	ак.	83,7	83,3	83,5	37,5	52,9	23,7
Рудари	св.	91,0	92,6	90,7	32,9	64,3	26,8
	ак.	100,0	—	100,0	75,0	100,0	60,0
Индустријски и	св.	90,7	90,2	87,3	39,7	42,6	28,4
занатски радници	ак.	92,7	92,7	92,8	56,0	56,2	55,0
Занатлије	св.	92,8	95,1	86,0	53,3	62,1	30,0
	ак.	97,9	100,0	97,1	71,4	76,3	54,5
Радници у трговини,	св.	94,6	94,9	93,2	58,1	60,3	44,1
услугама	ак.	94,7	94,9	93,8	59,5	61,5	46,9
Власници угоститељских,	св.	90,7	90,7	90,5	58,7	66,2	37,5
трговинских и других радњи	ак.	84,9	83,3	90,0	58,7	65,1	38,2
Особље заштите	св.	97,6	97,9	84,1	60,9	63,9	35,1
	ак.	100,0	100,0	100,0	67,4	67,5	66,7
Административни, финансијски	св.	96,8	99,6	95,3	67,2	68,6	56,1
и сродни радници	ак.	94,0	—	94,0	67,7	68,3	62,4
Руководеће особље	св.	—	—	—	87,2	88,4	50,0
	ак.	—	—	—	79,7	80,6	50,0
Стручњаци	св.	97,9	98,1	95,4	75,3	76,7	64,9
	ак.	98,1	97,5	96,0	77,6	78,7	70,5
Уметници и уметнички	св.	89,6	93,5	96,3	66,8	70,6	37,5
сарадници	ак.	92,7	97,1	71,4	81,3	81,6	78,3
Пензионери		73,3	72,7	75,0	58,3	58,3	0,0
Остала лица са личним приходом		75,0	88,9	57,1	41,2	51,5	22,2
Лица на раду у иностранству		81,3	86,0	74,0	55,7	62,6	39,5
Издржавалац лице са личним приходом		98,7	98,9	88,7	94,1	94,6	84,5
Издржавалац на раду у иностранству		90,6	92,6	87,2	44,0	50,7	31,9
Издржавалац правно лице		97,8	98,5	87,5	71,2	72,5	25,0

1. Административно подручје
2. Градско подручје
3. Остало административно подручје

у старосним групама 15—49 година на подручју Београда, попис 1971, у %⁽⁵⁷⁾

		25—29			30—34			35—39			40—44			45—49		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
		28,6	32,6	14,0	19,7	22,2	10,7	17,3	19,5	10,3	17,4	19,8	10,0	19,2	21,7	10,4
		35,3	39,1	17,3	25,6	28,2	12,8	22,9	25,7	11,6	23,4	26,9	10,6	26,0	30,3	10,9
		10,0	21,5	9,4	9,7	17,2	9,3	9,5	12,3	9,4	8,9	11,5	8,7	8,7	10,8	8,5
		8,1	12,0	8,0	8,8	14,8	8,5	9,0	10,8	8,9	8,7	13,4	8,5	8,5	10,4	8,4
		15,6	22,0	13,5	12,8	23,3	9,6	13,8	16,4	12,7	15,9	21,7	13,4	15,0	20,3	12,4
		23,4	26,5	21,6	20,3	27,6	16,2	18,8	21,4	18,3	22,3	31,1	17,2	20,4	25,0	17,8
		8,8	57,1	3,3	5,0	0,0	5,4	6,7	23,5	4,5	6,6	7,1	6,5	15,2	14,3	15,3
		66,6	100,0	50,0	0,0	0,0	—	66,7	66,7	—	66,7	—	66,7	0,0	0,0	0,0
		15,8	17,6	10,2	12,6	14,0	8,1	12,6	13,7	9,2	14,2	15,6	9,4	15,9	17,5	16,0
		29,6	30,1	26,3	24,3	25,0	18,4	23,3	23,9	19,1	26,1	27,0	18,7	30,4	31,3	20,7
		16,1	17,7	12,1	11,1	11,1	10,9	10,6	11,1	9,1	11,1	12,0	7,9	12,8	14,0	7,6
		35,1	36,0	33,3	27,5	34,6	5,9	23,4	24,0	21,1	28,4	30,6	19,0	29,2	29,3	28,6
		30,0	31,6	16,8	23,3	24,5	12,9	20,5	21,8	11,0	19,6	20,9	9,8	19,7	20,6	12,6
		33,4	34,5	22,1	26,3	27,3	15,0	23,0	24,0	13,6	22,1	23,1	11,7	23,1	23,8	15,0
		41,0	50,0	21,4	26,2	31,7	14,6	20,9	23,4	14,0	21,8	24,7	14,5	24,4	29,0	10,0
		49,5	56,5	27,3	34,2	36,7	21,1	26,7	29,8	14,8	26,5	31,3	12,2	32,8	38,8	12,9
		11,0	14,5	8,7	8,2	8,3	7,4	7,4	7,0	10,3	7,4	7,4	7,6	11,6	11,4	12,6
		39,6	39,6	—	35,4	38,3	0,0	27,3	24,2	72,2	37,5	37,4	40,0	37,8	38,0	33,3
		33,4	34,6	21,0	25,2	26,3	13,0	23,4	24,6	10,6	22,8	23,9	9,7	27,0	27,9	14,8
		35,4	36,2	26,1	27,5	28,2	16,1	27,2	29,4	15,9	27,7	28,1	14,0	33,4	33,4	31,1
		36,5	38,3	45,5	18,3	18,5	15,8	13,9	14,4	8,5	13,9	14,0	11,7	16,0	16,4	2,2
		53,4	54,5	37,5	35,8	35,5	40,0	33,6	33,6	8,3	31,8	31,7	33,3	35,8	33,4	0,0
		43,2	44,7	27,6	25,9	27,1	11,4	22,5	23,2	13,4	25,2	25,5	18,4	28,1	28,4	18,9
		47,3	48,6	32,6	29,1	29,8	20,8	25,8	26,5	15,4	28,8	29,1	21,7	33,8	34,0	37,9
		44,8	46,5	23,1	35,2	36,6	17,9	23,6	24,3	12,5	25,7	26,5	0,0	29,1	30,0	7,7
		61,7	62,9	11,1	50,7	51,7	16,7	33,6	33,6	33,3	38,0	38,0	0,0	46,3	46,3	0,0
		37,6	42,1	17,6	29,9	34,8	10,6	22,5	24,7	11,7	22,5	23,4	11,6	24,5	25,1	16,4
		29,7	29,6	30,0	28,6	35,0	12,5	27,7	21,4	39,1	31,1	32,5	27,7	35,6	35,6	35,7
		38,9	43,6	25,3	28,4	33,3	16,4	23,7	28,0	14,2	24,4	28,1	16,0	22,3	26,5	11,1
		68,4	71,7	44,2	34,4	36,4	27,5	17,9	16,9	22,9	12,5	12,9	16,2	13,3	13,1	12,8
		11,5	15,0	5,0	5,5	7,4	1,8	6,6	6,6	6,7	7,6	8,9	5,1	7,8	7,1	9,1
		77,8	76,5	100,0	33,3	35,7	25,0	50,0	0,0	25,0	8,7	0,0	33,3	31,6	31,3	33,3

Ск. 4 — Женско становништво које није равало
(по попису у 1971. години, у процентима)

A — разних народности; B — различите школске спреме; Ц — разних занимања

Бруто и нето стопа репродукције

На основу специфичних стопа фертилитета у 1971. години израчунате су бруто и нето стопе репродукције женског становништва градског и читавог административног подручја Београда. Метод израчунавања стопа приказан је у методолошком делу рада.

Бруто стопа репродукције показује број живорођене женске деце која ће родити живо женско дете под условом истог фертилитета као у години посматрања.

Нето стопа репродукције показује број живорођене женске деце која ће родити живо женско дете под условом фертилитета и морталитета као у години посматрања.

Таб. 33. — Специфичне стопе фертилитета и бруто и нето стопа репродукције женског становништва на градском и административном подручју Београда, попис 1971.

Старосне групе	Специфична стопа фертилитета		$\frac{5fx}{1000} \cdot 5$ или	$\frac{10fx}{1000} \cdot 10$
	Градско подручје	Административно подручје	Градско подручје	Административно подручје
15—19	29,2	45,9	0,1460	0,2295
20—24	111,6	126,5	0,5580	0,6325
25—29	102,5	96,1	0,5125	0,4805
30—39	30,2	30,4	0,3020	0,3040
40—49	1,5	1,5	0,0150	0,0150
			$\Sigma 1,5335$	$\Sigma 1,6715$

Нето стопа репродукције женског становништва градског подручја Београда износи 0,648, а женског становништва читавог административног подручја Београда 0,706. Услед ниског нивоа фертилитета нето стопе репродукције женског становништва београдског подручја ниже су од јединице. То говори да женско становништво на подручју Београда, уколико плодност и смртност остану на данашњем нивоу, неће у просеку родити по једно женско дете. Значи, београдско становништво ће, кад је у питању природно кретање, бројчано опадати.

Нето стопа репродукције женског становништва на укупном административном подручју Београда незнатно је виша него на градском, услед више плодности сеоског женског становништва београдске околине.

Бруто стопа репродукције женског становништва градског подручја:

$$R' = \Sigma \frac{5 fx}{1000} \cdot 5 + \Sigma \frac{10 fx}{1000} \cdot 10 \cdot 1,485 = 1,5335 \cdot 0,485 = 0,744$$

Бруто стопа репродукције женског становништва административног подручја:

$$R' = \Sigma \frac{5 fx}{1000} \cdot 5 + \Sigma \frac{10 fx}{1000} \cdot 10 \cdot 0,485 = 1,6715 \cdot 0,485 = 0,811$$

Нето стопа репродукције женског становништва градског подручја:

$$R'_0 = R' \cdot M_{ep 15-49}$$

$$M_{ep 15-49} = \frac{130+135}{100\ 000} = \frac{93\ 798 + 93\ 256}{100\ 000} = 0,87054$$

$$R'_0 = 0,744 \cdot 0,87054 = 0,648$$

Нето стопа репродукције женског становништва административног подручја:

$$R'_0 = R' \cdot M_{ep 15-49}$$

$$R'_0 = 0,811 \cdot 0,87054$$

$$R'_0 = 0,706$$

МОРТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА

Морталитет у периоду од средине 19. века до првог светског рата

Смртност становништва у Београду била је у првој половини 19. века, према бројним подацима из литературе, веома висока. Србију, као и Београд, у том периоду карактерисао је низак ниво здравствене и опште просвећености. Првог стручног лекара добила је Србија 1819. године, а прву школовану бабицу 1841. године.⁵⁸⁾ Женско становништво, посебно на сеоском подручју, живело је у изразито тешким условима. У доба кнеза Милоша жене у србијан-

ским селима рабале су у њивама за време рада. Нису затим радиле по неколико дана, „више због обичаја него због одмора”.⁵⁹⁾

Високу смртност у Србији изазивале су, поред устанака и буна, честе епидемије заразних болести, које су посебно харале у првој половини 19. века. Колере је било у Београду 1831, 1848. и најзад 1855. године.⁶⁰⁾

У условима здравствене и опште непросвећености, у сиромашној пољопривредној Србији, смртност становништва била је висока. То је посебно случај у Београду, у коме су се болести и епидемије лакше шириле а сви историјски догађаји остављали трагове. Отуда је становништво Београда карактерисала током 19. века виша смртност него становништво других подручја Србије. В. Јакшић наводи да је смртност у Београду у првој половини 19. века била међу највишим у Србији. По њему, за петнаест година, од 1837—1851. године најређе су сахрањивани Гургусовчани, Ужичани, Црноречани, а најчешће Шапчани, Крајинци и Београђани. У овом периоду једно умрло лице долазило је у Београду на 24,5 душа, у Београдском округу на 38,2 душе, а у целој Србији на 47,9 душа.⁶¹⁾

Подаци таб. 34. указују на високу стопу смртности београдског становништва, која је у периоду 1847—1854. године износила 40,4‰. У зависности од специфичних прилика појединих година стопа смртности је варијала, достижући у 1849. години чак ниво од 62,8‰.

Таб. 34. — Морталитет становништва Београда у периоду 1847—1854.⁶²⁾

Година	У м р л и			Умрли на 1000 становника
	Свега	Мушки	Женски	
1847.	546	349	194	37,7
1848.	737	462	275	49,9
1849.	947	614	333	62,8
1850.	481	305	176	31,3
1851.	531	336	195	33,9
1852.	599	391	208	37,5
1853.	622	400	222	38,2
1854.	530	308	222	32,0
Свега 1847—1854.	4993	3162	1828	40,4

И поред побољшања здравствене и опште просвећености и бољих животних прилика у другој половини 19. века смртност београдског становништва и даље је висока. У седмој деценији 19. века стопа смртности становништва Београда виша је од просечне стопе смртности у периоду 1847—1854. године (таб. 35, ск. 8.). Стопа морталитета становништва Београда износила је у 1864. години 65,4‰, становништва рејона Подунавље у 1963. години 41,0‰, а становништва Србије 35,7‰.

Током друге половине 19. века, те до првог светског рата, морталитет сва три анализирана подручја има тенденцију опадања. Она је једино ремећена српско-турским, балканским и првим светским ратом. Стопа морталитета становништва Београда износила је у 1900. години 24,2‰, становништва рејона Подунавље 22,1‰, а становништва Србије 22,8‰. У ратним годинама стопа морталитета је изразито висока. Она је на градском подручју Београда у 1915. години износила 36,4‰, у рејону Подунавља 67,1‰, а у Србији у целини 72,5‰.

Становништво Београда имало је током друге половине 19. века, те до првог светског рата, изузев периода ратова, вишу смртност од становништва рејона Подунавље и становништва Србије у целини. Посебно је ова разлика била изражена у периоду пре српско-турског рата (1875—1878.). Виша смртност градског становништва Београда од становништва сеоских насеља рејона Подунавља резултат је различитих структура становништва по старости, лакшег преноса болести и чешћих епидемија у граду, а такође и бележења умрлог сеоског становништва у граду као градског.

Таб. 35. — Опште стопе морталитета становништва Београда, рејона Подунавље и уже Србије у периоду 1863—1920.⁶³⁾

Година	Београд	Рејон Подунавља	Ужа Србија	Година	Београд	Рејон Подунавља	Ужа Србија
1863.	62,7	41,0	35,7	1892.	35,3	35,1	33,0
1864.	65,4	34,7	31,7	1893.	29,9	29,1	29,0
1865.	46,5	27,5	25,7	1894.	28,2	28,9	27,5
1866.	48,7	25,4	24,2	1895.	26,6	24,8	26,5
1867.	40,0	25,0	25,7	1896.	21,2	31,3	26,5
1868.	45,5	33,8	32,9	1897.	22,3	25,9	26,1
1869.	40,8	31,3	30,1	1898.	22,1	24,0	22,4
1870.	36,5	33,5	33,7	1899.	22,5	23,6	23,9
1871.	43,7	37,7	32,8	1900.	24,2	22,1	22,8
1872.	46,1	34,6	38,2	1901.	22,5	16,9	20,7
1873.	46,0	36,5	32,3	1902.	23,5	20,7	21,9
1874.	41,5	46,9	36,4	1903.	23,3	18,6	22,6
1875.	39,9	32,5	31,4	1904.	23,6	19,7	21,0
1876.	35,8	42,2	47,7	1905.	25,3	23,1	24,1
1877.	34,8	29,5	32,4	1906.	26,7	22,0	23,9
1878.	33,4	30,0	32,3	1907.	26,9	20,0	22,2
1879.	33,0	28,4	31,4	1908.	26,0	21,0	29,1
1880.	34,8	29,0	30,5	1909.	26,9	21,0	29,1
1881.	33,5	25,1	24,2	1910.	24,2	20,2	22,0
1882.	31,6	20,8	22,8	1911.	23,9	21,3	23,9
1883.	34,0	23,5	22,5	1912.	25,0	33,7	33,2
1884.	30,9	27,9	24,8	1913.	29,4	31,2	33,9
1885.	30,0	28,3	26,8	1914.	26,8	29,0	36,7
1886.	34,8	31,3	29,4	1915.	36,4	67,1	72,5
1887.	29,5	27,7	24,6	1916.	25,8	28,0	34,8
1888.	29,2	23,1	24,2	1917.	22,5	28,2	33,7
1889.	26,9	25,2	25,3	1918.	26,6	36,7	50,2
1890.	26,0	25,7	24,9	1919.	16,4	25,3	27,0
1891.	31,7	24,8	26,2	1920.	18,4	25,6	23,4

Морталитет у периоду између два светска рата

Смртност београдског становништва између два светска рата карактерише и даље тенденција опадања. Стопа морталитета градског становништва опала је са 17,5‰ из 1923. године на 10,7‰ у 1940. години (таб. 36). У међуратном периоду градско становништво Београда одликује нижи морталитет од становништва рејона Подунавље и уже Србије у целини. То је последица бољих здравствених, хигијенских и других услова живота у градској средини, различите старосне структуре становништва Београда — центра имиграције — и села — подручја емиграције.

Морталитет у периоду после другог светског рата

Тенденција опадања морталитета београдског становништва настављена је и после другог светског рата. Стопа морталитета снижена је у периоду 1946—1953. године са 9,1‰ на 6,4‰. Морталитет

Таб. 36. — Морталитет становништва Београда, рејона Подунавље и уже Србије у периоду од 1921—1940. године⁶⁴⁾

Година	Број становника крајем године у 000	Умрли у Београду	Умрли на 1000 становника		
			Београд	Рејон Подунавља	Ужа Србија
1921.	135	2200	16,4	21,4	21,4
1922.	145	2516	17,3	19,4	21,4
1923.	158	1664	17,5	19,2	21,9
1924.	170	2738	16,1	21,2	21,5
1925.	182	2540	14,0	16,7	20,0
1926.	197	2812	14,2	17,7	20,1
1927.	211	2960	14,0	19,8	20,7
1928.	226	3256	14,4	18,6	20,2
1929.	224	3330	13,2	20,8	20,0
1930.	252	2986	11,8	16,7	17,5
1931.	266	3034	11,4	18,2	17,9
1932.	278	3182	11,4	18,0	17,9
1933.	283	3067	10,8	14,9	15,6
1934.	286	3013	10,5	17,0	16,0
1935.	290	3176	10,8	14,3	15,0
1936.	295	3260	11,0	13,4	14,1
1937.	300	3579	12,0	13,6	14,4
1938.	306	3562	11,6	12,9	14,0
1939.	314	3689	11,7	13,2	13,3
1940.	320	3420	10,7	13,5	14,3

Таб. 37. — Морталитет становништва ужег градског подручја Београда после другог светског рата⁶⁵⁾

Година	Број становника крајем године у 000	Умрли	Умрли на 1000 становника	Година	Број становника крајем године у 000	Умрли	Умрли на 1000 становника
1945.	313	3392	10,8	1960.	562	3600	6,1
1946.	342	3111	9,1	1961.	619	3520	5,7
1947.	366	3366	9,2	1962.	641	3881	6,0
1948.	385	3758	9,8	1963.	665	3840	5,8
1949.	405	3763	9,3	1964.	689	3911	5,7
1950.	426	4348	10,2	1965.	710	3932	5,5
1951.	428	3756	8,8	1966.	727	3979	5,4
1952.	440	3367	7,6	1967.	742	4581	6,1
1953.	457	2931	6,4	1968.	754	4486	5,9
1954.	471	3003	6,4	1969.	764	5007	6,6
1955.	484	3094	6,4	1970.	772	5147	6,7
1956.	498	3330	6,7	1971.	780	5099	6,5
1957.	517	3419	6,6	1972.	922	6180	6,7
1958.	542	3170	5,8	1973.	942	6167	6,5
1959.	567	3380	6,0	1974.	963	6297	6,5

Таб. 38. — Стопе морталитета становништва разних подручја Београда у периоду 1961—1974. године⁶⁶⁾

Година	Административно подручје	Уже градско подручје	Остало административно подручје
1961.	6,2	5,7	7,4
1962.	6,8	6,0	8,3
1963.	6,2	5,8	6,9
1964.	6,3	5,7	7,5
1965.	6,0	5,5	6,9
1966.	5,8	5,4	6,5
1967.	6,7	6,1	7,6
1968.	6,5	5,9	7,7
1969.	7,1	6,6	8,1
1970.	7,2	6,7	8,2
1971.	6,9	6,5	7,5
1972.*	7,3	6,7	8,9
1973.*	7,1	6,5	7,2
1974.*	7,0	6,5	8,4

* — Ужем градском подручју прикључено је 12 приградских насеља.

Таб. 39. — Стопе морталитета становништва по општинама административног подручја Београда у периоду 1957—1974. године⁶⁷⁾

Општина	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.
Барајево	8,3	8,6	9,9	9,6	9,3	10,8	8,7	8,7	9,6	9,9	12,2	12,0	13,6	13,0	14,6	11,9	11,2	
Чукарица	6,9	5,9	6,7	5,8	5,2	5,4	5,1	4,4	4,4	4,7	5,1	4,8	5,0	4,9	4,8	5,0	5,1	5,5
Гроцка	9,0	7,4	8,8	8,1	8,9	8,9	8,3	8,8	7,8	6,2	9,5	8,9	10,9	10,5	8,9	10,3	9,6	8,8
Крњача	8,7	6,8	7,6	6,8	6,6	5,1	5,0	4,5	5,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Нови Београд	5,1	4,5	4,7	4,2	4,0	3,2	2,8	2,7	2,6	2,6	3,2	3,6	3,5	3,5	3,2	3,6	3,7	3,8
Обреновац	—	8,4	8,1	8,5	8,3	8,9	7,4	8,4	9,3	8,2	9,7	8,9	9,0	9,6	8,9	10,1	9,6	9,8
Палилула	6,9	6,4	6,3	6,2	5,4	5,9	5,6	5,1	5,2	6,0	6,0	5,3	6,2	6,2	6,1	6,8	6,6	7,2
Раковица	5,8	5,8	7,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4,2
Рипањ	7,9	8,2	6,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Савски венац	7,1	6,3	6,3	5,9	5,7	5,6	5,9	5,7	5,3	5,6	6,2	6,4	7,8	8,2	7,8	9,1	9,0	8,4
Стари град	6,7	6,1	6,2	6,2	6,0	6,4	7,4	6,2	6,7	6,4	7,7	7,3	8,5	8,9	9,2	9,4	9,5	—
Сурчин	10,8	10,2	9,7	8,4	7,7	8,8	7,5	7,5	7,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Умка	7,5	6,8	10,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вождовац	7,4	6,8	6,6	6,3	6,2	6,6	5,9	6,1	5,8	5,5	6,0	6,3	6,6	6,4	6,4	6,0	5,8	5,8
Врачар	7,2	7,0	6,9	7,2	6,8	7,6	6,8	8,1	7,1	7,3	8,2	7,6	9,0	10,1	9,1	9,8	9,7	9,9
Земун	7,2	6,6	6,8	6,8	5,5	5,2	4,7	5,0	4,8	5,0	5,7	5,0	5,8	5,4	5,8	6,1	5,6	5,7
Звездара	7,0	6,0	5,9	5,7	6,3	7,5	6,3	6,4	6,1	6,2	6,5	6,6	6,7	7,1	6,7	7,1	7,1	7,0
Сопот	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13,6	13,1	12,4	13,0

становништва Београда имао је у периоду 1953—1967. године минималан износ са стопом од 5,5—6,0‰. Последњих година стопа морталитета је нешто виша од 6,0‰, а последица је тенденције старења београдског становништва.

Различит карактер миграционих кретања становништва на подручјима Београда изазвао је различиту старосну структуру становништва, те и разлике у општем току морталитета. Подаци таб. 38. показују да је градско становништво Београда у периоду 1961—1974. године имало нижи морталитет од становништва осталих насеља административног подручја. То је узроковано различитом старосном и полном структуром, различитим нивоом смртности одојчади, организацијом здравствене заштите и другим факторима.

Анализа стопа морталитета по општинама административног подручја Београда у периоду 1957—1974. године (таб. 39.) још јасније указује на разлике у смртности на разним подручјима града. Најнижом смртношћу на београдском подручју одликује се становништво општина у којима преовлађују нови градски делови. Тако је стопа морталитета становништва општине Нови Београд износила у посматраном периоду између 5,1—2,6‰, општине Чукарица између 6,9—4,4‰ итд. Нешто вишим морталитетом одликује се становништво старих градских општина. Стопа морталитета становништва општине Стари град кретала се у посматраном периоду између 6,1—9,5‰, општине Врачар између 6,8—10,1‰, а општине Савски венац између 5,3—9,1‰. Највишим морталитетом на београдском подручју одликује се становништво чисто сеоских општина. Стопа морталитета становништва општине Барајево износила је у посматраном периоду између 8,6—14,6‰, а општине Гроцка између 6,2—10,5‰.

Наведене разлике у морталитету становништва на подручју Београда резултат су различитог карактера миграционих кретања и, у вези с њима, различитих старосних структура становништва. Снажна миграциона кретања млађег становништва ка новим градским деловима и приградским насељима утицала су да становништво општина Нови Београд, Чукарица, Вождовац, Земун итд. одликује најнижи морталитет на београдском подручју. С друге стране, емигрирање млађег становништва из претежно сеоских општина (Барајево, Сопот, Гроцка) довели су до депопулације и старења становништва ових општина, те и до вишег морталитета на њиховом подручју.

Смртност према старости

Смртност становништва према старости под утицајем је биолошких фактора и има специфичан ток. Смртност је висока у првој години, до 12 године брзо опада и достиже минимум, да би са старошћу даље лагано расла и у најстаријим годинама била највиша. Међутим, смртност је и под утицајем социо-економских, здравствених и других фактора, те ниво стопа смртности зависи од средине у којој популација живи.⁶⁸⁾

Смртност становништва града Београда у 1961. и 1971. години у свим старосним групама нижа је од становништва осталих насеља административног подручја града, уже Србије, Србије и Југославије (таб. 40).⁶⁹⁾ То је у вези са бољим социо-економским, здравственим и другим условима живота у градској средини. Смртност сеоског становништва београдског подручја је незнатно нижа у свим старосним групама од смртности становништва уже Србије у целини.

Највеће разлике у смртности међу појединим подручјима у обе посматране године јављају се у најмлађим старосним групама и то у првој години и од прве до четврте године. У овим старосним групама смртност на подручју града је у обе посматране године око два пута нижа од смртности у целини у Србији и Југославији. Тако је стопа смртности у старости од 0—4 године на градском подручју Београда износила у 1961. години 10,8‰, у Србији 22,5‰, а у Југославији 22,3‰. У 1971. години смртност ове старосне групе износила је на градском подручју Београда 6,8‰, на подручју Србије 13,4‰, а у Југославији у целини 12,0‰. У најстаријим старосним групама постоје разлике, мада не и тако изразите. У 1971. години стопа смртности код старости 65 и више година на градском подручју Београда износила је 53,8‰, на подручју Србије 64,1‰, а на подручју Југославије 65,2‰. У осталим старосним групама, које карактерише ниска смртност, разлике су мале.

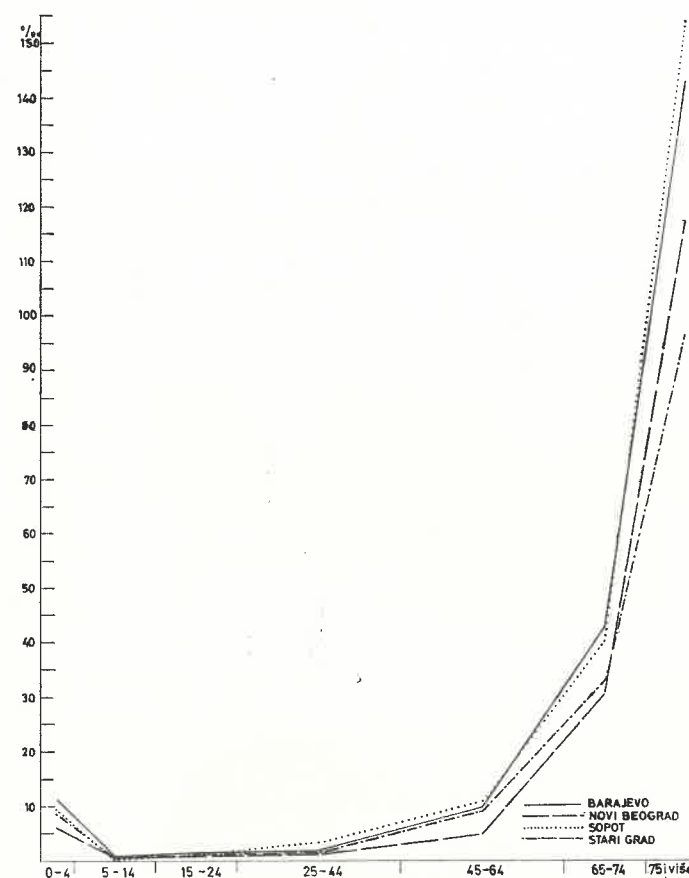
На градском подручју Београда у периоду 1953—1971. године и на осталом административном подручју од 1961—1971. године дошло је до израза пада смртности у најмлађим старосним групама, док је у најстаријим и осталим старосним групама смртност само незнатно снижена. Смртност одојчади и смртност целе групе од 0—4 године опала је на градском подручју Београда за око 50% у периоду 1953—1971. године, док је на осталом административном подручју исто толико снижена у периоду 1961—1971. године. То говори да пад опште смртности београдског становништва одлучујуће долази од снижења смртности одојчади и деце старости до 4 године.

Разлике у смртности по старости међу градским и становништвом претежио сеоских насеља осталог административног подручја јасније се могу сагледати у анализи по општинама (таб. 41, ск. 5.). Разлике су битније изражене у најмлађим и најстаријим старосним групама. У старосним групама 0—4 године и у најстаријим старосним групама 65—74 и 75 и више највишом смртношћу у 1971. години одликовало се становништво чисто сеоских општина (Барајево, Сопот, Гроцка) и претежио сеоских општина (Лазаревац, Младеновац, Обреновац). Најнижом смртношћу у овим старосним групама одликовало се чисто градско становништво у општинама Нови Београд, Стари град итд. На пример, у групи 0—4 године стопа смртности на подручју Барајева износила је 11,1‰, а на подручју Новог Београда 6,0‰. У старосној групи 75 и више година стопа смртности на подручју Сопота износила је 154,1‰, а на подручју Старог града 96,3‰.

Таб. 40. — Специфичне стопе морталитета по старости на подручју Београда, Србије и Југославије⁽⁷⁰⁾

Старост	Београд															
	Градско подручје административно подручје				Остало административно подручје				Ужа Србија				Србија		Југославија	
	1953.	1961.	1971.	1971.	1961.	1971.	1971.	1971.	1961.	1971.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.	
Укупно	6,6	5,9	6,6	7,8	7,7	6,4	7,0	8,7	8,7	8,7	9,6	9,0	9,5	8,7	8,7	
0	48,5	44,5	26,8	65,6	32,9	52,0	29,1	66,3	37,7	66,3	82,9	53,1	82,0	49,5	49,5	
0—4	12,3	10,8	6,8	14,3	7,4	12,1	7,1	16,1	8,9	16,1	22,5	13,4	22,3	12,0	12,0	
5—14	0,6	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,5	
15—24	1,2	0,9	0,7	1,4	1,0	1,0	0,8	1,1	1,0	1,1	1,2	0,9	1,2	0,9	0,9	
25—44	2,0	1,3	1,4	2,0	2,5	1,5	2,2	2,4	2,0	2,4	2,2	2,0	2,2	2,1	2,1	
45—64	9,8	8,5	8,3	10,1	8,5	8,9	8,4	10,6	9,3	10,6	10,8	14,8	10,7	10,2	10,2	
65 и више	55,0	55,0	53,8	62,8	60,8	57,5	56,1	65,8	63,6	65,8	66,0	64,4	56,1	65,2	65,2	

Наведене разлике у смртности по старости међу градским и сеоским становништвом на подручју Београда последица су бољих социоекономских и хигијенских, као и осталих, услова живота и боље здравствене заштите становништва на градском у односу на сеоско подручје. Осим тога, наведене разлике у смртности могу бити последица различитог карактера миграција на ова два подручја. Емиграцијом из сеоских насеља сигурно је више захваћено здравије становништво, које се насељава у град. Поред тога ове разлике су условљене различитом смртношћу по полу, о чему немамо конкретне податке.

Ск. 5 — Специфичне стопе смртности по старости код становништва неких београдских општина у 1971. години

Таб. 41. — Специфичне стопе морталитета по старости на административном подручју Београда у 1971. години¹⁾

Општине	0—4	5—14	15—24	25—44	45—64	65—74	75 и више година
Барајево	11,1	0,9	1,4	1,7	9,8	42,5	142,8
Чукарица	5,9	0,4	0,9	1,6	8,0	38,0	115,0
Гроцка	4,3	0,9	0,8	2,1	10,0	33,9	118,3
Лазаревац	12,3	1,9	0,7	1,7	9,8	36,8	133,3
Младеновац	9,6	0,2	0,5	1,5	9,4	33,9	121,0
Нови Београд	6,0	0,5	0,7	1,3	5,0	30,4	117,6
Обреновац	7,0	0,5	0,1	1,8	10,0	87,5	119,6
Палилула	7,2	0,1	0,5	1,3	8,6	53,8	112,5
Савски венац	10,0	0,2	0,8	1,5	7,0	35,8	109,5
Сопот	9,4	0,0	1,1	3,2	11,1	40,4	154,1
Стари град	8,8	0,5	0,6	1,5	9,1	33,2	96,3
Вождовац	5,6	0,4	1,4	2,0	10,4	32,2	117,9
Врачар	5,6	0,3	0,3	1,7	7,9	31,4	95,3
Земун	7,3	0,9	1,0	1,6	8,9	38,8	113,5
Звездара	7,6	0,5	0,4	1,4	9,9	33,3	110,1

Таблице морталитета

На основу специфичних стопа морталитета по старосним групама у 1971. години израчунали смо скраћене апроксимативне таблице морталитета за укупно становништво ужег градског и читавог административног подручја Београда. Приказ начина израде таблица морталитета дат је у методолошком делу рада.

Подаци таб. 42. указују да нема неких већих разлика у износу анализираних биометријских функција између градског и становништва укупног административног подручја Београда.

Таб. 42. — Скраћене апроксимативне таблице морталитета за укупно становништво градског и административног подручја Београда (1971.)

Старост	Специфичне стопе смртности	Вероватноћа на умирања	Вероватноћа на доживљања	Број живих	Средњи број живих	Средње живота трајање
x	m_x	q_x	p_x	n_x	n^L_x	e^0_x
<i>Градско подручје Београда</i>						
0	0,0268	0,0264	0,9736	100000	98020	72,8
1—4	0,0016	0,0064	0,9936	97360	426827	73,81
5—14	0,0004	0,0040	0,9960	96737	965430	69,86
15—24	0,0007	0,0060	0,9940	96350	960610	60,13
25—44	0,0014	0,0275	0,9725	95772	1888100	50,46
45—64	0,0083	0,1533	0,8467	93038	1700380	31,65
65 и више	0,0538	1,0000	0,0000	77100	1244584	16,01
<i>Административно подручје Београда</i>						
0	0,0291	0,0287	0,9713	100000	97848	72,0
1—4	0,0016	0,0064	0,9936	97130	387214	73,11
5—14	0,0004	0,0040	0,9960	96508	963150	69,58
15—24	0,0008	0,0080	0,9920	96122	957370	59,83
25—44	0,0022	0,0431	0,9569	95353	1865960	50,27
45—64	0,0084	0,1550	0,8450	91243	1683420	32,09
65 и више	0,0561	0,0000	0,0000	77100	1244584	16,01

Новорођено дете на градском подручју Београда, под условом смртности као у 1971. години, очекује у просеку 72,8 година живота, а на укупном административном подручју 72 године живота.

На основу скраћених апроксимативних таблица морталитета за Југославију и републике²⁾ поредићемо средње трајање живота новорођених на београдском подручју са средњим трајањем живота новорођених у целини у Југославији и у појединим републикама.

Под условом смртности као у време израде таблица морталитета новорођене на београдском подручју очекује дуже средње трајање живота за три године него новорођене у Словенији, а за једанаест година него новорођене на Косову и Метохији. Средње трајање живота новорођених на административном подручју Београда за око три године је дуже од средњег трајања живота новорођених на подручју уже Србије. Средње трајање живота новорођених на градском подручју Београда за девет година је дуже од средњег трајања живота новорођених у Југославији у целини (72,8 година према 63,8 година).

Смртност по узроку смрти

Не улазећи у детаљнију анализу узрока смртности београдског становништва указаћемо само на неке битне разлике у преовладајућим узроцима смртности у различитим временским периодима.

Крајем 19. и почетком 20. века од свих болести које су харале Београдом највиша смртност долазила је од туберкулозе. У том периоду код око једне четвртине умрлих узрок смртности била је туберкулоза.⁷³⁾ Захваљујући напретку медицине и успешном лечењу од туберкулозе, смртност од ње је током 20. века снижена. На градском подручју Београда у 1951. години од укупно умрлих 16,8% умрло је од туберкулозе,⁷⁴⁾ што је још увек велик проценат. Међутим, туберкулоза у овом периоду није преовлађујући узрок смртности. Највиша смртност у овом периоду долази од обољења срца и она су узрок смртности једне петине укупно умрлих.

У периоду последњих 20 година дошло је до изразитог пада учешћа умрлих од туберкулозе у укупној смртности становништва Београда. Туберкулоза је у 1958. години била узрок смрти 6,4% умрлих на градском подручју Београда, док су у 1971. години све инфективне и паразитарне болести биле узрок смрти код само 2,2% умрлих. У истом периоду долази до знатног пораста учешћа умрлих од обољења циркуларног система и неоплазми (тумори). Око 1970. године код више од 40% умрлих узрок смртности је обољење циркулаторног система, док су код око 20% умрлих узрок смртности биле неоплазме.⁷⁵⁾

За детаљније сагледавање узрока смртности београдског становништва и сагледавање разлика које у погледу узрока смртности постоје међу становништвом разних подручја Београда потребна је детаљнија анализа, која није предмет овог рада.

Смртност одојчади

У оквиру анализе смртности београдског становништва посебно место заузима анализа смртности одојчади, због тога што су умрла одојчад у појединим историјским периодима имала висок удео у укупној смртности београдског становништва. Знатно снижење смртности одојчади током овог века значајан је фактор пада укупне смртности београдског становништва.

Смртност одојчади представља интензитет умирања деце у првој години живота, а мери се коефицијентом или стопом, која представља однос броја умрле одојчади и броја живорођене деце у истом временском периоду (најчешће једној години).

Наша земља спада у земље које одликује висока смртност одојчади. У раздобљу 1926—1935. године код нас је умрало преко 150 одојчади на 1000 живорођених. У послератном периоду смртност одојчади у Југославији је снижена, међутим, у појединим подручјима

Југославије и данас је врло висока. И док је у 1964. години смртност одојчади у Словенији износила 26,5%, на Косову и Метохији је била 129,9%.⁷⁶⁾ У 1973. години смртност одојчади у Југославији износила је 43,3%, у ужој Србији 33,1%, а у Словенији 20,1% (таб. 46.).

Таб. 43. — Стопа смртности одојчади на подручју Београда, уже Србије, Словеније и Југославије у периоду 1931—1974. године⁷⁸⁾

Година	Уже градско подручје Београда	Остала насеља административног подручја	Административно подручје Београда	Ужа Србија	Словенија	Југославија
1931.	—	—	—	121,6	138,3	164,7
1933—39.	86,4	—	—	110,4 ¹	116,3 ¹	143,0 ¹
1947—50.	75,4	—	—	—	—	—
1951.	76,6	—	—	119,5	86,8	140,0
1952.	59,7	—	—	87,0	64,3	105,1
1953.	48,5	—	—	90,0	58,9	116,1
1954.	49,8	—	—	83,7	57,2	101,6
1955.	43,8	—	—	90,5	56,7	112,8
1956.	50,3	—	—	79,5	50,6	98,3
1957.	64,0	77,9	67,7	83,0	42,4	101,5
1958.	47,1	71,4	55,2	67,4	39,6	86,4
1959.	53,3	70,1	59,0	74,3	36,4	92,0
1960.	45,8	68,2	54,1	68,7	35,1	87,7
1961.	44,5	65,6	52,0	66,3	29,4	82,0
1962.	43,9	59,5	49,2	64,7	30,0	84,2
1963.	38,4	49,8	42,2	57,9	29,6	—
1964.	33,6	46,8	37,9	58,4	28,1	75,8
1965.	32,3	45,8	36,5	54,7	29,6	71,8
1966.	31,8	39,6	34,4	46,5	26,0	62,1
1967.	34,3	32,2	33,6	45,6	26,7	62,1
1968.	29,1	33,3	30,6	40,3	27,1	58,6
1969.	29,2	31,1	29,8	42,9	25,4	57,3
1970.	26,8	34,0	29,7	39,9	24,5	55,5
1971.	26,8	32,9	29,1	37,3	25,5	49,5
1972.	24,5	35,6	27,1	33,1	21,0	44,4
1973.	26,9	27,8	27,2	33,1	20,1	43,3
1974.	26,3	29,0	27,1	29,6	19,0	39,9

¹ — подаци се односе на период 1934—1937. године

Смртност одојчади у Београду била је крајем 19. и почетком 20. века врло висока. У периоду 1893—1910. године просечна стопа смртности одојчади износила је у Београду 198,5%.⁷⁷⁾ Тридесетих година овог века у Београду је умрало преко 100 одојчади на 1000 живорођених (таб. 43.). Овако високу смртност одојчади у тим годинама имало је и становништво уже Србије, као и Словеније, што је пак било испод југословенског просека. Смртност одојчади у Београду чинила је у том периоду близу једну петину укупно умрлих (таб. 44.).

Од тридесетих па до седамдесетих година овог века смртност одојчади на ужем градском подручју Београда непрестано је опадала. Изузетак су само поједине године као, на пример, четири године у компензационом периоду после другог светског рата (1947—1950.), када је и наталитет и смртност одојчади порастао. Смртност одојчади у Београду снижена је од почетка овог века за око седам пута, а од тридесетих година за око пет пута. Стопа смртности одојчади износила је у 1933. години на градском подручју Београда 112,7‰, а у 1973. години 26,9‰.

Смртност одојчади на градском подручју Београда опадала је од педесетих година овог века брже од смртности одојчади на подручју уже Србије, што је и разумљиво с обзиром на бољу здравствену заштиту и остале услове живота у градској средини. Стопа смртности одојчади на градском подручју Београда била је у шест послератних година нижа од смртности одојчади у Словенији. Међутим, од 1957. године опадање смртности одојчади у Словенији је брже него на градском подручју Београда. Стопа смртности одојчади била је на градском подручју Београда у 1973. години 26,9‰, а на подручју Словеније 20,1‰.

Смртност одојчади на осталом административном подручју Београда, које чине претежно сеоска насеља, била је око шездесетих година за око 1,5 пута виша него на градском подручју. Последњих година су разлике у смртности одојчади на градском и сеоском подручју такоређе ишчезле (таб. 43.). То говори о бољој здравственој заштити и побољшању услова живота на осталом административном подручју Београда.

Пад смртности одојчади на градском и осталом административном подручју прати и смањење удела умрле одојчади у укупној смртности (таб. 44.). Тридесетих година умрла одојчад чинила су на градском подручју Београда близу петину укупно умрлих. У периоду после другог светског рата умрла одојчад чинила су и до четвртину укупно умрлих у Београду. То говори да је у периоду после другог светског рата смртност у целини брже опадала него смртност одојчади. Последњих година учешће умрле одојчади у укупној смртности износи на градском подручју Београда између 5—6%. Између педесетих и шездесетих година умрла одојчад чинила су преко 15% укупно умрлих на осталом административном подручју Београда, док последњих година тај проценат износи, као и на градском подручју, око 5%. Овако мали проценат умрле одојчади у укупној смртности на подручју Београда резултат је опадања стопе смртности, а с друге стране пораста општег морталитета услед старења становништва.

Опадање смртности одојчади од почетка овог века до данас, уз снижење стопе чак за седам пута, представља значајан фактор општег пада смртности београдског становништва.

Навели смо да Београд у југословенским приликама карактерише ниска смртност одојчади. Ради поређења са већим југосло-

Таб. 44. — Учешће умрле одојчади у укупној смртности становништва на београдском подручју у периоду 1933—1974. године⁸⁰⁾

Година	Уже градско подручје	Остала насеља административног подручја	Административно подручје
1933—1939.	14,0	—	—
1947—1951.	20,0	—	—
1951—1956.	14,5	—	—
1957.	13,9	18,5	15,9
1958.	10,7	18,9	13,1
1959.	11,6	16,5	13,3
1960.	9,7	16,0	11,9
1961.	10,3	15,5	12,2
1962.	9,7	17,6	10,7
1963.	8,8	11,9	9,8
1964.	7,6	9,9	8,4
1965.	7,6	10,3	8,5
1966.	7,2	9,3	7,8
1967.	6,8	6,7	6,8
1968.	6,2	7,7	6,7
1969.	6,0	6,9	6,3
1970.	5,5	7,2	6,2
1971.	5,8	6,7	6,2
1972.	5,6	3,6	5,5
1973.	6,4	4,4	5,8
1974.	6,3	4,7	5,8

Таб. 45. — Умрла одојчад у Београду, Загребу, Сарајеву и Скопљу у периоду 1955—1971. године⁸¹⁾

Година	Београд	Загреб	Сарајево (административно подр.)	Скопље (град)	Скопље (административно подр.)
1955.	43,8	—	82,5	—	148,5
1956.	50,3	46,1	73,4	—	115,5
1957.	64,0	46,7	58,5	—	119,4
1958.	47,1	45,7	49,3	—	106,3
1959.	53,3	37,8	51,7	—	121,4
1960.	45,8	37,5	46,5	—	109,6
1961.	44,5	38,2	41,8	—	104,9
1962.	43,9	36,0	41,0	—	124,6
1963.	38,4	33,4	39,2	—	98,6
1964.	33,6	33,8	40,8	—	102,8
1965.	32,3	31,4	40,2	—	89,3
1966.	31,8	29,6	36,3	—	83,3
1967.	34,3	27,8	37,8	57,2	88,8
1968.	29,1	31,2	37,5	50,7	77,4
1969.	29,2	25,6	31,1	60,1	85,3
1970.	26,8	23,5	40,9	—	—
1971.	26,8	22,7	32,8	—	—

венским градовима у таб. 45 дате су стопе смртности одојчади поред Београда за Загреб, Сарајево и Скопље. На основу њих може се закључити да је у периоду од педесетих година стопа смртности одојчади у Београду нешто виша него у Загребу, а знатно нижа него у Сарајеву и Скопљу. Истина, подаци нису сасвим упоредљиви с обзиром да се код Сарајева и Скопља они односе на читаво административно подручје ових градова. Око 1955. године смртност одојчади на административном подручју Сарајева била је близу два пута виша него у Београду. Међутим, до 1971. године смртност одојчади у Сарајеву је за преко два пута снижена, те је са стопом од 32,8% у овој години само незнатно виша него у Београду (26,8%). Скопље карактерише веома висока смртност одојчади. Стопа смртности одојчади у Скопљу у 1967, 68, и 69. години⁷⁹⁾ била је за преко два пута виша него у Београду и Загребу а нешто мање од два пута виша него у Сарајеву. Административно подручје Скопља карактерише још виша смртност одојчади, за два до три пута виша него на административном подручју Београда.

Ово је последица различитих социо-економских и осталих карактеристика становништва и различито развијене здравствене службе у овим градским срединама.

Смртност одојчади по старости и узроку смрти

У погледу старости умрле одојчади у анализама се издваја неонатална и постнеонатална смртност. Неонатална смртност обухвата умрлу одојчад од рођења до 27 дана, а постнеонатална умрлу одојчад од 27 дана до краја прве године. Неонатална смртност одојчади дели се на: смртност од 0—6 дана (сементална смртност) и на смртност од 7—27 дана (постсементална смртност). Постнеонатална смртност најчешће се рашчлањује на две групе: од 28 дана — 5 месеци и 6—11 месеци, које се обично означавају као постнеонатална смртност млађе, односно старије одојчади. Ово рашчлањавање смртности одојчади у вези је са различитим интензитетом морталитета, као и са различитим узроцима смрти одојчади у појединим периодама.⁸²⁾

И док општа стопа смртности одојчади указује на ниво смртности одојчади и њен општи ток, дотле смртност одојчади по старости омогућава сагледавање и фактора који условљавају ниво морталитета одојчади у датој популацији.

Стална тенденција опадања морталитета одојчади на градском подручју Београда од почетка овог века до данас указује на побољшање здравствене заштите, економских услова живота, пораста просвећености женског становништва итд. Да је опадање смртности одојчади настало побољшањем услова средине упућује то што је пад укупне смртности дошао пре свега од пада постнеонаталне смртности, тојест смртности одојчади старије од 27 дана. На пад постнеонаталне смртности одлучујуће делују фактори средине у којој одојче живи, тојест егзогени фактори. Пад смртности одојчади по старости може се сагледати на основу таб. 46. и 47.

Таб. 46. — Кофицијентли смртности одојчади по старости у Београду у периоду 1951—1973. године⁸³⁾

Година	Укупно	Неонатална смртност		Постнеонатална смртност		
		Света	Сементална (0—6 дана)	Света	28 дана до 5 месеци	6—11 месеци
1951.	76,6	32,1	18,3	44,5	30,4	14,1
1952.	59,7	27,7	14,3	32,0	23,0	9,0
1953.	48,5	23,6	13,8	24,9	16,8	8,1
1954.	49,8	23,1	14,4	26,7	20,8	5,9
1955.	44,8	23,6	14,9	21,2	15,1	6,1
1956.	50,3	25,3	18,6	25,0	18,9	6,1
1957.	64,0	37,7	20,0	26,3	18,2	8,1
1958.	47,1	27,9	18,1	19,2	14,4	4,8
1959.	53,3	37,5	18,5	15,8	12,4	3,4
1960.	45,8	32,8	21,8	13,0	10,6	2,4
1961.	44,5	30,4	22,7	14,1	11,0	3,1
1962.	43,9	31,8	20,9	12,1	9,8	2,3
1963.	38,4	21,9	11,6	11,6	8,6	3,0
1964.	33,6	21,8	19,0	11,8	9,5	2,3
1965.	32,3	20,7	4,8	6,8	5,6	1,2
1966.	31,8	23,9	2,3	7,9	6,0	1,9
1967.	34,3	26,6	3,1	7,7	6,5	1,2
1968.	29,1	21,5	19,0	7,6	6,5	1,1
1969.	29,2	21,6	19,1	7,6	6,6	1,0
1970.	26,8	20,3	17,8	6,5	5,6	0,9
1971.	26,8	22,1	18,9	4,7	3,5	1,2
1972.	23,1	18,4	15,5	4,7	3,4	1,3
1973.	26,9	21,9	2,7	5,0	4,5	0,5
1974.	26,3	22,8	2,5	3,5	2,7	0,8

Коефицијент постнеонаталне смртности одојчади на градском подручју Београда опао је са 44,5‰ у 1951. години на 5,0‰ у 1973. години, што значи за око девет пута. У истом периоду коефицијент неонаталне смртности (0—27 дана) снижен је са 32,0‰ на 21,9‰. Пад стопе неонаталне смртности резултат је пре свега пада постсементалне смртности (6—27 дана), и то са 13,8‰ у 1951. години на 2,7‰ у 1973. години. Коефицијент сементалне смртности (0—6 дана) у овом периоду варира између 13,0—22,0‰, уз незнатан пад.

Значи, опадање смртности одојчади на градском подручју Београда настаје услед опадања постнеонаталне и постсементалне смртности, а то значи, услед побољшања услова животне средине, такозваних егзогених фактора средине. Висока стопа сементалне смртности и њено мало смањење настају услед тога што у периоду 0—6 дана делују на смртност одојчади такозвани ендогени фактори (повреде при порођају и разне урођене мане, које дете са собом доноси рађањем), на које се слабије може деловати.

Промене у старосној структури умрле одојчади на подручју Београда јасније се сагледавају на основу учешћа појединих старосних група у укупној маси умрле одојчади (таб. 47, ск. 6). Структура умрле одојчади по старости на градском подручју Београда у периоду 1951—1974. године указује на пораст неонаталне смртности у укупној смртности и то са 44,1‰ у 1951. години на 81,3‰ у 1973. години. У истој мери смањено је учешће постнеонаталне смртности у укупној смртности и то са 56,8‰ на 18,7‰. Удео неонаталне смртности порастао је захваљујући порасту удела сементалне смртности (0—6 дана) и то са 23,4‰ у 1951. години на 71,7‰ у 1973. години. Истина и удео постсементалне смртности у укупној смртности је последњих десет година опао, мада не знатније.

Пад стопе постнеонаталне смртности и смањење њеног удела у укупној смртности одојчади, а пораст удела неонаталне, односно сементалне, смртности на градском подручју Београда у периоду 1951—1974. године говори о крупним променама у животној средини Београда и значајном смањењу утицаја егзогених фактора на смртност одојчади.

Стопа смртности одојчади од 20—30‰ последњих година на подручју Београда, стопе неонаталне смртности од око 20‰, а постнеонаталне смртности испод 10‰, као и учешће неонаталне смртности у укупној смртности са преко 80‰, указује на ниску смртност одојчади у Београду. Овакву смртност одојчади имају високо развијене земље.⁸⁴⁾

У југословенским приликама Београд, као и Словенију, карактерише ниска смртност одојчади и слични коефицијенти смртности по старости (таб. 48.). Коефицијент постнеонаталне смртности одојчади у Београду износио је у 1969. години 7,6‰, а у Словенији 7,3‰. Коефицијент неонаталне смртности износио је у Београду у истој години 21,6‰, а у Словенији 18,1‰. Старосне структуре умрле одојчади у Београду и у Словенији су такође идентичне (ск. 6).

Таб. 47. — Структура умрле одојчади према старости у Београду у периоду 1951—1973. године, у ‰⁸⁵⁾

Година	Укупно	Неонатална смртност		Постнеонатална смртност		
		Сементална (0—6 дана)		Постсементална (7—27 дана)		
		Свега	Свега	Свега	28 дана до 5 месеци	
1951.	100	41,4	23,4	56,8	39,1	17,7
1952.	100	46,4	23,9	53,6	28,4	15,2
1953.	100	48,4	28,4	51,6	34,8	16,8
1954.	100	46,4	28,9	53,6	41,7	11,9
1955.	100	51,4	34,0	48,4	34,7	13,7
1956.	100	50,3	36,9	49,7	37,6	12,1
1957.	100	58,8	31,2	41,2	28,5	12,7
1958.	100	59,4	38,5	40,6	30,5	10,1
1959.	100	70,5	34,7	29,5	23,1	6,4
1960.	100	71,6	47,6	28,4	23,3	5,1
1961.	100	68,0	50,8	32,0	25,2	6,8
1962.	100	72,5	47,6	27,5	22,2	5,3
1963.	100	69,6	56,9	30,4	22,7	7,7
1964.	100	65,0	56,6	35,0	28,3	6,7
1965.	100	79,0	64,2	21,0	17,4	3,6
1966.	100	75,6	68,1	24,4	18,9	5,5
1967.	100	77,7	68,6	22,3	18,8	3,5
1968.	100	73,9	65,2	26,1	22,5	3,6
1969.	100	73,9	65,2	26,1	22,5	3,6
1970.	100	76,1	66,6	23,9	20,3	3,6
1971.	100	82,2	70,6	17,8	13,2	4,6
1972.	100	80,6	68,6	18,1	14,0	4,1
1973.	100	81,3	71,1	18,7	16,2	2,5
1974.	100	86,2	77,2	13,8	10,4	3,4

Виша смртност одојчади у целини у ужој Србији и Југославији одражава се у око три пута вишим коефицијентима постнеонаталне смртности (таб. 48.) и у 1,5—2,0 пута већем учешћу постнеонаталне смртности у укупној смртности одојчади (ск. 6).

Како смо раније навели Скопље карактерише око два пута виша смртност одојчади него Београд. Разлике су такође знатне и у смртности одојчади и по старости у ова два града (таб. 48, ск. 6). Стопа неонаталне смртности у Скопљу је у 1969. години била за 9,3% виша него у Београду, док је стопа постнеонаталне смртности била виша за 21,6%, односно за четири пута. Удео постнеонаталне смртности у укупној смртности одојчади био је у Скопљу два пута виши него у Београду.

Висока општа смртност одојчади у Скопљу резултат је високе постнеонаталне смртности, у којој делују фактори средине и на које се може одговарајућим акцијама друштва деловати.

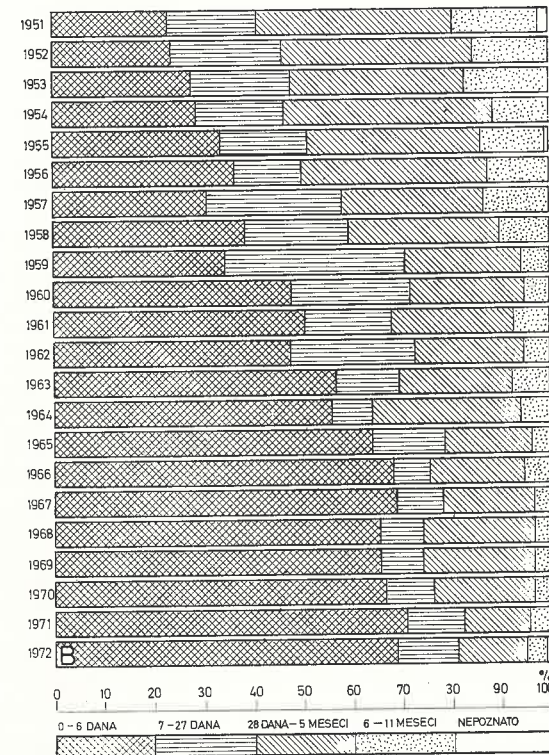
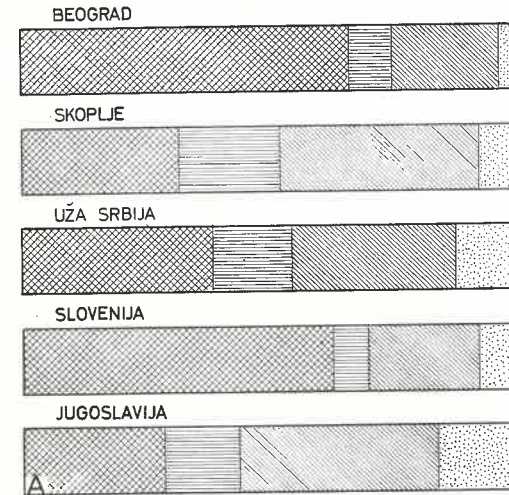
Таб. 48. — Коефицијенти смртности одојчади по старости у Београду и неким подручјима Југославије у 1969. години⁸⁶

Општи коефицијент смртности	Неонатална		Постнеонатална				
	Света	Семантална (0—6 дана)	Постсемен- тална (7—27 дана)	Света	до 5 месеци		6—11 месеци
					28 дана	6—11 месеци	
Београд	29,2	21,6	19,1	2,5	7,6	6,6	1,0
Скопље	60,1	30,9	18,9	12,0	29,2	23,9	5,3
Ужа Србија	42,9	23,7	16,8	6,9	19,2	14,4	4,8
Словенија	25,4	18,1	16,2	1,9	7,3	5,4	1,9
Југославија	57,3	25,1	16,5	8,6	32,2	22,8	9,4

Детаљнију анализу узрока смртности одојчади у Београду нисмо вршили. На основу постојеће статистичке документације указаћемо само оквирно на групе болести које представљају основне узроке смртности одојчади у Београду.

У таб. 49. дат је преглед коефицијената умрле одојчади по узроку смрти на градском подручју Београда. Пад опште смртности одојчади од педесетих година огледа се и у паду коефицијената у свим групама узрока смртности. У овом периоду је посебно опала смртност одојчади услед болести респираторног система и органа за варење. Највиша смртност на подручју Београда долази услед обољења новорођенчета и одојчета, што је у последњих десет година узрок смртности преко 60% умрле одојчади.

Постојећом статистичком класификацијом узрока смртности одојчади не може се ово питање детаљно сагледати. Такође се не могу одвојити ендогени од егзогених фактора смртности одојчади и

Ск. 6 — Старосна структура умрле одојчади.

А — у Београду, Скопљу, ужој Србији, Словенији и Југославији у 1969. години;

В — у Београду у периоду 1952—1972. године.

сагледати њихов удео у смртности одојчади. Питање удела ендеогених и егзогених фактора у смртности одојчади сагледаћемо преко биометријске анализе смртности одојчади.

Таб. 49. — Коэффициенти умрле одојчади по узроку смрти на градском подручју Београда у периоду 1951—1972. године⁸⁷)

Година	Друге инфективне и паразитарне болести (I)	Болести респираторног система (VIII)	Болести органа за варење (IX)	Обољевања новорођенчета и одојчета (XV)	Остале групе болести (III, VI, XIV, XVI, XVII)	Непознато
1952.	2,1	12,7	11,0	26,1	7,3	0,5
1953.	4,0	10,9	7,4	19,0	7,2	—
1954.	1,7	13,2	7,0	21,4	6,5	—
1955.	2,3	9,1	6,9	19,9	5,6	—
1956.	3,3	12,0	11,6	15,2	8,2	—
1957.	2,2	10,9	9,3	36,7	4,9	—
1958.	1,5	10,3	4,7	26,7	3,9	—
1959.	1,1	4,8	4,3	37,8	3,9	1,4
1960.	0,5	2,9	1,8	35,7	3,2	1,7
1961.	0,7	4,2	2,8	30,8	3,2	2,8
1962.	0,6	4,0	2,9	29,4	4,8	2,2
1963.	1,1	5,2	1,5	21,2	5,7	3,7
1964.	0,3	6,0	1,4	18,2	5,8	1,9
1965.	0,2	3,0	0,8	22,2	6,1	—
1966.	0,6	3,6	0,7	19,9	4,4	2,6
1967.	0,2	2,9	0,4	19,6	6,6	4,0
1968.	1,3	3,4	0,8	17,6	4,2	1,8
1969.	0,8	2,3	0,6	17,5	5,9	1,9
1970.	0,6	2,9	0,5	16,7	5,5	0,6
1971.	1,1	1,9	0,3	18,2	3,3	2,0
1972.	0,9	2,0	0,3	16,3	5,0	—

Биометријска анализа смртности одојчади

Ради сагледавања удела ендеогених и егзогених фактора у смртности одојчади извршили смо биометријску анализу смртности одојчади у Београду за 1952—1954. и 1970—1972. годину. Анализу смо вршили методом приказаним у методолошком делу рата. У таб. 50. дате су кумуланте броја умрле одојчади (емпиријски и теоријски подаци). У скици 7 дате су праве које се најбоље прилагођавају кумулативним подацима умрле одојчади од 28—365 дана у наведеним годинама. Њихови продужеци до Y осе показују бројеве умрле одојчади услед ендеогених и егзогених узрока смрти. Бројеве умрле одојчади услед ендеогених узрока смрти представља дуж од координатног

почетка до места где је Y оса пресечена, а остали део дужи на Y оси представља бројеве умрлих услед егзогених фактора, односно фактора животне средине. На основу једначина правих израчунали смо бројеве умрлих услед ендеогених и егзогених узрока и стопе смртности (таб. 51).

Таб. 50. — Вредности $\log^3(n+1)$ и кумулативне серије броја умрле одојчади за 1952—1954. и 1970—1972. годину у Београду⁸⁸)

»n« у данима	$\log^3(n+1) = x$	Кумулативне серије броја умрле одојчади			
		Емпиријски подаци		Теоријски подаци	
		1952—1954.	1970—1972.	1952—1954.	1970—1972.
0	0	0	0	0	0
28	3,13	696	742	732	795
30	3,31	708	743	743	797
91	7,57	1000	834	988	835
121	9,08	1107	851	1076	848
151	10,39	1195	874	1151	869
181	11,54	1263	888	1218	870
211	12,59	1300	894	1278	880
241	13,55	1341	902	1334	888
271	14,43	1395	908	1384	896
302	15,28	1416	915	1433	904
333	16,07	1448	921	1479	911
365	16,85	1471	929	1524	918

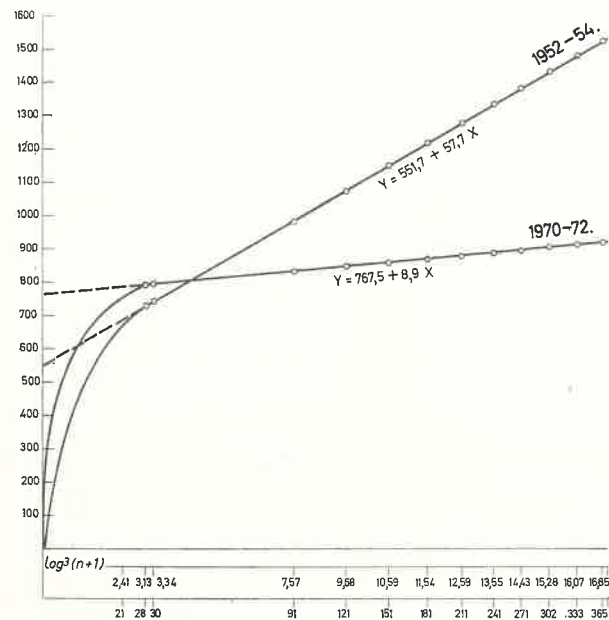
Таб. 51. — Укупна, ендеогена и егзогена смртност одојчади у Београду у периоду 1952—1954. и 1970—1972. године

	1952—54.	1970—72.	Индекс
1. Апсолутни бројеви			
Укупно умрла одојчад	1471	929	63,1
Ендеогени узроци	552	768	139,1
Егзогени узроци	919	161	17,5
2. Стопе смртности одојчади			
Укупно	52,4	28,9	55,1
Ендеогени узроци	19,7	21,4	108,6
Егзогени узроци	32,5	4,5	13,8

На основу биометријске анализе смртности одојчади може се закључити да је у Београду у периоду од педесетих до седамдесетих година овог века дошло до пораста броја умрлих услед ендеогених узрока (индекс 139,1), као и стопе смртности услед ендеогених узрока.

Стопа смртности услед ендогених узрока износила је у периоду 1952—1954. године 19,7‰, а у периоду 1970—1972. године порасла је на 21,4‰. Бројеви умрле одојчади услед егзогених узрока смртности у посматраном периоду изразито су опали (индекс 17,5). Стопа смртности услед егзогених узрока, такође, је знатно снижена и то са 32,5‰ у периоду 1952—1954. на 4,5‰ у периоду 1970—1972. године. Егзогени морталитет је у периоду 1952—1954. године преовлађивао над ендогеним, док је у периоду 1970—1972. године ендогени морталитет око пет пута виши од егзогеног.

То говори да је снижење смртности одојчади у Београду у посматраном периоду дошло захваљујући побољшању фактора животне средине, такозваних егзогених фактора смртности одојчади. Захваљујући томе смртност одојчади у Београду је данас изразито ниска, међу најнижим у Југославији.

Ск. 7 — Биометријска анализа смртности одојчади у Београду

Морталитет становништва Београда, неких југословенских и европских градова

Београдско становништво карактерише у југословенским оквирима ниска смртност. Стопе морталитета становништва Београда у периоду после другог светског рата ниже су од просека за становништво Југославије и Србије (таб. 52.). Сеоско становништво београдског подручја има у периоду од 1961—1973. године незнатно нижи морталитет од становништва уже Србије у целини.

Таб. 52. — Стопе морталитета становништва Југославије, подручја Србије и Београда у периоду после другог светског рата⁸⁹⁾

Година	СФРЈ	С р б и ј а			Уже градско подручје	Остала насеља административног подручја
		Свега	Уже подручје	Војводина		
1950—54.	11,8	12,4	11,4	12,4	6,1	—
1955—59.	10,4	10,2	9,3	10,3	6,1	—
1960—64.	9,4	9,5	8,7	9,7	7,5	7,5
1965—69.	8,7	8,8	8,5	6,5	6,8	7,4
1970.	9,2	9,6	9,6	10,4	7,0	8,2
1971.	8,7	9,0	8,7	10,2	7,7	7,5
1972.	9,1	9,5	9,4	10,8	6,7	8,9
1973.	8,7	9,1	9,1	10,2	6,5	7,2
1974.	8,4	8,8	8,5	10,5	6,5	8,4

Таб. 53. — Стопе морталитета становништва Београда, Загреба, Сарајева и Скопља у периоду 1955—1971. године⁹⁰⁾

Година	Београд	Загреб	Сарајево	Скопље
1955.	6,4	—	8,7	—
1956.	6,7	7,5	8,0	—
1957.	6,6	7,4	7,4	—
1958.	5,8	7,1	6,4	9,8
1959.	6,0	7,8	6,6	9,1
1960.	6,1	8,1	6,3	9,2
1961.	5,7	7,7	6,0	8,5
1962.	6,0	8,7	6,4	10,2
1963.	5,8	8,0	6,2	10,2
1964.	5,7	8,7	6,4	8,2
1965.	5,5	8,4	6,1	7,6
1966.	5,4	8,0	5,7	7,0
1967.	6,1	8,5	6,1	7,4
1968.	5,9	9,2	6,2	—
1969.	6,6	9,4	6,6	—
1970.	6,7	8,9	6,4	—
1971.	6,5	8,6	6,4	—

У поређењу са становништвом Загреба, Сарајева и Скопља становништво Београда има у периоду после другог светског рата за неколико промила нижу стопу морталитета. То је одраз различитих старосних структура становништва, као и осталих фактора ових различито развијених градских средина.

Таб. 54. — Стопе морталитета становништва неких европских градова у периоду 1962—1969. године⁹¹⁾

	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Београд	6,0	5,8	5,7	5,5	5,4	6,1	5,9	6,6
Дортмунд	11,2	11,9	11,6	11,8	12,0	12,3	13,3	13,3
Дизелдорф	—	11,5	10,8	11,5	12,0	12,0	12,7	13,1
Франкфурт	—	11,7	11,5	11,8	11,8	11,8	12,7	12,7
Штутгарт	—	10,1	9,8	10,1	10,3	10,2	10,7	10,9
Дрезден	15,4	14,2	14,8	14,6	14,5	15,1	15,5	16,0
Беч	—	16,0	15,8	16,7	16,3	17,0	16,8	17,2
Антверпен	11,9	12,2	—	12,3	12,1	12,1	12,1	12,9
Софија	—	6,4	6,1	6,0	6,4	6,8	7,0	7,6
Хелсинки	—	9,8	9,7	10,0	9,7	8,8	8,7	9,0
Будимпешта	—	10,2	10,3	10,8	10,5	11,2	12,2	12,3
Милано	9,7	9,6	9,4	—	—	9,7	10,1	10,2
Палермо	9,5	9,4	9,1	—	—	8,9	9,4	8,7
Осло	10,1	10,9	—	10,0	10,2	10,2	10,5	10,7
Хаг	—	9,4	9,4	9,9	10,5	10,1	10,8	11,2
Лођ	8,0	7,9	7,9	8,1	8,5	8,7	9,2	9,7
Варшава	7,2	7,1	7,0	7,4	7,3	7,9	8,2	8,9
Лисабон	—	14,3	14,6	11,3	11,8	11,9	11,9	12,7
Букурешт	—	—	—	7,9	7,2	8,5	9,4	9,2
Конвентри	—	9,4	9,0	9,1	9,0	9,1	9,0	9,3
Манчестер	—	13,0	12,0	12,3	12,5	12,6	12,7	12,7
Штокхолм	—	10,7	11,0	11,0	11,4	11,6	12,1	12,5
Цирих	8,9	8,9	8,5	8,5	8,4	8,7	8,7	8,8
Праг	—	11,3	11,6	11,7	12,1	12,4	13,3	14,3

У поређењу са великим европским градовима становништво Београда има низак морталитет (таб. 54.). Слично београдском становништву ниска стопа морталитета карактерише становништво Софије (између 6—7,6%). Становништво градова које одликује изразито низак наталитет (Будимпешта, Лођ, Варшава) има стопу морталитета вишу од београдског становништва. Највишим морталитетом становништва међу европским градовима одликује се Дрезден, Штутгарт, Дизелдорф, Беч итд., који имају од два до три пута већу смртност од београдског становништва. Ово је, пре свега, последица старења становништва ових старих градских центара.

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ СТАНОВНИШТВА

Природни прираштај у периоду од средине 19. века до првог светског рата

Природни прираштај становништва представља разлику између наталитета, односно рађања и морталитета, односно умирања. Различит износ наталитета и морталитета може формирати исти природни прираштај. Због тога нема исте карактеристике становништво чији је низак природни прираштај резултат високог наталитета и високог морталитета, и становништво чији је низак природни прираштај резултат ниског наталитета и ниског морталитета. У првом случају већи су губици становништва.

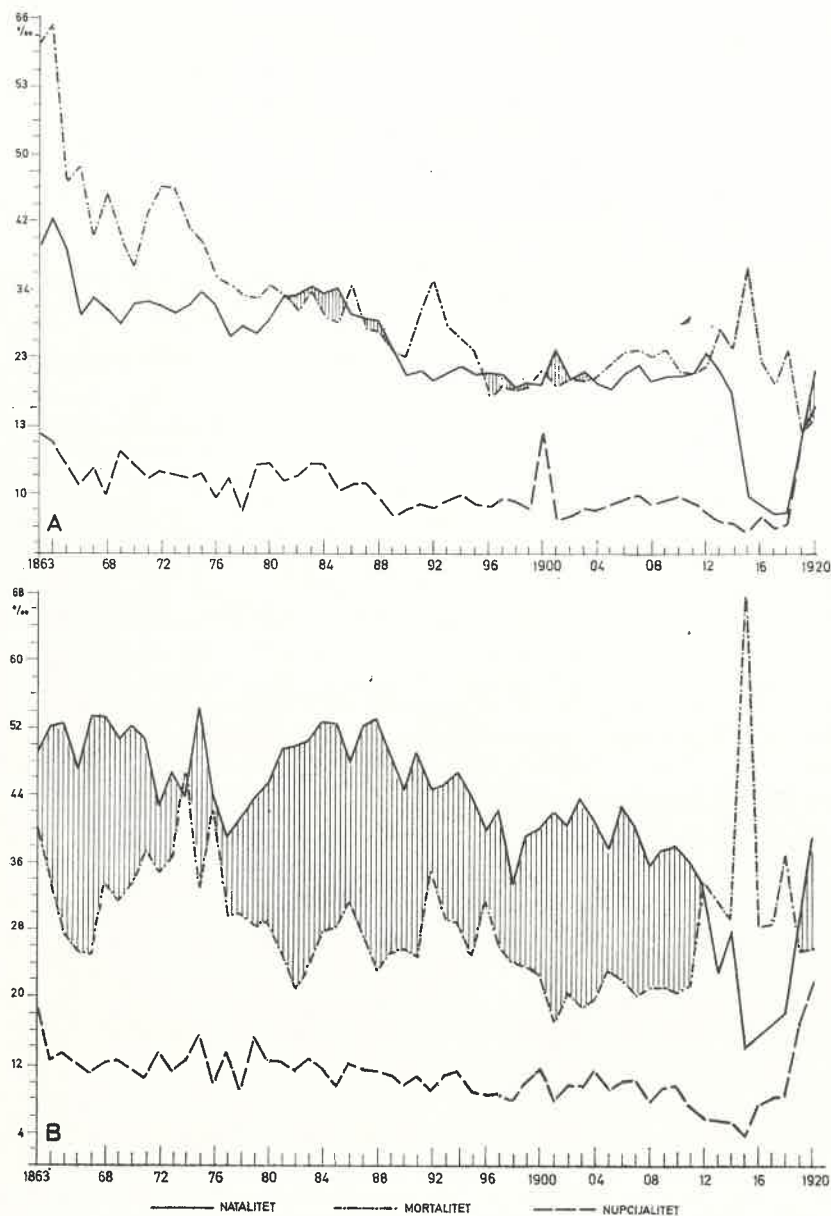
Како смо истакли, становништво Београда је током 19. века карактерисао нижи наталитет а виши морталитет него становништво осталих подручја Србије. Отуда београдско становништво у том периоду има изразито низак, претежно негативан природни прираштај. Према подацима *М. Радовановића*⁹²⁾ у периоду 1847—1854. године просечна стопа природног прираштаја (односно опадања) становништва износила је — 10,5%. Према подацима *В. Јакшића*⁹³⁾ природни прираштај становништва Београда у првој половини 19. века био је знатно нижи него у осталим европским градовима, пет пута нижи него у Лондону, а девет пута нижи него у Берлину.

Природни прираштај становништва градског подручја Београда је од средине 19. века те до првог светског рата, такорећи, непрестано био негативан. Тенденција опадања наталитета и његов ниво нижи него на осталом подручју Србије, уз високу смртност, међу највишим у Србији, резултира међу београдским становништвом вишак умрлих над рођеним. Тако је градско становништво Београда током 19. века расло искључиво захваљујући имиграцији.

Истина, негативан износ природног прираштаја имао је у другој половини 19. века тенденцију смањења, услед опадања морталитета, која је ратним збивањима ометана (таб. 55, ск. 8). Стопа природног прираштаја била је на градском подручју Београда позитивна у 17 година од укупно 58 година у периоду 1863—1920. године. Највиши износ у овом периоду достигла је стопа природног прираштаја у 1920. години од 6,4%, а најнижи у 1915. години од — 27,1%.

У истом периоду природни прираштај становништва у сеоским насељима рејона Подунавље позитиван је, са стопом вишом од просека за ужу Србију у целини (ск. 8). У периоду 1880—1890. године становништво рејона Подунавље има, заједно са рејоном Колубаре и Крагујевца, највише стопе природног прираштаја у Србији (у 1882. години, на пример, 29,0%). Ово је резултат високог наталитета становништва рејона Подунавље.

Природни прираштај рејона Подунавље, као и уже Србије у целини, имао је до српско-турског рата тенденцију опадања, да би у компензационом периоду након 1878. године растао, а затим поново наставио тенденцију опадања. То је последица наведеног пада ната-

Ск. 8 — Наталитет, морталитет, природни прираштај и нупцијалитет у периоду 1863—1920. године
 А — становништва Београда; Б — становништва рејона Подунавље

литета и морталитета. Стопа природног прираштаја опала је у рејону Подунавља са 29,0‰ у 1882. години на 17,6‰ у 1910. години, а становништва у же Србије са 24,0‰ у 1883. години на 16,2‰ у 1910. години. Стопа природног прираштаја становништва градског подручја Београда износила је у 1863. години — 23,3‰, у 1885. години 4,4‰, а у 1910. години — 0,4‰.

За време балканских и првог светског рата природни прираштај сва три анализирана подручја је негативан, са најнижим износом у 1915. години од — 27,1‰ на градском подручју Београда, — 53,6‰ у рејону Подунавља и — 55,8‰ у ужој Србији.

Природни прираштај у периоду између два светска рата

Природни прираштај становништва градског подручја Београда је у периоду после првог светског рата те до тридесетих година у

Таб. 55. — Стопе природног прираштаја становништва Београда, рејона Подунавље и у же Србије од 1863—1920. године⁹⁴⁾

Година	Београд	Рејон Подунав.	Ужа Србија	Година	Београд	Рејон Подунав.	Ужа Србија
1863.	—23,3	8,0	8,1	1892.	—12,0	9,1	8,6
1864.	—22,8	17,5	14,0	1893.	—5,8	16,0	12,6
1865.	—7,7	25,3	21,3	1894.	—3,2	17,7	14,3
1866.	—18,2	21,2	21,5	1895.	—2,6	18,7	16,6
1867.	—6,9	28,4	19,1	1896.	2,9	8,4	13,9
1868.	—13,6	19,5	13,1	1897.	1,7	16,2	15,7
1869.	—10,9	19,1	15,9	1898.	0,2	8,7	11,9
1870.	—4,1	18,7	11,6	1899.	0,6	15,4	14,4
1871.	—11,1	12,9	10,8	1900.	—1,5	17,9	18,4
1872.	—13,9	7,8	7,0	1901.	4,5	25,1	16,6
1873.	—14,8	10,4	9,8	1902.	0,0	19,3	15,5
1874.	—9,5	—3,7	5,3	1903.	0,9	24,9	17,1
1875.	—5,0	22,0	14,6	1904.	—0,4	21,0	18,1
1876.	—3,6	1,6	—6,6	1905.	—3,2	13,8	12,5
1877.	—6,5	9,0	—0,3	1906.	—2,7	20,5	16,4
1878.	—3,4	10,9	4,6	1907.	—1,6	18,9	17,4
1879.	—4,1	15,4	7,9	1908.	—3,0	14,0	7,3
1880.	—4,1	16,4	8,9	1909.	—3,1	16,3	8,9
1881.	—0,2	24,4	20,4	1910.	—0,4	17,6	16,2
1882.	1,9	29,0	20,9	1911.	0,0	14,5	10,1
1883.	0,8	26,7	24,0	1912.	1,4	—1,1	—1,3
1884.	2,9	24,9	22,5	1913.	—5,2	—9,1	—8,7
1885.	4,4	24,0	19,5	1914.	—5,4	—1,3	—8,7
1886.	—3,8	16,3	12,1	1915.	—27,1	—53,6	—55,8
1887.	1,1	24,4	21,2	1916.	—17,5	—12,8	—18,7
1888.	1,2	29,9	21,1	1917.	—15,2	—11,5	—15,8
1889.	0,2	23,4	18,4	1918.	—19,0	—18,8	—32,8
1890.	—2,1	18,4	14,7	1919.	—0,1	3,7	3,9
1891.	—6,9	24,4	18,0	1920.	6,4	13,1	18,1

пораству, услед пораста наталитета у поратном компензационом периоду. Опадање наталитета београдског становништва од тридесетих година и опадање морталитета, услед побољшања социо-економских и здравствених услова живота, доводи до пада природног прираштаја београдског становништва од тридесетих година овог века (таб. 56, ск. 9). Стопа природног прираштаја износила је на градском подручју Београда у 1927. години 8,9%, а у 1940. години 3,5%. У међуратном периоду природни прираштај становништва Београда је позитиван, што није било случај током друге половине 19. века. У погледу износа становништво Београда карактерише, заједно са војвођанским становништвом и становништвом Крајине, најнижи природни прираштај у овом периоду у Србији.

Таб. 56. — Природни прираштај становништва Београда, рејона Подунавље и уже Србије у периоду 1921—1940. године⁹⁵⁾

Година	Природни прираштај у Београду	Стопе природног прираштаја		
		Београд	рејон Подунавља	ужа Србија
1921.	534	4,0	15,8	18,5
1922.	1264	8,6	13,8	18,5
1923.	1206	6,9	15,7	17,6
1924.	1222	7,2	11,4	16,5
1925.	1600	8,7	13,9	16,4
1926.	1715	8,3	18,8	17,0
1927.	1777	8,9	9,1	15,3
1928.	1780	7,9	11,4	14,9
1929.	1479	6,5	9,1	14,1
1930.	2223	8,8	12,3	16,5
1931.	2004	7,6	10,8	15,7
1932.	1688	2,5	10,2	15,2
1933.	1590	5,6	12,2	15,8
1934.	1458	5,0	12,9	16,5
1935.	1266	4,5	11,7	15,0
1936.	2273	4,2	9,3	13,3
1937.	942	3,0	9,3	12,5
1938.	1341	4,4	8,0	10,8
1939.	1083	3,5	6,4	10,4
1940.	1130	3,5	5,4	9,0

Сеоско становништво рејона Подунавље карактерише у међуратном периоду нижи природни прираштај него становништво Србије у целини. То је последица пада наталитета сеоског становништва у овом периоду. Захваљујући томе смањене су разлике у стопи природног прираштаја међу градским становништвом Београда и становништвом сеоских насеља у његовој околини.

Природни прираштај у периоду после другог светског рата

Пораст наталитета у компензационом периоду после другог светског рата, уз настављање опште тенденције пада смртности, довео је на градском подручју Београда у периоду од 1946—1950. године до пораста стопе природног прираштаја становништва. Стопа природног прираштаја порасла је са 8,8% у 1946. години на 16,5% у 1950. години, што представља највиши износ природног прираштаја у Београду у периоду од друге половине 19. века до данас. Од 1950. године природни прираштај опада, услед пада наталитета и морталитета, да би се са стопом од око 7,0% и прираштајем од 4—5000 становника годишње стабилизовао у периоду 1957—1965. године. У периоду 1966—1969. године стопа природног прираштаја се креће између 6,0—7,0%, а од 1970. године има тенденцију пораста, услед наведеног пораста наталитета. У 1974. години стопа природног прираштаја становништва Београда износила је 9,2%, а вишак рођених над умрлим 8649 становника.

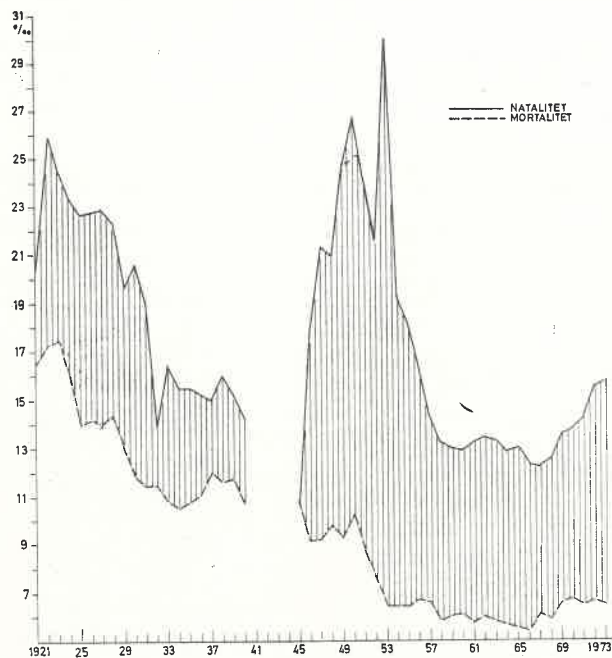
Таб. 57. — Природни прираштај на ужем градском подручју Београда у периоду 1945—1974. године⁹⁶⁾

Година	Природни прираштај	Стопа природног прираштаја	Година	Природни прираштај	Стопа природног прираштаја
1945.	— 84	— 0,2	1960.	4020	6,8
1946.	1948	8,8	1961.	4651	7,5
1947.	4425	12,1	1962.	4722	7,4
1948.	4272	11,1	1963.	4989	7,5
1949.	6217	15,4	1964.	4920	7,1
1950.	7022	16,5	1965.	4301	7,5
1951.	6545	15,3	1966.	4982	6,9
1952.	6151	14,0	1967.	4505	6,1
1953.	6644	14,5	1968.	4994	6,6
1954.	5981	12,7	1969.	5309	6,9
1955.	5694	11,8	1970.	5395	7,0
1956.	4854	9,7	1971.	5987	7,7
1957.	3988	7,7	1972.	8090	8,8
1958.	4009	7,4	1973.	8649	9,2
1959.	3970	7,0	1974.	8798	9,2

Разлике у природном прираштају међу становништвом разних подручја Београда сагледаће се при анализи по општинама административног подручја (таб. 58, ск. 2).

Најнижи природни прираштај на београдском подручју има становништво општина у којима преовлађују типична сеоска насеља

(Барајево, Сопот, Гроцка). Опадање наталитета уз пораст смртности условљено је емигрирањем млађег становништва из сеоских насеља ових општина, што као резултату даје низак, чак негативан, природни прираштај. Стопа природног прираштаја становништва општине Барајево износила је у 1957. години 6,5‰, а од 1966. године има негативан износ. Негативан природни прираштај појединих година у последњој деценији има и становништво општине Сопот. Стопа природног прираштаја становништва општине Гроцка последњих година износи око 5,0‰.

Ск. 9 — Наталитет, морталитет и природни прираштај становништва Београда у периоду 1921—1973. године

Чисто градско становништво у старим градским општинама (Стари град, Савски венац, Врачар) одликује нижи наталитет али и нижи морталитет од сеоског становништва. Отуда су стопе природног прираштаја код чисто градског становништва позитивне, мада изразито ниске. Стопа природног прираштаја становништва општине Стари град износила је у 1957. години 5,2‰, а од шездесетих година износи између 1—3‰. Стопа природног прираштаја становништва

Таб. 58. — Природни прираштај становништва по општинама административног подручја Београда у периоду од 1957—1974. године^{в)}

	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.
Барајево	6,5	5,6	1,1	3,6	4,1	2,4	2,1	1,1	2,0	-0,4	0,3	0,6	0,2	-0,5	-1,5	1,6	0,7	3,1
Чукарица	14,7	15,3	17,7	13,7	14,7	13,6	12,9	12,5	12,8	12,6	12,2	13,5	13,2	13,5	14,1	13,1	13,7	13,4
Гроцка	8,5	11,5	5,9	8,8	6,3	4,8	5,1	3,2	4,5	6,5	1,8	5,1	3,1	3,0	5,0	5,4	8,1	9,3
Крњача	18,6	17,9	19,4	15,8	15,6	16,9	15,9	13,0	12,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Н. Београд	18,7	17,6	13,6	11,4	9,8	11,6	11,2	9,8	10,6	9,6	8,1	7,9	8,5	8,2	8,5	7,7	9,9	11,1
Обреновац	—	10,4	8,6	9,6	8,1	5,0	7,6	5,7	5,1	5,1	4,7	5,5	5,7	4,7	4,0	4,4	7,1	6,0
Паламула	7,9	8,1	7,5	7,0	7,6	8,0	8,8	6,9	7,9	8,5	7,9	8,2	7,9	9,3	9,6	8,6	9,3	8,9
Раковица	13,3	15,6	14,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13,0
Рипањ	11,4	13,8	12,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Савски венац	7,8	8,4	6,2	5,0	6,6	5,6	4,9	4,7	4,6	4,6	3,1	3,1	3,3	4,0	4,4	3,4	5,1	6,0
Стари град	5,2	4,4	4,2	4,0	4,5	3,8	2,1	2,8	2,2	2,3	0,4	1,1	0,9	1,4	1,5	2,2	2,2	2,6
Сурчин	8,8	15,1	13,9	15,9	13,0	11,0	11,4	12,5	12,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Умка	4,7	8,3	6,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Вождовац	10,6	11,2	10,8	9,6	10,3	10,2	10,7	9,7	9,9	9,6	9,6	9,7	10,6	11,1	10,4	9,4	8,7	8,3
Врачар	3,2	2,9	2,6	2,9	3,3	2,6	2,4	1,5	2,0	1,6	0,6	1,3	0,7	0,4	1,5	1,9	2,2	1,9
Земун	7,1	7,6	7,6	7,8	11,3	10,6	12,0	12,2	12,8	11,6	11,0	12,2	12,3	12,6	11,6	12,5	11,8	11,8
Звездара	12,3	12,0	11,8	10,3	8,7	8,4	9,1	8,3	8,8	7,0	7,5	8,6	9,8	8,4	10,7	10,4	10,3	9,5
Сопот	—	—	—	2,8	4,0	0,8	3,3	0,1	-0,1	1,8	0,1	-0,9	-0,9	0,4	-2,3	-0,3	-0,5	-1,4

општине Савски венац износила је у 1957. години 7,8‰ а последњих десет година креће се између 3—5‰.

Највиши природни прираштај на београдском подручју има становништво општина у чијем су саставу новоурбанизована сеоска насеља и нови градски делови (Чукарица, Вождовац, Земун, Звездара). Услед повољније старосне структуре, настале интензивним досељавањем млађег становништва, становништво ових општина одликује највиши наталитет а најнижи морталитет, што условљава највиши природни прираштај на београдском подручју. Стопа природног прираштаја становништва општине Чукарица износила је у посматраном периоду између 17—12,0‰, општине Вождовац између 11—9,0‰, а општине Земун између 7—12,0‰. Становништво општине Нови Београд имало је на почетку посматраног периода изразито висок природни прираштај становништва, али је брзим падом наталитета стопа природног прираштаја опала и последњих година износи око 7—9,0‰.

Удео природног прираштаја у укупном порасту становништва

Низак природни прираштај становништва Београда током друге половине 19. века, у већини година са вишком умрлих над рођеним, није могао да буде снага пораста београдског становништва. Оно је расло искључиво захваљујући имиграцији.

Виши природни прираштај становништва Београда између два светска рата чинио је у трећој деценији овог века између 8—12,0‰ укупног пораста становништва, а у четвртој деценији између 14 — 41,0‰. После другог светског рата настаје период снажне имиграције у Београд, те је удео природног прираштаја и поред његовог већег износа врло мали. У 1946. години природни прираштај чини свега 6,7‰ укупног пораста становништва. У 1952. години број досељеног становништва у Београд је мањи, а природни прираштај чини 51,3 укупног пораста становништва. Од шездесетих година овога века снажније опада прилив становништва у Београд, услед смањених могућности запошљавања, те удео природног прираштаја у укупном порасту становништва има тенденцију пораста. Последњих година природни прираштај чини преко половину укупног пораста становништва Београда.

У педесетогодишњем периоду од 1922—1972. године само је у току шест година (1951, 1952, 1979, 1970, 1971, 1972) природни прираштај чинио више од половине укупног пораста београдског становништва. То је последица ниског природног прираштаја, узрокованог ниским нивоом фертилитета, који није у могућности да прати изразито снажан развитак Београда, као економског, административног, културнопросветног, здравственог центра Србије и Југославије.

Природни прираштај становништва Београда, неких југословенских и европских градова

У претходним анализама смо нагласили да становништво Београда карактерише у југословенским размерама ниска плодност. Такође, београдско становништво карактерише нижа смртност од просека за југословенско и за становништво подручја Србије. Природни прираштај београдског становништва у периоду после другог светског рата нижи је од просека за југословенско и становништво Србије у целини. Међутим, београдско становништво има виши природни прираштај од становништва уже Србије и Војводине. Последње четири године стопа природног прираштаја становништва Београда око три пута је виша од становништва Војводине, због знатно више смртности војвођанског становништва. Природни прираштај становништва осталог административног подручја Београда последњих година на нивоу је становништва уже Србије (таб. 59.).

Таб. 59. — Природни прираштај становништва Југославије, подручја Србије и Београда у периоду после другог светског рата⁹⁸⁾

Година	СФРЈ	С р б и ј а			Уже градско подручје	Остала насеља административног подручја Београда
		Свега	Уже подручје	Војводина		
1950—54.	17,0	15,0	14,7	10,9	14,6	—
1955—59.	14,2	11,7	10,3	8,1	8,7	—
1960—64.	12,6	10,3	7,0	6,5	7,3	8,6
1965—69.	10,0	7,0	6,7	4,8	6,8	7,8
1970.	8,4	6,7	5,6	2,0	7,0	9,2
1971.	9,6	8,9	6,1	3,2	7,7	8,7
1972.	9,2	8,6	6,1	2,8	8,8	4,2
1973.	9,3	8,9	6,4	3,1	9,2	6,6
1974.	9,7	9,6	7,0	3,3	9,2	7,7

У поређењу са становништвом Загреба београдско становништво је до 1960. године имало нешто виши природни прираштај (за око 2,0‰), док су од 1960. године разлике смањене. Становништво Сарајева је у посматраном периоду карактерисао виши наталитет од становништва Београда и Загреба, док је ниво морталитета био на нивоу београдског становништва. Отуда је стопа природног прираштаја становништва Сарајева у периоду 1957—1967. године за око два пута виша него код становништва Београда. Услед пада наталитета становништва Сарајева последњих година дошло је и до смањења разлика у стопи природног прираштаја београдског и сарајевског становништва. Становништво Скопља одликовало се у посматраном периоду вишим нивоом и наталитета и морталитета. Отуда становништво укупног административног подручја Скопља карактерише у периоду 1958—1967. око три пута виши природни прираштај од становништва Београда.

Таб. 60. — Стопе природног прираштаја становништва Београда, Загреба, Сарајева и Скопља у периоду 1955—1971. године⁹⁹⁾

Година	Београд	Загреб	Сарајево (административно подручје)	Скопље (административно подручје)
1955.	11,8	—	18,6	—
1956.	9,7	6,5	16,7	—
1957.	7,7	5,4	16,0	—
1958.	7,4	4,9	17,2	22,7
1959.	7,0	4,8	15,0	20,4
1960.	6,8	4,4	14,6	20,5
1961.	7,5	5,5	14,7	20,7
1962.	7,4	4,9	13,6	17,9
1963.	7,5	6,1	14,4	16,9
1964.	7,1	5,7	14,0	21,2
1965.	7,5	7,3	13,3	23,0
1966.	6,9	8,1	13,5	21,0
1967.	6,1	6,8	12,0	20,1
1968.	6,6	5,7	11,7	—
1969.	6,9	7,8	11,6	—
1970.	7,0	5,9	10,5	—
1971.	7,7	6,6	11,2	—

Навели смо да београдско становништво у поређењу са већим европским градовима има низак и наталитет и морталитет. Отуда са стопом природног прираштаја од 6—7,0% у периоду 1962—1969. године Београд се заједно са Софијом Цирихом, Хелсинкијем, Лисабоном и Манчестером налази између европских градова које одликује средњи ниво природног прираштаја. Вишу стопу природног прираштаја од 10,0% имали су у посматраном периоду градови које одликује највиши наталитет (Милано, Палермо, Конвентри). Изрази то низак природни прираштај становништва имају они европски градови који имају низак наталитет (Варшава, Лођ, Будимпешта, Праг), и они који су у посматраном периоду имали највиши морталитет (Дрезден, Беч итд.). Претежно негативну стопу природног прираштаја имали су у посматраном периоду следећи европски градови: Дрезден, Беч, Будимпешта и Праг. Градови, чије је становништво у периоду 1962—1969. године карактерисао ниво природног прираштаја као и становништво Београда, имали су знатно виши ниво морталитета и наталитета од београдског становништва. То говори да се природни развитак београдског становништва одвија кроз мање губитке, што се може рећи и за становништво Софије, које је у погледу природног развитка најсличније београдском становништву.

Таб. 61. — Стопе природног прираштаја становништва неких европских градова у периоду 1962—1969. године¹⁰⁰⁾

	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Београд	7,4	7,5	7,1	7,5	6,9	6,1	6,6	6,9
Дортмунд	—	5,1	4,9	4,2	3,9	2,7	1,1	0,4
Дизелдорф	—	4,3	5,0	3,6	3,3	2,6	1,0	1,0
Франкфурт	—	2,3	2,6	1,8	1,8	1,5	0,4	-1,5
Штутгарт	—	5,0	5,2	4,3	4,0	3,5	2,4	1,2
Дрезден	-0,8	1,2	0,3	0,3	-0,1	-1,3	-2,2	-2,6
Беч	—	-3,7	-3,6	-4,6	-4,0	-4,5	-4,4	-5,6
Антверпен	4,1	4,1	—	2,9	2,9	2,4	0,9	—
Софија	—	5,8	5,8	5,2	6,3	6,5	8,0	8,3
Хелсинки	—	8,2	8,3	8,3	8,6	9,3	8,2	6,2
Будимпешта	—	-1,6	-1,3	-1,5	-0,5	0,0	0,0	0,2
Милано	8,7	10,2	12,1	—	—	10,7	10,3	10,7
Палермо	18,0	17,4	18,5	—	—	16,9	16,3	17,8
Осло	4,5	3,7	—	5,6	5,2	4,5	5,1	4,8
Хаг	—	6,9	5,8	4,7	2,8	3,1	2,0	2,0
Лођ	3,5	2,9	2,6	2,1	1,2	0,7	0,5	0,4
Варшава	4,1	3,6	3,3	2,2	1,9	1,0	1,1	0,6
Лисабон	—	10,8	12,0	6,7	6,2	6,1	5,6	4,4
Букурешт	—	—	—	0,1	0,0	15,0	12,1	7,1
Конвентри	—	11,6	11,3	11,1	10,9	10,2	10,1	9,1
Манчестер	—	7,2	8,7	7,3	6,7	5,7	5,1	4,1
Штокхолм	2,5	2,2	2,7	1,8	0,5	-0,2	-2,0	-2,9
Цирих	6,9	8,1	8,2	7,5	7,0	6,2	5,3	4,1
Праг	—	-0,4	-0,1	-0,3	-1,6	-2,0	-2,9	-3,8

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Природни развитак београдског становништва одликује током 19. и 20. века низ специфичности у односу на остало становништво Србије.

Током друге половине 19. века наталитет градског становништва Београда био је, заједно са становништвом источне Србије, међу најнижим у Србији. У том периоду сеоско становништво београдског и подунавског среза одликовала је и до два пута виша плодност, међу највишим у Србији. Прихватање контроле рабања и секуларни пад наталитета градског становништва Београда, поред његовог релативно ниског нивоа, почиње од осамдесетих година 19. века, раније него код осталог становништва Србије. Сталном тенденцијом пада

стопа natalитета градског становништва Београда снижена је од средине 19. века до данас са 30—40% на 12—15%.

Контрола рабања и бржи пад natalитета захватили су сеоско становништво београдског подручја тек између два рата и после другог светског рата. Стопа natalитета сеоског становништва снижена је са 40,0% на 17—13,0% од почетка овог века до данас.

Становништво Београда карактерише данас изразито низак natalитет у поређењу са југословенским и европским градовима.

У погледу нивоа плодности постоје знатне разлике међу женским становништвом на чисто градском и осталом административном подручју Београда. Женско становништво градског подручја Београда одликује нижи ниво плодности од женског становништва претежно сеоских насеља осталог административног подручја Београда. Највишом плодношћу на београдском подручју одликује се новодосељено становништво у приградским насељима и новим градским деловима. Долазећи обично са подручја више плодности, новодосељено женско становништво са собом доноси схватања о величини породице средине из које долази. Отуда су опште стопе фертилитета женског становништва старих градских општина (Стари град, Савски венац итд.) у 1961. и 1971. години износиле око 34,0%, а женског становништва општина где преовлађује новодосељено становништво (Чукарица, Вождовац, Земун, Звездара) између 60,0—76,0%. Новодосељено становништво одликује виши ниво плодности и од чисто сеоског становништва београдског подручја, које је у периоду између два рата захваћено контролом рабања и падом плодности.

Женско становништво читавог административног подручја Београда карактерише од почетка овог века стална тенденција пада плодности. Жене у старијим кохортама одликовала је у 1971. години виша плодност у односу на жене млађих старосних кохорти. Жене на градском подручју Београда које су рабале у првим трима деценијама овог века родиле су у просеку 2—3 деце, а оне које су рабале после треће деценије родиле су у просеку мање од двоје деце. Жене на осталом административном подручју родиле су у такорећи свим старосним кохортама по једно дете више него жене на градском подручју Београда.

Ниска плодност женског становништва градског подручја Београда условљена је високим неучествовањем жена у репродукцији и ограничењем рабања на мање од двоје деце. Истина, неучествовање у репродукцији међу женским становништвом града Београда има тенденцију опадања, али је и даље знатно високо. У старосним кохортама, које су 1971. године биле изишле из репродуктивног периода живота, око једна петина жена није учествовала у репродукцији, а у кохортама које су при крају репродуктивног периода живота између 14—16,0%. На осталом административном подручју у истим старосним кохортама није учествовала у репродукцији око једна десетина жена. Неучествовање у репродукцији је посебно високо код женског становништва вишег образовног нивоа и бољих социо-економских услова живота.

Осим неучествовања у репродукцији на ниску плодност женског становништва градског подручја Београда делује ограничење рабања на мање од двоје деце, што није довољно за нормално обнављање репродукције.

Услед ниског нивоа фертилитета нето стопе репродукције женског становништва градског и укупног административног подручја Београда мање су од јединице. То значи, да у условима плодности и смртности као у 1971. години, женско становништво на подручју Београда неће у просеку родити по једно женско дете. Према томе, београдско становништво ће, када је у питању природно кретање, бројчано опадати.

Становништво Београда, као и становништво сеоских насеља београдског подручја, карактерише од средине 19. века до данас стална тенденција пада mortalитета, која је једино ремећена ратним приликама. Опадање mortalитета настаје као последица великих и револуционарних промена у социо-економским, хигијенским, здравственим и осталим условима живота у последњем стогодишњем периоду.

Изразито висока смртност београдског становништва средином 19. века, са стопом и до 60,0%, снижена је до данас за десет пута. Београдско становништво карактерише данас стопа смртности од око 6,0%, што је низак ниво у поређењу са југословенским становништвом и становништвом већих европских градова.

Опадање mortalитета београдског становништва долази одлучујуће од пада смртности одојчади и смртности деце старости до 4 године. Смртност одојчади у Београду снижена је од почетка овог века за око седам пута. Коефицијент смртности одојчади износио је крајем 19. и почетком 20. века 198,5%, а у 1973. години 26,9%. Опадање смртности одојчади на градском подручју Београда одлучујуће долази услед пада постнеонаталне смртности, а то значи услед побољшања услова средине, такзованих егзогених фактора. Коефицијент смртности одојчади у Београду од 20—30,0% последњих година, коефицијент неонаталне смртности око 20,0% а постнеонаталне смртности између 5—7,0%, и удео неонаталне смртности у укупној смртности са преко 80,0% указује на изразито низак ниво смртности одојчади.

У условима смртности као у 1971. години новорођено дете на градском подручју Београда очекују 72,8 година живота а на укупном административном подручју 72 године живота. Београдско становништво очекује дуже средње трајање живота у односу на остало југословенско становништво.

Наведени ток natalитета и mortalитета београдског становништва од средине 19. века до данас формирао је специфичан ток природног прираштаја. У периоду друге половине 19. века и до првог светског рата градско становништво Београда карактерисао је такође непрестано вишак умрлих над рођенима. То значи да се Београд у овом периоду развијао искључиво захваљујући имиграцији становништва.

У истом периоду природни прираштај становништва у сеоским насељима београдског и подунавског среза је међу највишим у Србији.

У периоду између два рата и после другог светског рата природни прираштај становништва београдског подручја је позитиван, са општом тенденцијом пада и смањењем разлика међу градским и сеоским становништвом.

Од средине 19. века до данас битно је измењен карактер природног развоја становништва Београда. Опadaњем наталитета, а пре свега снажним падом смртности, природни развој београдског становништва постао је знатно економичнији. И ако је наталитет београдског становништва у првој половини 19. века био око три пута виши, природни прираштај је претежно био негативан, услед високе смртности. Пад смртности, посебно смртности одојчади, довео је у периоду после првог светског рата до позитивног природног прираштаја.

Процес репродукције београдског становништва одвија се данас уз знатно мање губитке.

НАПОМЕНЕ

- 1) *М. Ранчић*: Пораст становништва Београда (рукопис) 7.
- 2) Природно-кретање становништва Србије од 1863—1954. године (Завод за статистику НР Србије, приказ 20, Београд 1957.) 1.
- 3) Статистички годишњаци Београда од 1957—1975. године (Завод за статистику града Београда, у даљем тексту СГБ).
- 4) *М. Ранчић*: Белешке о пописима становништва у Београду (рукопис) 7.
- 5) Исто, с. 6.
- 6) Исто, с. 6.
- 7) Методе истраживања природног развоја становништва дате су у студији *Д. Брезник*: Демографски методи и модели (Институт друштвених наука, Београд 1972.) с. 55—119.
- 8) Исто, с. 50.
- 9) Исто, с. 95—98.
- 10) Исто, с. 64—80.
- 11) Исто, с. 80—88.
- 12) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II, Српска академија наука и уметности, Београд 1974.) 282.
- 13) Београд у прошлости и садашњости (Библиотека савремене општине, бр. 12, Београд 1927.).
- 14) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II) 278.
- 15) Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године, с. 63—69.
- 16) *В. Миленковић*: Економска историја Београда (Београд 1932.) 73.

- 17) СГБ (1962.) — подаци за Београд, Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године — подаци за Подунавље и ужу Србију.
- 18) СГБ (1972—1974).
- 19) Овакав закључак дат је у студији Група сарадника: Тенденције у досадашњем демографском развоју Београда и перспективе за будући период (Центар за демографска истраживања ИДН, Београд 1969.) 5.
- 20) Израчунато на основу података СГБ (1962—1975.), Група сарадника: Тенденције у досадашњем демографском развоју Београда и перспективе за будући период, с. 5 — подаци за приградска насеља.
- 21) СГБ (1972.) — резултати пописа становништва у 1971. години.
- 22) Исто.
- 23) Исто.
- 24) СГБ (1957—1975.).
- 25) *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић, М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији (Институт друштвених наука, Београд 1972.) 52. — подаци за СФРЈ и Србију; СГБ (1972—1975.) — подаци за Београд.
- 26) СГБ (1957—1972); Статистички годишњак Загреб за 1968, 1969. и 1970. годину (Завод за статистику града Загреб, у даљем тексту СГЗ); Статистички годишњак Сарајева за 1970. и 1972. годину (Републички завод за статистику у Сарајеву, у даљем тексту СГС); Статистички годишњак Скопља за 1968. годину (Градска скупштина Скопља — Завод за статистику, у даљем тексту СГСК).
- 27) СГБ (1969, 1970.).
- 28) Анализа учешћа фертилног континента жена у укупном женском становништву града Београда (са приградским насељима) преузета је из студије *Д. Тасић и Д. Брезник*: Промене у структурама становништва Београда (рукопис) 19.
- 29) СГБ (1962, 1972.) — резултати пописа становништва у 1961. и 1971. години.
- 30) Израчунато на основу података о виталним догађајима и података пописа становништва у 1961. и 1971. години — СГБ (1962, 1972); Демографска статистика за 1971. годину (Савезни завод за статистику, Београд 1974); Попис становништва 1961. и 1971. године (Савезни завод за статистику, Књ. X Београд 1965. и Књ. VIII Београд 1973.).
- 31) Израчунато на основу података виталне и пописне статистике.
- 32) Израчунато на основу посебног програма обраде података пописа становништва у 1971. години у Заводу за статистику града Београда.
- 33) Исто.
- 34) *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић, М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији, с. 136.
- 35) Преузето из рада *Д. Тасић и Д. Брезник*: Промене у структурама становништва Београда, с. 38—42.
- 36) Исто, с. 41.
- 37) Исто, с. 42.
- 38) Исто, с. 41.
- 39) Израчунато на основу посебног програма обраде података пописа становништва у 1971. години у Заводу за статистику града Београда.
- 40) Исто.
- 41) Исто.
- 42) Исто.
- 43) У студији *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић, М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији, с. 143. дат је исти закључак при анализи вероватноће повећања броја живорођене деце за женско становништво Југославије.

44) Израчунато на основу посебног програма обраде података пописа становништва у 1971. години у Заводу за статистику града Београда.

45) *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић, М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији, с. 154.

46) Израчунато на основу посебног програма обраде података пописа становништва у 1971. години у Заводу за статистику града Београда.

47) Исто.

48) Исто.

49) Исто.

50) Исто.

51) Исто.

52) Исто.

53) Исто.

54) Исто.

55) Исто.

56) Исто.

57) Исто.

58) *Т. Борђевић*: Наш народни живот (Књ. IV, Београд 1931.) 17.

59) *Т. Борђевић*: Из Србије кнеза Милоша (Београд 1922) 214.

60) *Д. Дивљановић*: Здравствена култура ваљевског краја у првој половини 19. века (Београд 1971.) 55, 64. и 77.

61) *В. Јакшић*: Општи покрет људства Србије у години 1852. (Гласник друштва србске словесности, Св. V, Београд 1853.) 266.

62) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II) 282.

63) Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године, с. 63—69.

64) СГБ (1962.) — подаци за Београд; Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године, с. 70—71. — подаци за Подунавље и ужу Србију.

65) СГБ (1972—1975.).

66) Исто.

67) СГБ (1957—1975.).

68) *Д. Брезник*: Демографски методи и модели, с. 61.

69) Овакав закључак је дат на основу података за 1971. годину у студији *Групе сарадника*: Тенденције у досадашњем демографском развоју Београда и перспективе за будући период, с. 12.

70) Подаци за 1953. и 1961. годину преузети су из студије *Групе сарадника*: Тенденције у досадашњем демографском развоју Београда, с. 12, а подаци за 1971. годину израчунати су на основу података пописа становништва и виталних догађаја СГБ (1972.) и Демографска статистика за 1972. годину.

71) СГБ (1972.).

72) *Д. Брезник*: Демографски методи и модели, с. 241.

73) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II) 287.

74) СГБ (1957).

75) СГБ (1972).

76) *Д. Тасић и група сарадника*: Смртност одојчади у Југославији (Институт друштвених наука, Београд 1966.) 7.

77) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II) 286.

78) СГБ (1957—1975) — подаци за Београд; *Д. Тасић и група сарадника*: Смртност одојчади у Југославији, с. 30. — подаци за ужу Србију, Словенију и Југославију до 1962. године; Демографска статистика за 1971. годину.

79) *А. Гјоргов*: Неки социјално-медицински аспекти смртности одојчади у Скопљу (Становништво 3—4 за 1970. годину, Центар за демографска истраживања ИДН) 257.

80) СГБ (1957—1975.).

81) СГЗ (1968, 1969. и 1972.); СГС (1970. и 1972.); СГСк (1968) и *А. Гјоргов*: Неки социјално-медицински аспекти смртности одојчади у Скопљу, с. 257.

82) Методологија анализе смртности одојчади и анализа смртности одојчади у Југославији дата је у студији *Д. Тасића* и групе сарадника: Смртност одојчади у Југославији, с. 43.

83) СГБ (1957—1975.).

84) *Д. Тасић и група сарадника*: Смртност одојчади у Југославији, с. 43.

85) СГБ (1957—1975.).

86) Демографска статистика за 1972. годину; *А. Гјоргов*: Неки социјално-медицински аспекти смртности одојчади у Скопљу, с. 258. — израчунати подаци за Скопље.

87) Израчунато на основу СГБ (1957—1973.).

88) Израчунато на основу СГБ (1959—1973.).

89) *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић и М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији, с. 25 — подаци за СФРЈ и подручја Србије до 1970. године; Статистички годишњак Југославије од 1973—1975. године (Савезни завод за статистику) — подаци за период 1971—1974. године; СГБ (1957—1975.) подаци за Београд.

90) СГЗ (1968, 1969. и 1972.), СГС (1970, 1972.), СГСк (1969—1972.).

91) СГБ (1969—1972.).

92) *М. Радовановић*: Град и његово становништво (Историја Београда, Књ. II) 282.

93) *В. Јакшић*: Број и покрет људства главног града Београда (Гласник друштва србске словесности, Св. VII, Београд 1955.) 278.

94) Природно кретање становништва Србије од 1863—1954. године с. 63—69.

95) Исто, с. 70—71. и СГБ (1957).

96) СГБ (1973—1975.).

97) СГБ (1957—1975.).

98) *Д. Брезник, А. Мојић, М. Рашевић, М. Ранчић*: Фертилитет становништва у Југославији, с. 60. — подаци за СФРЈ и подручја Србије до 1970. године; Статистички годишњак Југославије (1973—1975.) — подаци за 1973—1975.

99) СГЗ (1968, 1969. и 1972.); СГС (1970. и 1972.) и СГСк (1968).

100) СГБ (1969—1972.).

Résumé

MILENA SIKIMIĆ-SPASOVSKI

COMPOSANTES NATURELLES DE L'ÉVOLUTION DE LA POPULATION DE BEOGRAD

L'évolution naturelle de la population de Beograd a été caractérisée, au cours de deux derniers siècles, par une série de spécificité par comparaison au reste de la population de la Serbie et de la Yougoslavie.

Au cours de la seconde moitié du 19e siècle la natalité de la population urbaine de Beograd, ainsi que de la population de la Serbie de l'Est, se distinguait par son niveau bas (35—22,0‰), parmi les plus bas en Serbie. Dans cette même période la population rurale des environs de Beograd, constituant à présent une partie du territoire urbain, se distinguait par un niveau de natalité plus élevé (47—39,0‰). La population urbaine de Beograd a commencé, à partir des années quatre-vingt du 19e siècle, à accepter le contrôle de naissance, ayant pour résultat la baisse de natalité, plus tôt que chez le reste de la population de la Serbie. La baisse de natalité parmi la population rurale des environs de Beograd a commencé à partir du début de ce siècle et est devenue plus prononcée après la Première guerre mondiale. Les taux de natalité dans le territoire urbain de Beograd se montaient, ces dernières années à 12—15,0‰ et parmi la population des environs de la ville à 17—13,0‰. Les taux spécifiques de fertilité mettent ces différences en relief encore plus clairement. Elles se montaient, parmi la population féminine dans les communes de Savski venac et de Stari grad à environ 34,0‰ en 1961 et en 1971. Cette population urbaine au sens propre du terme a commencé, vers la fin du siècle passé, à adopter le contrôle de naissance et de là le phénomène de la mise au monde d'un à deux enfants. La plus haute fertilité sur le territoire de Beograd est le trait caractéristique de la population féminine des nouveaux habitants dans les faubourgs et la banlieu ainsi que dans les nouveaux quartiers de la ville. Le taux de fertilité oscillait en 1961 et en 1971 entre 60 et 76,0‰ dans les communes de Čukarica, de Voždovac, de Zemun et de Zvezdara. La population nouvellement installée a apporté avec elle les conceptions relatives à la procréation du milieu d'où elle provient et pour cette raison elle a gardé une plus grande fertilité même dans le milieu urbain. La tendance susmentionnée de la baisse de natalité, particulièrement exprimée au cours de ce siècle, peut être envisagée plus clairement par l'analyse du cours temporel de la fertilité. Les femmes résidant sur le territoire urbain de Beograd mettaient au monde, dans trois premières décennies de ce siècle 2 à 3 enfants en moyenne, tandis que ce nombre a été réduit, après la troisième décennie, à moins de deux enfants. Les femmes des environs de Beograd mettaient au monde, dans cette même période, généralement un enfant de plus que les femmes sur le territoire strictement urbain. L'analyse détaillée de ces cas selon les caractéristiques particulières des femmes (degré d'instruction, profession, nationalité, etc.) indique nettement les différences du niveau et du cours de la fertilité de la population féminine de Beograd.

La basse fertilité de la population du territoire de Beograd est conditionnée par le haut degré de non-participation des femmes à la reproduction et par la limitation de l'enfantement à moins de deux enfants. A cause du niveau bas de la fertilité, les taux nets de la reproduction de la population féminine du territoire de Beograd sont au-dessous d'un. Cela veut dire que dans les conditions de fertilité et de mortalité, telles qu'elles étaient en 1971, la population féminine sur le territoire de Beograd n'enfantera pas en moyenne une fillette, c'est à dire, lorsqu'il s'agit du mouvement naturel, la population de Beograd décroîtra numériquement.

La population du territoire urbain de Beograd, ainsi que la population du reste de sa circonscription administrative, sont caractérisées, à partir du milieu du 19e siècle, par la tendance constante de baisse de la mortalité. Elle est due à l'amélioration des conditions socio-économiques du milieu et particulièrement à une meilleure protection sanitaire de la population. Le taux de mortalité a été réduit de 60,0‰ au milieu du 19e siècle à environ 6,0‰ à l'heure actuelle, ce qui est un niveau bas par comparaison à la population des autres parties de la Yougoslavie. La baisse de mortalité est un résultat de la diminution du taux de mortalité infantile et même des enfants jusqu'à l'âge de 4 ans. Au début de ce siècle, le coefficient de mortalité infantile se montait à 198,5‰, tandis qu'il n'était que de 26,9‰ en 1973. Le coefficient de mortalité infantile à Beograd au cours de quelques dernières années de 20—30‰, avec le coefficient de mortalité des nourrissons jusqu'à 27 jours (mortalité néonatale) d'environ 20,0‰ et des nourrissons de plus de 27 jours de vie (mortalité post-néonatale) d'environ 5—7‰ et la part de mortalité néonatale à la mortalité totale de plus de 80,0‰, indique le niveau bas de la mortalité infantile.

Les cours de natalité et de mortalité, ci-dessus exposés, ont donné la forme spécifique au cours de l'accroissement naturel de la population de Beograd. Dans la période comprenant la seconde moitié du 19e siècle et les années jusqu'à la Première guerre mondiale, la population urbaine de Beograd a été caractérisée presque constamment par l'excédent des décès sur les naissances. Dans cette période — là Beograd se développait exclusivement grâce à l'immigration de la population. Dans cette même période l'accroissement naturel de la population des environs de Beograd a été parmi les plus hauts en Serbie. Dans la période entre deux guerres et après la Deuxième guerre mondiale, l'accroissement naturel de la population de Beograd a été positif, avec une tendance générale vers la baisse et la diminution des différences entre les populations urbaine et rurale.